

**Збірник витягів з рішень Європейського суду з прав людини,
рекомендованих для вивчення при підготовці до письмового
анонімного тестування у межах іспиту для кваліфікаційного
оцінювання суддів на відповідність займаній посаді**

Січень 2018

Збірник вміщує усталену практику Європейського суду з прав людини, викладену у рішеннях щодо України, які є найбільш важливими для національної судової практики

Збірник містить витяги з 51 рішення ЄСПЛ, розташованих за статтями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Збірник рекомендований для суддів, а також стане корисним для кандидатів на посаду судді під час проходження ними спеціальної підготовки та складання кваліфікаційного іспиту.

Інформація підготовлена станом на січень 2018 року.

Укладачі:

Фулей Т.І., к.ю.н., начальник відділу науково-методичного забезпечення підготовки суддівського корпусу Національної школи суддів України

Кучів О.М., провідний науковий співробітник відділу науково-методичного забезпечення підготовки суддівського корпусу Національної школи суддів України.

ЗМІСТ

Стаття 2 Конвенції «Право на життя»	6
Справа «Сергій Шевченко проти України», заява № 32478/02, рішення від 4 квітня 2006 року	6
Справа «Гонгадзе проти України», заява № 34056/02, рішення від 8 листопада 2005 року	6
Стаття 3 Конвенції «Заборона катування»	8
Справа «Орлик проти України», заява № 27454/11, рішення від 11 лютого 2016 року	8
Справа «Луценко проти України (№ 2)», заява № 29334/11, рішення від 11 червня 2015 року	9
Справа «Басенко проти України», заява № 24213/08, рішення від 26 листопада 2015 року	10
Стаття 5 Конвенції «Право на свободу та особисту недоторканність»	14
Справа «Гарькавий проти України», заява № 25978/07, рішення від 18 лютого 2010 року	14
Справа «Будан проти України», заява № 38800/12, рішення від 14 січня 2016 року	14
Справа «Корнєв і Карпенко проти України», заява № 17444/04, рішення від 21 жовтня 2010 року	15
Справа «Нечипорук і Йонкало проти України», заява № 42310/04, рішення від 21 квітня 2011 року	16
Стаття 6 Конвенції «Право на справедливий суд»	19
Справа «Романова проти України», заява № 33089/02, рішення від 13 грудня 2007 року	19
Справа «Воловік проти України», заява № 15123/03, рішення від 6 грудня 2007 року	19
Справа «Жовнер проти України», заява № 56848/00, рішення від 29 червня 2004 року	20
Справа «Вільхо Ескелінен та інші проти Фінляндії, заява № 63235/00, рішення від 19 квітня 2007 року	22
Справа «Білуха проти України», заява № 33949/02, рішення від 9 листопада 2006 року	27
Справа «Плахтєєв та Плахтєєва проти України», заява № 20347/03, рішення від 12 березня 2009 року	27
Справа «Олександр Волков проти України», заява № 21722/11, рішення від 9 січня 2013 року	29
Справа «Мельник проти України», заява № 23436/03, рішення від 28 березня 2006 року	30
Справа «Бочан проти України», заява № 7577/02, рішення від 3 травня 2007 року	30
Справа «Балицький проти України», заява № 12793/03, рішення від 3 листопада 2011 року	31
Справа «Яременко проти України», заява № 32092/02, рішення від 12 червня 2008 року	32
Справа «Шабельник проти України», заява № 16404/03, рішення від 19 лютого 2009 року	33
Справа «Серявін та інші проти України», заява № 4909/04, рішення від 10 лютого 2010 року	34
Стаття 8 Конвенції «Право на повагу до приватного і сімейного життя»	36
Дело «Раду против Республики Молдова», жалоба № 50073/07, решение 15 апреля 2014 года	36

Дело «Бигаева против Греции», жалоба № 26713/05, решение 28 мая 2009 года	37
Справа «Дубецька та інші проти України», заява № 30499/03, рішення від 10 лютого 2011 року	40
Справа «Фадєєва проти Росії», заява № 55723/00, рішення від 9 червня 2005 року	42
Справа «Гримковська проти України», заява № 38182/03, рішення від 21 липня 2011 року	44
Справа «Sorland проти Сполученого Королівства», заява № 62617/00, рішення від 3 квітня 2007 р.	45
Справа «Пантелєєнко проти України», заява № 11901/02, рішення від 29 червня 2006 року	45
Справа «Михайлюк та Петров проти України», заява № 11932/02, рішення від 10 грудня 2009 року	46
Справа «Родзевілло проти України», заява № 38771/05, рішення від 14 січня 2016 року	47
Справа «Савіни проти України», заява № 39948/06, рішення від 18 грудня 2008 року	49
Справа «Тросін проти України», заява № 39758/05, рішення від 23 лютого 2012 року	53
Справа «Котій проти України», заява № 28718/09, рішення від 5 березня 2015 року	55
Справа «Курочкін проти України», заява № 42276/08, рішення від 20 травня 2010 року	59
Справа «Хабровські проти України», заява № 61680/10, рішення від 17 січня 2013 року	61
Справа «Кривіцька та Кривіцький проти України», заява № 30856/03, рішення від 2 грудня 2010 року	62
Справа «Мамчур проти України», заява № 10383/09, рішення від 16 липня 2015 року	65
Справа «Багієва проти України», заява № 41085/05, рішення від 28 квітня 2016 року	67
Справа «Заїченко проти України (№ 2)», заява № 45797/09, рішення від 26 лютого 2015 року	69
Стаття 9 Конвенції «Свобода думки, совісті і релігії»	70
Справа «Eweida та інші проти Сполученого Королівства», заяви №№ 48420/10, 59842/10, 51671/10 та 36516/10, рішення від 15 січня 2013 року	70
Стаття 10 Конвенції «Свобода вираження поглядів»	72
Справа «Українська Прес-Група» проти України», заява № 72713/01, рішення від 29 березня 2005 року	72
Стаття 11 Конвенції «Свобода зібрань та об'єднання»	73
Справа «Веніамін Тимошенко та інші проти України», заява № 48408/12, рішення 2 жовтня 2014 року	73
Стаття 13 Конвенції «Право на ефективний засіб правового захисту»	75
Справа «Ратушна проти України», заява № 17318/06, рішення від 2 грудня 2010 року	75
Дело «Мосендз против Украины», жалоба № 52013/08, решение 17 января 2013 года	79
Справа «Кудла проти Польщі», заява № 30210/96, рішення 26 жовтня 2000 року	80
Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції «Захист права власності»	81
Справа «Серявін та інші проти України», заява № 4909/04, рішення від 10 лютого 2010 року	81

Справа «East/West Alliance Limited» проти України», заява № 19336/04, рішення 23 січня 2014 року.....	83
Справа «Андрій Руденко проти України», заява № 35041/05, рішення від 21 грудня 2010 року.....	85
Справа «Суханов та Ільченко проти України», заяви № 68385/10 та 71378/10, рішення від 26 червня 2014 року	86
Справа «Новоселецький проти України», заява № 47148/99, рішення від 22 лютого 2005 року.....	87
Справа «Юрій Миколайович Іванов проти України», заява № 40450/04, рішення від 15 жовтня 2009 року.....	88

Стаття 2 Конвенції «Право на життя»

Справа «Сергій Шевченко проти України», заява № 32478/02, рішення від 4 квітня 2006 року

63. Суд повторює, що у справі, де мала місце загибель особи при обставинах, які потенційно можуть передбачати відповідальність держави, стаття 2 передбачає обов'язок держави будь-яким чином забезпечити належну реакцію судової або іншої гілки влади для забезпечення того, що законодавчий та адміністративний устрій захисту права на життя здійснюється належним чином і що будь-яке порушення цього права припиняється та карається (див. рішення у справі “*Öneryildiz v. Turkey*”, № 48939/99, п. 91, ЄСПЛ 2004-..., та *mutatis mutandis*, рішення у справі “*Paul and Aundrey Edwards v. the United Kingdom*”, № 46477/99, п. 54, ЄСПЛ 2002-II).

64. У цьому зв'язку Суд визнавав, що якщо порушення права на життя або фізичну недоторканість спричинено не навмисно, позитивний обов'язок створити “ефективну судову систему” не передбачає обов'язкової вимоги порушити кримінальне провадження у кожній справі і може бути дотриманий, якщо жертвам доступні цивільні, адміністративні або навіть дисциплінарні засоби захисту (див., наприклад, рішення у справах “*Vo v. France*”, № 53924/00, п. 90, ЄСПЛ 2004-VII; “*Calvelli and Ciglio v. Itali*”, № 32967/96, п. 51, ЄСПЛ 2002-I; “*Mastromatteo v. Italy*”, № 37703/97, пп. 90, 94 та 95, ЄСПЛ 2002-VIII). Проте, мінімальна вимога до такої системи полягає в тому, що особи, відповідальні за проведення слідства, мають бути незалежні від тих, які причетні до подій, які розслідуються. Мається на увазі ієрархічна або інституційна незалежність, а також практична незалежність. (див. рішення у справі “*Paul and Audrey Edwards, Paul and Aundrey Edwards v. the United Kingdom*”, № 46477/99, п. 70, ЄСПЛ 2002-II та рішення у справі “*Mastromatteo v. Italy*”, № 37703/97, пп. 90, 94 та 95, ЄСПЛ 2002-VIII).

65. Відповідно, система, яка вимагається статтею 2, має передбачати незалежне та безстороннє розслідування, яке відповідає певним мінімальним стандартам щодо ефективності. Таким чином, компетентні органи мають діяти з належною наполегливістю і за своєю ініціативою порушувати провадження, яке здатне по-перше, встановити обставини, за яких сталась подія, та недоліки діяльності системи; по-друге, встановити, хто саме з представників державних органів був причетний до події. Вимога щодо публічності також застосовується у цьому контексті (див., наприклад, *mutatis mutandis* рішення у справах “*Gölec v. Turkey*”, від 27 липня 1998 року, пп. 81-82; “*Ogur v. Turkey*”, № 21954/93, пп. 88, 91-92, ЄСПЛ 1999-III; “*Hugh Jordan v. the United Kingdom*”, від 4 травня 2001 року, №24746/94, п. 120; “*Kelly and Others v. the United Kingdom*”, № 30054/96, п. 114, від 4 травня 2001 року; “*Mahmut Kaya v. Turkey*”, № 22535/93, пп. 106-07, ЄСПЛ 2000-III; “*İlhan v. Turkey*”, № 22277/93, п. 63, ЄСПЛ 2000-VII; “*McKerr v. the United Kingdom*”, №28883/95, п. 148, ЄСПЛ 2001-III).

Справа «Гонгадзе проти України», заява № 34056/02, рішення від 8 листопада 2005 року

164. Суд повторює, що перше речення п. 1 статті 2 Конвенції зобов'язує державу не тільки утримуватись від умисного або незаконного позбавлення життя, але також вживати відповідних заходів для захисту життя тих, хто знаходиться під її юрисдикцією. Це включає основне завдання держави щодо забезпечення права на

життя шляхом прийняття ефективних норм кримінальних законів для попередження злочинів проти особи, що забезпечуються правоохоронним механізмом для попередження, усунення та покарання порушень таких норм. За відповідних обставин це також поширюється на позитивний обов'язок органів державної влади вживати заходів попередження для захисту особи або осіб, чиє життя знаходиться під загрозою здійснення кримінальних дій іншими особами.

165. Беручи до уваги труднощі у діяльності правоохоронних органів у сучасному суспільстві, неможливість передбачити поведінку осіб та оперативний вибір, який повинен бути зроблений з розрахунку першочерговості та засобів, позитивний обов'язок має розумітись як такий, який не накладає неможливий або неспіврозмірний тягар на органи державної влади. Відповідно, не кожна скарга про загрозу життю зобов'язує державні органи за вимогою Конвенції вживати оперативних заходів щодо попередження такої загрози від її реалізації. Для виникнення позитивного обов'язку повинно бути встановлено, що органи державної влади знали або повинні були знати про існування наявної загрози життю визначеної особи або осіб від кримінальних дій третіх осіб і що вони не вжили заходів в рамках своїх повноважень, які обґрунтовано вважаються такими, що мали запобігти такому ризикові (див. рішення у справі "Kilic v. Turkey", N 22492/93, пп. 62 - 63, ЄСПЛ 2000-III).

[...]

175. Суд повторює, що обов'язок захищати право на життя за статтею 2 Конвенції визначається у поєднанні з загальним обов'язком держави за статтею 1 Конвенції, яка зобов'язує "гарантування кожному, хто перебуває під [її] юрисдикцією, права і свободи, визначені у Конвенції", також опосередковано вимагає наявності будь-якої форми ефективного розслідування, коли особу вбито в результаті використання сили (див. *mutatis mutandis* рішення від 19 лютого 1998 року у справі "Kaaya v. Turkey", 1998-I, п. 105). Головна мета такого розслідування полягає у забезпеченні ефективного виконання національних законів, які захищають право на життя, а у випадках, коли беруть участь представники держави або органи, у забезпеченні їх відповідальності за смерті, в яких вони винні. Форма розслідування, яка досягне такої мети, може бути різною в залежності від обставин. Проте, який би з методів не брався за основу, державні органи влади повинні діяти за своєю власною ініціативою у випадку, коли вже якимось питанням звернуло їх увагу. Вони не можуть перекласти це на ініціативу родичів чи чекати подання формальної скарги або взяття кимось на себе відповідальності за проведення слідчої процедури (див. *mutatis mutandis* рішення у справі "Ihan v. Turkey", заява N 22277/93, п. 63, ЄСПЛ 2000-VII).

176. Для того, щоб розслідування стверджуваного незаконного вбивства за участі представників держави було ефективним, здебільшого незалежність осіб, які здійснюють розслідування, від тих, хто приймав участь у злочині, повинна вважатись як необхідність (див. рішення від 27 липня 1998 року у справі "Guelec v. Turkey", 1998-IV, пп. 81 - 82, та рішення у справі "Ogur v. Turkey", заява N 21594/93, пп. 91 - 92 ЄСПЛ 1999-III). Розслідування повинно також бути ефективним у тому розумінні, що воно має бути здатне привести до визначення питання, чи використана сила у таких справах була або не була виправдана за тих обставин (див. вищевказане рішення у справі "Kaaya v. Turkey", п. 87), та встановлення і покарання відповідальних осіб (див. вищевказане рішення у справі "Ogur v. Turkey", п. 88). Результат при цьому є не обов'язковим, але обов'язковим є здійснення заходів. Органи державної влади повинні були б вжити всіх заходів для збереження доказів, які мають відношення до події. Прогалини у розслідуванні, які підривають його здатність встановити причину

смерті або відповідальних осіб, чи то прямих виконавців, чи то тих, хто замовив або організував злочин, створюють ризик недодержання такого стандарту.

177. Також у цьому контексті опосередковано існує вимога розумної швидкості (див. рішення від 2 вересня 1998 року у справі "Yasa v. Turkey", 1998-VI, пп. 102 - 104; рішення у справі "Sakici v. Turkey", заява N 23657/94, пп. 80, 87,106, ЄСПЛ 1999-IV). Має бути визнано, що у розслідуванні можуть виникнути складнощі та перепони, які перешкоджають його прогресу за певних обставин. Проте швидка реакція органів державної влади у дослідженні використання смертельної сили або зникненні повинна розумітись як основа у забезпеченні громадської довіри у їх виконанні норм права та у попередженні будь-яких ознак змови або поблажливості до незаконних дій (див. рішення у справі "McKerr v. United Kingdom", заява N 28883/95, пп. 108 - 115, ЄСПЛ 2001-III; рішення у справі "Avsar v. Turkey", заява N 25657/94, пп. 390 - 395, ЄСПЛ 2001-VII (витяги)).

Стаття 3 Конвенції «Заборона катування»

Справа «Орлик проти України», заява № 27454/11, рішення від 11 лютого 2016 року

34. Суд перш за все зазначає, що насильницьке поводження, якого заявниця зазнала 3 лютого 2007 року, охоплювалося сферою застосування [статті 3](#) Конвенції (див., для порівняння, рішення у справах [«Олександр Ніконенко проти України»](#) (Aleksandr Nikonenko v. Ukraine), заява № 54755/08, пп. 7 і 40, від 14 листопада 2013 року, та [«Ібрагім Демірташ проти Туреччини»](#) (Ibrahim Demirtas v. Turkey), заява № 25018/10, п. 31, від 28 жовтня 2014 року).

35. Суд нагадує, що [стаття 3](#) Конвенції вимагає від органів влади проведення ефективного розслідування стверджуваного жорстокого поводження, навіть якщо таке поводження мало місце з боку приватних осіб (див. рішення у справі [«М.Ц. проти Болгарії»](#) (M.C. v. Bulgaria), заява № 39272/98, п. 151, ECHR 2003-XII, та [«Денис Васільєв проти Росії»](#) (Denis Vasilyev v. Russia), заява № 32704/04, п. 99, від 17 грудня 2009 року). Згідно з мінімальними критеріями ефективності, які Суд визначив у своїй практиці, таке розслідування має бути незалежним, безстороннім і підлягати громадському контролю, а компетентні органи повинні діяти зі зразковою ретельністю та оперативністю (див., наприклад, згадане рішення у справі [«Мута проти України»](#) (Muta v. Ukraine), п. 61).

36. Коли слідство призводить до вчинення процесуальних дій в національних судах, процесуальні вимоги [статті 3](#) Конвенції виходять за рамки стадії досудового слідства - вимогам статті 3 Конвенції має відповідати все провадження в цілому, включаючи судовий розгляд по суті. Це означає, що національні суди за жодних обставин не повинні допускати випадків, за яких завдання тілесних і моральних страждань залишатиметься безкарним. Це важливо для забезпечення громадської впевненості у принципі верховенства права і його підтримки, а також у попередженні будь-яких ознак толерантності органів влади до незаконних дій або співучасті у них (див., mutatis mutandis, рішення у справі [«Оккалі проти Туреччини»](#) (Okkali v. Turkey), заява № 52067/99, п. 65, ECHR 2006-XII (витяги)).

Справа «Луценко проти України (№ 2)», заява № 29334/11, рішення від 11 червня 2015 року

168. Суд нагадує, що застосування засобів стримування, як правило, не порушує питання за [статтею 3](#) Конвенції, якщо такий захід вживається у зв'язку із законним позбавленням свободи без застосування сили та без його публічної демонстрації, які б перевищували межі, що обґрунтовано вважаються необхідними. У зв'язку з цим важливо враховувати, наприклад, чи існує небезпека того, що зазначена особа може втекти або завдати тілесних ушкоджень чи будь-яку іншу шкоду (див., наприклад, рішення у справі «Оджалан проти Туреччини» (<...>) [ВП], п. 182, ECHR 2005-IV).

169. У низці справ Суд вже розглядав питання тримання особи у металевій клітці під час судового розгляду (див. останнє рішення у справі «Свінарєнко і Сляднєв проти Росії» (Svinarenko and Slyadnev v. Russia) [ВП], заяви №№ 32541/06 та 43441/08, пп. 113-139, від 17 липня 2014), щодо цих пір має місце у кількох державах - учасницях Конвенції, включаючи Україну (наведено вище, [п. 75](#)). У зазначених справах, у яких Суд встановив порушення [статті 3](#) Конвенції, заявники обвинувачувалися у вчиненні ненасильницьких злочинів, не мали судимостей та не було доказів, які б свідчили про їх схильність до насильства, а «загрози безпеці» не підтверджувалися жодними конкретними фактами. Крім того, судові розгляди справ зазначених заявників привертали до себе значну увагу засобів масової інформації. Отже, розумний баланс між різними інтересами було порушено.

170. У зазначеній справі, як впливає з документів, наданих сторонами провадження, заявника тримали за металевими ґратами впродовж усіх вісімдесяти засідань, які відбулися у період з 23 травня 2011 року по 27 лютого 2012 року (див. [пункт 14](#)). Суд не розглядатиме цю практику абстрактно, але оцінить, чи був цей захід виправданим у справі заявника з огляду на вищезазначені критерії.

171. У зв'язку з цим Суд зазначає, що немає інформації про те, що заявник був раніше судимий. Він також не підозрювався у вчиненні насильницького злочину. Отже, Суд не переконаний доводами Уряду, що заявника було поміщено до металеві клітки з метою забезпечення захисту громадської безпеки. Видається, що лава з металевими ґратами для підсудних була у залі суду постійною конструкцією та що заявника, широко відомого політика (див. також зазначене вище рішення у справі «Ашот Арутюнян проти Вірменії» (Ashot Harutyunian v. Armenia), п. 126 та наступні пункти, та рішення у справі «Ходорковський проти Росії» (Khodorkovskiy v. Russia), заява № 5829/04, пп. 120 та наступні пункти, від 31 травня 2011 року), тримали на ній впродовж усіх засідань Печерського суду у період з травня 2010 року до лютого 2012 року. Суд також зазначає, що за провадженням у кримінальній справі пильно спостерігали журналісти, а на світлинах, які публікувалися невдовзі після судових засідань, заявник був зображений за металевими ґратами (див. [пункт 14](#)). Суд також враховує, що провадження щодо заявника широко висвітлювалося засобами масової інформації. Таким чином, заявника за ґратами бачили не тільки присутні на судових засіданнях, але й набагато ширша аудиторія, яка спостерігала за провадженням як через національні, так і міжнародні засоби масової інформації.

172. Хоча на відміну від згаданих вище справ заявник не був у наручниках, Суд вважає, що заходи безпеки у залі суду у їх сукупності були за даних обставин надмірними та могли безсумнівно сприйматися заявником і громадськістю як такі, що принижують гідність.

173. Отже, було порушення [статті 3](#) Конвенції у зв'язку з таким, що принижує гідність, поведженням у розумінні цього положення.

Справа «Басенко проти України», заява № 24213/08, рішення від 26 листопада 2015 року

58. Суд нагадує, що [стаття 3](#) Конвенції вимагає від органів влади розслідування тверджень про жорстоке поведження у разі, коли вони є «небезпідставними» та «викликають обґрунтовану підозру». Згідно з мінімальними критеріями ефективності, які Суд визначив у своїй практиці, розслідування має бути незалежним, безстороннім і підлягати громадському контролю. Безсумнівно, швидкість та розумна оперативність є беззастережними у цьому контексті. Негайна реакція органів влади при розслідуванні тверджень про жорстоке поведження загалом є суттєвою для забезпечення громадської впевненості у їхній відданості принципу верховенства права, а також у попередженні виникнення будь-яких ознак співучасті або толерантності щодо незаконних дій. Коли офіційне розслідування призводить до передачі справи на розгляд національних судів, провадження у цілому, включаючи стадію судового розгляду, повинно відповідати вимозі заборони жорстокого поведження. Хоча не існує безумовної вимоги щодо того, щоб усі кримінальні провадження завершувалися визнанням особи винною або призначенням їй певного покарання, національні суди за жодних обставин не повинні допускати випадків, за яких серйозні посягання на фізичну та духовну цілісність особи залишатимуться безкарними (див., наприклад, рішення у справі «Месут Деніз проти Туреччини» (Mesut Deniz v. Turkey), заява № 36716/07, п. 52, від 5 листопада 2013 року, з подальшими посиланнями).

59. Згідно з практикою Суду слідство має забезпечувати суттєвий громадський контроль для того, щоб гарантувати підзвітність. Хоч рівень громадського контролю, що вимагається, може варіюватись, позивачу в усіх випадках має надаватися ефективний доступ до процедури розслідування (див. рішення у справах «Баті та інші проти Туреччини» (Bati and Others v. Turkey), заяви №№ 33097/96 і 57834/00, п. 137, ЕCHR 2004-IV, та [«Олексій Михайлович Захаркін проти України»](#) (Oleksiy Mukhaylovych Zakharkin v. Ukraine), заява № 1727/04, п. 67, від 24 червня 2010 року).

(ii) Застосування наведених вище принципів у цій справі

60. Суд перш за все зазначає, що Уряд не заперечив, що поведження, якого зазнав заявник [побиття заявниками контролеми КП «Київпастранс» під час виконання ними службових обов'язків], охоплюється сферою застосування [статті 3](#) Конвенції. Суд зауважує, що напад на заявника стався привселюдно, внаслідок нападу він не міг підвестися або йти та змушений був скористатися допомогою перехожих. Це неминуче мало спричинити виникнення в нього відчуття приниження та безпорадності, ображаючи його гідність. Суд також не забуває про той факт, що наслідком нападу став перелом коліна, - тілесне ушкодження, для лікування якого потрібно більше тридцяти днів. Більше того, згідно з неспростованою інформацією від заявника, його перелом коліна потребував тривалого лікування протягом близько трьох років. З огляду на ці обставини Суд доходить висновку, що насильницьке поведження, якого заявник зазнав 24 лютого 2002 року, становило нелюдське та таке, що принижує гідність, поведження всупереч статті 3 Конвенції (див., для порівняння, рішення у справах [«Олександр Ніконенко проти України»](#) (Aleksandr Nikonenko v. Ukraine), заява № 54755/08, пп. 7 і 40, від 14 листопада 2013 року, та «Ібрагім

Демірташ проти Туреччини» (Ibrahim Demirtas v. Turkey), заява № 25018/10, п. 31, від 28 жовтня 2014 року).

61. Заявник швидко довів інформацію про напад, якого він зазнав, до уваги органів влади. Відповідно органи влади були зобов'язані провести ефективне розслідування за фактом нападу.

(α) Стосовно оперативного провадження на національному рівні

62. Суд зазначає, що органи влади у цій справі не були цілком пасивними. Початкові слідчі дії було проведено оперативно: скаргу заявника було прийнято 26 лютого 2002 року - лише через два дні після інциденту, а С. було визначено як можливого підозрюваного у справі. Згодом було порушено кримінальну справу, а С. було пред'явлено обвинувачення та визнано винним. Проте слідство характеризувалося певними недоліками.

63. По-перше, кримінальну справу за фактом нападу на заявника було порушено із затримкою. 4 березня 2002 року слідчий виніс постанову про відмову в порушенні кримінальної справи на підставі неможливості встановити ступінь тяжкості тілесних ушкоджень заявника, незважаючи на те, що вже наступного дня судово-медичний експерт встановив ступінь тяжкості ушкоджень, класифікувавши їх як тілесні ушкодження середньої тяжкості. Незважаючи на це, прокуратура скасувала постанову від 4 березня 2002 року та порушила кримінальну справу лише 18 грудня 2002 року. Таким чином, у перші місяці після нападу органи влади поводитися здебільшого пасивно.

64. По-друге, впродовж значного періоду часу органи влади не вживали активних дій для встановлення місцезнаходження С. та забезпечення його явки для допиту (див., для порівняння щодо [статті 2](#) Конвенції, рішення у справах «Юрій Іларіонович Щокін проти України» (Yuri Illarionovitch Shchokin v. Ukraine), заява № 4299/03, п. 43, від 3 жовтня 2013 року, і «Трапезнікова проти Росії» (Trapeznikova v. Russia), заява № 21539/02, п. 85, від 11 грудня 2008 року). Варто зазначити, що особу С. як потенційного підозрюваного у справі було встановлено міліцією ще 4 березня 2002 року (див. [пункт 7](#)). Проте у матеріалах справи немає жодних свідчень про те, що органи влади вживали активних заходів для встановлення місцезнаходження С. та його допиту аж до 14 квітня 2005 року, коли, через більше ніж три роки, С. було оголошено у розшук.

65. По-третє, досудове слідство неодноразово зупинялося (див., для порівняння, рішення у справі [«Дудник проти України»](#) (Dudnyk v. Ukraine), заява № 17985/04, п. 36, від 10 грудня 2009 року, та «Коваль та інші проти України» (Koval and Others v. Ukraine), заява № 22429/05, п. 82, від 15 листопада 2012 року). Матеріали справи свідчать про те, що С. було встановлено як ймовірного зловмисника ще 9 квітня 2003 року, коли заявник впізнав його по фотографії під час пред'явлення для впізнання. Незважаючи на це, лише через кілька днів потому, 18 квітня 2003 року, слідство було з незрозумілих причин зупинено у зв'язку зі стверджуваною неможливістю встановити особу, яка вчинила злочин, а згодом, 14 жовтня 2003 року, слідство знову було зупинено на тій самій підставі. Суд зазначає, що 2 лютого 2005 року вищестояща прокуратура скасувала постанову від 14 жовтня 2003 року про зупинення слідства, вказавши, що особи ймовірних злочинців фактично було встановлено. Незважаючи на цю постанову, 20 лютого 2005 року провадження знову було зупинено на тій самій підставі - у зв'язку з неможливістю встановити особу, яка вчинила злочин.

66. З огляду на ці факти, Суд доходить висновку, що впродовж значного проміжку часу слідчі органи не зробили справжніх або серйозних спроб провести ретельне розслідування нападу на заявника.

(β) Стосовно доступу заявника до слідства

67. Повертаючись до питання про доступ заявника до слідства, Суд бере до уваги аргумент Уряду про те, що заявника було офіційно визнано потерпілим у кримінальній справі, і це надавало йому певні процесуальні права, зокрема право на ознайомлення з матеріалами справи по завершенню досудового слідства (див. [пункт 45](#)).

68. Проте Суд доходить висновку, що на практиці заявник не міг повною мірою користуватися тими правами, які мав згідно із законодавством. Таким чином, згідно з неспростованими доводами заявника, до 18 грудня 2002 року його не було повідомлено про першу постанову про відмову в порушенні кримінальної справи від 4 березня 2002 року. Суд також зазначає, що 31 серпня 2004 року органи слідства повідомили заявника про те, що слідство у його справі триває. Ця інформація, як видається, вводить в оману, оскільки 14 жовтня 2003 року слідство фактично було зупинено, і воно не відновлювалося до 2 лютого 2005 року, поки не втрутилася прокуратура.

69. Заявник також стверджував, що органи влади не повідомили його про закінчення досудового слідства у справі щодо С., а також про судовий розгляд і вирок. Оцінюючи це твердження, Суд зазначає, що з первинних скарг заявника до Суду впливало, що при поданні своєї заяви 5 травня 2008 року він не знав про закінчення слідства у справі щодо С., її судовий розгляд та вирок. У своїх зауваженнях у відповідь Уряд навпаки наполягав на тому, що заявника було повідомлено про закінчення слідства, та що він відмовився ознайомлюватися з матеріалами справи, коли йому було запропоновано це зробити.

70. Суд зауважує, що Уряд не вказав дати стверджуваного повідомлення заявникові про можливість ознайомитися з матеріалами справи та відмови заявника, і не надав жодних документів на підтвердження своїх доводів у зв'язку з цим. Більше того, Уряд стверджував, що у матеріалах справи щодо С. відсутні будь-які копії повісток або повідомлень, які могли бути надіслані заявникові під час розгляду судом першої інстанції справи щодо С. У протоколі судового засідання від 20 листопада 2007 року, на якому було постановлено вирок щодо С., дійсно міститься загальне твердження, без посилання на конкретні факти, про те, що заявника було належним чином повідомлено про час та місце судового розгляду. Проте у кількох справах за [пунктом 1](#) статті 6 Конвенції, в яких виникав спір про факт повідомлення заявника, Суд за обставин, подібних до обставин цієї справи, доходив висновку, що зазвичай такі записи у протоколах судових засідань не можуть вважатися достатнім доказом повідомлення (див., наприклад, рішення у справах «Піралі Оруджов проти Азербайджану» (*Pirali Orujov v. Azerbaijan*), заява № 8460/07, пп. 19 і 41, від 3 лютого 2011 року; «Федоров та Федорова проти України» (*Fyodorov and Fyodorova v. Ukraine*), заява № 39229/03, п. 100, від 7 липня 2011 року; та «Колегови проти Росії» (*Kolegovy v. Russia*), заява № 15226/05, п. 41, від 1 березня 2012 року). З огляду на зазначені вище доводи Уряду стосовно відсутності відповідних документів у матеріалах справи Суд вважає за належне застосувати у цій справі такий же підхід.

71. З огляду на зазначене вище, Суд вважає встановленим той факт, що заявника не було повідомлено про закінчення досудового слідства у справі щодо С, а також про

судовий розгляд його справи та постановлений йому вирок. Отже, заявник був позбавлений можливості брати участь у національному провадженні на стадії судового розгляду та постановлення вироку і, таким чином, був позбавлений можливості оскаржити вирок С., який він вважав невідповідним,

(γ) Висновки

72. Вищенаведених міркувань достатньо для того, щоб дати Суду змогу дійти висновку, що органи влади не провели ефективного розслідування факту жорстокого поводження, якого зазнав заявник, у зв'язку з тим, що не забезпечили необхідної швидкості провадження та ефективного доступу заявника до процедури розслідування.

73. Отже, було порушення процесуального аспекту [статті 3](#) Конвенції.

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ [СТАТТІ 13](#) КОНВЕНЦІЇ

100. Заявник скаржився, що у нього не було ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку зі стверджуваним жорстоким поводженням з ним. Він посилався на [статтю 13](#) Конвенції, яка передбачає:

«Кожен, чії права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.»

A. Доводи сторін

101. Заявник посилався на свої аргументи стосовно неефективності розслідування за [статтею 3](#) Конвенції та доводив, що затримки у розслідуванні кримінальної справи призвели до того, що його цивільний позов також став неефективним засобом юридичного захисту.

102. Уряд доводив, що органи влади провели розслідування тверджень заявника про жорстоке поводження, і він, відповідно, мав у своєму розпорядженні ефективні засоби юридичного захисту.

B. Оцінка Суду

103. Суд зазначає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у розумінні [підпункту «а»](#) пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Тому вона має бути визнана прийнятною.

104. Суд посилається на свій висновок про те, що через затримку кримінального провадження щодо С. та усунення заявника від участі на заключних етапах розслідування від заявника не можна було очікувати звернення до С. із позовом про відшкодування шкоди після закінчення кримінального провадження щодо останнього (див. [пункт 93](#)). Що стосується можливості подати до С. цивільний позов про відшкодування шкоди до закінчення кримінального провадження, Суд зауважує, що він раніше встановлював, що цивільний позов про відшкодування шкоди, поданий до завершення кримінального провадження, може становити належний засіб відшкодування у контексті [статті 3](#) Конвенції у разі, коли конкретного правопорушника було встановлено та притягнуто до відповідальності (див., наприклад, рішення у справі [«Афанасьєв проти України»](#) (Afanasyev v. Ukraine), заява № 38722/02, п. 77, від 5 квітня 2005 року). Проте Суд зазначає, що внаслідок

невиправданої затримки кримінального провадження з моменту нападу на заявника до часу, коли заявник дізнався про засудження С., а отже, ймовірно, міг подати позов до нього про відшкодування шкоди, тобто до 25 вересня 2007 року (див. [пункти 28 та 44](#)), минуло п'ять років і сім місяців. Відповідно цей позов не може вважатися таким, що здатен за конкретних обставин цієї справи надати належне та достатнє відшкодування за порушення статті 3 Конвенції (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Сизарев проти України» (*Sizarev v. Ukraine*), заява № 17116/04, п. 97, від 17 січня 2013 року).

105. З огляду на згадані висновки Суд доходить висновку, що недоліки зазначеного кримінального провадження не дали заявникові змоги своєчасно отримати відшкодування шкоди. Це означало, що теоретично доступні заявнику згідно з національним законодавством компенсаторні засоби юридичного захисту на практиці за конкретних обставин цієї справи були неефективними.

106. Отже, було порушення [статті 13](#) Конвенції.

Стаття 5 Конвенції «Право на свободу та особисту недоторканність»

Справа «Гарькавий проти України», заява № 25978/07, рішення від 18 лютого 2010 року

76. Суд зазначає, що 16 червня 2006 року апеляційний суд м. Києва, розглянувши справу, перекваліфікував запит органів державної влади Чехії щодо передачі кримінального провадження у справі заявника за Європейською конвенцією про передачу провадження у кримінальних справах на запит щодо виконання вироку Міського суду м. Праги від 30 березня 2004 року за Конвенцією про передачу засуджених осіб та Протоколом до неї, хоча жодних клопотань про це не надходило і положення цієї Конвенції і Протоколу не могли бути застосовані до осіб, рішення у справах яких було винесене *in absentia*. Верховний Суд України залишив вказане рішення без змін.

77. Суд не вважає, що таке рішення, прийняте національними судами, відповідає вимогам передбачуваності і законності. Відповідно Суд встановлює, що тримання під вартою заявника з 16 червня 2006 року порушує пункт 1 статті 5 Конвенції.

Справа «Будан проти України», заява № 38800/12, рішення від 14 січня 2016 року

27. Суд зазначає, що постанову від 1 червня 2012 року про обрання шістнадцятирічному заявнику запобіжного заходу у вигляді взяття під варту у місті, що знаходиться приблизно у семиста кілометрах від його дому, було ухвалено на судовому засіданні, в якому були присутніми заявник та захисник, який його представляв. Київський районний суд м. Донецька зазначив, що заявник за місцем реєстрації не проживає, обвинувачується у вчиненні тяжкого злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі строком до семи років, і, перебуваючи на свободі, може перешкоджати встановленню істини, ухилятися від слідства і суду або продовжувати злочинну діяльність. Апеляційний суд додав до цього, що взяття заявника під варту обумовлене тим фактом, що він веде жебрацький спосіб життя, походить з бідної сім'ї та не отримує від неї жодної фінансової підтримки.

28. Суд зазначає, що у заявника є постійне місце проживання в Одеській області, де він жив зі своєю матір'ю, чіє матеріальне становище, на думку Суду, не є фактором, який має враховуватись при ухваленні рішення про взяття заявника під варту. Заявник поїхав з дому до м. Донецька лише 21 травня 2012 року. Через кілька днів, 24 травня 2012 року (див. [пункт 7](#)), він вирішив повернутися додому. З матеріалів справи не випливає, що до 24 травня 2012 року заявник вчиняв насильницькі дії або був причетний до злочинної діяльності, або що він втікав з дому до 21 травня 2012 року, займаючись жебрацтвом «з раннього віку по всій території України», як це було зазначено слідчим у поданні про взяття заявника під варту.

29. Суд зауважує, що з матеріалів справи не випливає, що органами влади розглядалась можливість передачі заявника під нагляд його матері відповідно до [статті 436](#) Кримінально-процесуального кодексу України, незважаючи на те, що вони знали її ім'я та місце проживання. Зокрема, немає свідчень того, що органи влади повідомили матір про затримання заявника або доклали будь-яких зусиль для збирання та розгляду інформації про її бажання та здатність впродовж розслідування забезпечувати його належну поведінку. Якщо національні суди вважали, що той факт, що заявник втік з дому, доводить нездатність його матері контролювати його поведінку, або якщо вони мали інші підстави вважати, що вона була не в змозі наглядати за ним, ці міркування мали бути чітко викладені у рішеннях суду з приводу взяття заявника під варту. Суд нагадує, що у випадку існування обставин, які могли бути підставою для взяття особи під варту, однак про які у рішеннях національних органів влади вказано не було, Суд не має своїм завданням встановлювати їх і перебирати на себе роль національних органів влади, які постановили рішення про взяття заявника під варту. Саме їм належить розглянути усі факти, що свідчать «за» і «проти» взяття під варту, та викласти їх у своїх рішеннях (див. рішення у справі «Панченко проти Росії» (Panchenko v. Russia), заява № 45100/98, п. 105, від 8 лютого 2005 року).

30. У світлі наведених вище міркувань Суд вважає, що за обставин цієї справи національні органи влади не обґрунтували належним чином своє рішення про застосування до неповнолітнього заявника запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, яке відповідно як до міжнародних, так і національних норм могло бути застосоване лише як крайній захід. Відповідно було порушення [пункту 1](#) статті 5 Конвенції.

Справа «Корнєв і Карпенко проти України», заява № 17444/04, рішення від 21 жовтня 2010 року

42. Суд повторює, що пункт 3 статті 5 Конвенції гарантує кожному, кого заарештовано або затримано за підозрою у вчиненні злочину, захист від свавільного чи необґрунтованого позбавлення свободи (див., наприклад, рішення у справі "Акіліна проти Мальти" (Aquilina v. Malta) [GC], N 25642/94, п. 47, ECHR 1999-III).

43. Пункт 3 статті 5 Конвенції має на меті забезпечення негайного й автоматичного судового контролю за затриманням особи поліцією чи адміністративним затриманням, здійсненим відповідно до підпункту "с" пункту 1 статті 5 Конвенції (див. рішення у справі "Де Йонг, Балжет і Ван ден Брінк проти Нідерландів" (De Jong, Baljet and Van den Brink v. the Netherlands) від 22 травня 1984 року, серія А, N 77, с. 24, п. 51, та у згаданій вище справі "Акіліна проти Мальти", пп. 48-49).

44. Суд зазначив, що пункт 3 статті 5 містить як процесуальну, так і матеріально-правову вимоги. Процесуальна вимога покладає на "посадову особу" обов'язок

особисто заслухати доставлену до неї особу; матеріально-правова вимога покладає на неї обов'язок проаналізувати обставини "за" і "проти" рішення про позбавлення свободи, вирішити, посилаючись на юридичні критерії, чи існують підстави для позбавлення свободи, та винести рішення про звільнення, якщо таких підстав немає (див. рішення у справі "Шіссер проти Швейцарії" (Schuesser v. Switzerland) від 4 грудня 1979 року, серія А, N 34, сс. 13-14, п. 31, з подальшими посиланнями)).

Справа «Нечипорук і Йонкало проти України», заява № 42310/04, рішення від 21 квітня 2011 року

160. Заявник стверджував про відсутність ефективного розслідування національними органами його скарги на катування в міліції.

161. Уряд заперечив це твердження. Уряд стверджував, що ефективність розслідування була перевірена і підтверджена судами двох інстанцій під час судового розгляду справи заявника.

162. Суд підкреслює, що коли особа висуває небезпідставну скаргу на погане поводження з нею, яке було таким, що порушує статтю 3 Конвенції, це положення, взяте у поєднанні із загальним обов'язком держави за статтею 1 Конвенції "гарантувати кожному, хто перебуває під [її] юрисдикцією, права і свободи, визначені в... Конвенції", за своїм змістом вимагає проведення ефективного офіційного розслідування (див., серед інших джерел, рішення у справі "Лабіта проти Італії" (Labita v. Italy) [ВП], заява N 26772/95, п.131, ECHR 2000-IV). Так, органи влади завжди повинні добросовісно намагатись з'ясувати те, що трапилось, та не покладатися на поспішні та необґрунтовані висновки для закриття кримінальної справи, або використовувати такі висновки як підставу для своїх рішень (див. рішення у справі "Асьонов та інші проти Болгарії" (Assenov and Others v. Bulgaria) від 28 жовтня 1998 року, п.103 з подальшими посиланнями, Reports of Judgments and Decisions 1998-VIII).

163. Суд вважає, що у справі, яка розглядається, органи влади адекватно не намагались з'ясувати, що сталося із заявником у Південно-Західному відділі міліції. Той факт, що він зазнав тілесних ушкоджень у відділі міліції, ніколи не заперечувався. Однак органи влади постійно зводили свої аргументи про необґрунтованість скарги заявника лише до визнання неправдоподібним його твердження про те, що його катували електрострумом. Водночас вони навіть не намагались з'ясувати обставини, за яких він насправді зазнав цих ушкоджень.

164. Хоча згаданий вище недолік національні органи неодноразово визнавали і критикували (див. пункти 61, 67, 82 і 83 вище), його так і не виправили. Так, Суд зазначає, що вимоги заявника скасувати постанову прокуратури м. Хмельницького від 18 червня 2004 року про відмову в порушенні кримінальної справи щодо працівників міліції було відхилено під приводом того, що це питання розглядатиметься в рамках судового розгляду його кримінальної справи (див. пункт 95 вище). Суд має сумніви щодо адекватності такого підходу в принципі, зважаючи на те, що мета провадження у кримінальній справі щодо заявника полягала у визначенні його вини або невинуватості за пред'явленими йому обвинуваченнями у вчиненні злочинів, а не у визначенні відповідальності за стверджуване побиття чи забезпеченні відшкодування за стверджуване порушення статті 3 Конвенції (див. рішення щодо прийнятності у справі "Тотева проти Болгарії" (Toteva v. Bulgaria), N 42027/98, від 3 квітня 2003 року). Суд зауважує, що дослідження Тернопільським судом скарг заявника на погане поводження з ним у відділі міліції зводилося лише до

повторного допиту відповідних працівників міліції та медичних експертів, які заперечили застосування електроструму до заявника і стверджували без будь-яких додаткових пояснень, що тілесні ушкодження були заподіяні йому "тупими предметами". Суд вражений тим, що суд першої інстанції взагалі проігнорував, як це видно з його вироку від 31 серпня 2007 року, альтернативний медичний висновок, який містився в матеріалах справи і підтверджував те, на що скаржився заявник (див. пункти 32 і 109 вище). Щодо подальшого розгляду справи Верховним Судом Суд не може не дійти висновку, що він був поверховим і при цьому важливі документи й факти були явно проігноровані. Так, Верховний Суд обмежився лише аналізом відеозапису слідчих дій, на якому ушкоджень на тілі заявника видно не було і який виявився для нього достатнім для того, щоб визнати скаргу заявника необґрунтованою. Крім того, Верховний Суд встановив, що заявник "жодного разу не вказував на конкретних осіб, які застосовували до нього фізичний тиск", і що "на запитання, як він себе почуває, завжди відповідав, що добре", хоча на той час уже було встановлено, що він неодноразово звертався з досить конкретними скаргами, називаючи імена конкретних працівників міліції (див. пункти 61, 82 і 113 вище), а тілесні ушкодження, яких він зазнав у відділі міліції, були офіційно задокументовані.

165. У підсумку Суд визнає, що заявник був позбавлений ефективного розслідування за його скаргою на погане поводження з боку працівників міліції. Отже, у цій справі також має місце порушення статті 3 Конвенції в її процесуальному аспекті.

[...]

175. Суд повторює, що термін "обґрунтована підозра" означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення (див. рішення у справі "Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства" (Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom) від 30 серпня 1990 року, п.32, Series A, N 182). Мета затримання для допиту полягає в сприянні розслідуванню злочину через підтвердження або спростування підозр, які стали підставою для затримання (див. рішення у справі "Мюррей проти Сполученого Королівства" (Murray v. the United Kingdom) від 28 жовтня 1994 року, п.55, Series A, N 300-A). Однак, вимога, що підозра має ґрунтуватись на обґрунтованих підставах, є значною частиною гарантії недопущення свавільного затримання і тримання під вартою. Більше того, за відсутності обґрунтованої підозри особа не може бути за жодних обставин затримана або взята під варту з метою примушення її зізнатися у злочині, свідчити проти інших осіб або з метою отримання від неї фактів чи інформації, які можуть служити підставою для обґрунтованої підозри (див. рішення у справі "Чеботарі проти Молдови" (Sebotari v. Moldova), N 35615/06, п.48, від 13 листопада 2007 року).

[...]

219. Суд нагадує, що питання проте, чи є тривалість тримання під вартою розумною, не можна вирішувати абстрактно. Наявність підстав для залишення обвинуваченого під вартою слід оцінювати в кожній справі з урахуванням її особливостей. Продовжуване тримання під вартою може бути виправданим заходом у тій чи іншій справі лише за наявності чітких ознак того, що цього вимагає справжній інтерес суспільства, який, незважаючи на існування презумпції невинуватості, переважає інтереси забезпечення права на свободу (див. рішення у справі "Єчюс проти Литви" (Jecius v. Lithuania), N 34578/97, п.93, ECHR 2000-IX). Подальше існування обґрунтованої підозри у вчиненні затриманою особою злочину є обов'язковою і неодмінною умовою (*sine qua non*) належності її продовжуваного тримання під

вартою. Але зі спливом певного часу така підозра перестає сама по собі бути виправданням для позбавлення особи свободи і судові органи повинні вмотивовувати свої рішення про продовження тримання її під вартою іншими підставами (див. рішення у справі "Яблонський проти Польщі" (*Jabtoriski v. Poland*), N 33492/96, п.80, від 21 грудня 2000 року). Крім того, такі підстави мають бути чітко зазначені національними судами і аргументи "за" і "проти" звільнення з-під варти не повинні бути "загальними й абстрактними" (див. рішення у справах "Іловецький проти Польщі" [*Powiecki v. Poland*], N 27504/95, п.61, від 4 жовтня 2001 року, та "Смирнова проти Росії" (*Smirnova v. Russia*), NN 46133/99 і 48183/99, п.63, ECHR 2003-IX).

220. Виходячи з міркувань і висновків, наведених у пунктах 172-205 вище, Суд вважає, що оцінюватись мають періоди з 20 травня 2004 року до 5 травня 2005 року та з 18 грудня 2006 року до 31 серпня 2007 року, які загалом тривали один рік і вісім місяців (див. відповідну методику обчислення в рішенні у справі "Ісаєв проти Росії" (*Isayev v. Russia*), N 20756/04, п.144, від 22 жовтня 2009 року).

221. Суд зазначає, що пункт 3 статті 5 Конвенції становить з пунктом 1(с) статті 5 одне ціле, і що ці два положення слід розглядати в поєднанні одне з одним (див. згадане вище рішення у справі Смирнової, п.56, та рішення у справі "Чюлла проти Італії" (*Ciulla v. Italy*) від 22 лютого 1989 року, п.38, Series A, N 148). Так, у справі, що розглядається, Суд уже оцінював тримання заявника під вартою протягом певних періодів з точки зору пункту 1(с) статті 5 Конвенції, а саме - з 14 жовтня 2004 року до 5 травня 2005 року та з 21 березня до 31 серпня 2007 року, коли заявника тримали під вартою на підставі судових рішень, в яких не було викладено підстав і визначено строків такого тримання, що, у свою чергу, не суперечило національному закону; повторне взяття заявника під варту 18 грудня 2006 року без належного обґрунтування та період з 23 лютого до 21 березня 2007 року, коли заявника тримали під вартою за відсутності будь-якого рішення (див. пункти 189, 199 і 205 відповідно вище).

222. На додаток до згаданих висновків за пунктом 1(с) статті 5 Суд має визначити, чи можна продовжуване тримання заявника під вартою вважати розумним з точки зору пункту 3 статті 5 Конвенції.

[...]

б) Право на захист

262. Суд наголошує, що, хоча право кожного обвинуваченого у вчиненні злочину на ефективний захист, наданий захисником, який, у разі необхідності, призначається офіційно, не є абсолютним, воно є однією з основних ознак справедливого судового розгляду (див. рішення у справі "Кромбах проти Франції" (*Krombach v. France*), N 29731/96, п.89, ECHR 2001-II). Як правило, доступ до захисника має надаватися з першого допиту підозрюваного працівниками міліції, за винятком випадків, коли за конкретних обставин відповідної справи продемонстровано, що існують вагомі підстави для обмеження такого права (див. рішення у справі "Сальдуз проти Туреччини" (*Salduz v. Turkey*) [ВП], N 36391/02, п.55, від 27 листопада 2008 року). Право на захист буде в принципі непоправно порушено, якщо викривальні показання, отримані під час допиту правоохоронними органами без доступу до захисника, використовуватимуться з метою її засудження (див. там само).

263. Суд послідовно вказував, що забезпечення доступу до захисника на ранніх етапах є процесуальною гарантією права не свідчити проти себе та основною гарантією недопущення поганого поведіння, відмічаючи особливу вразливість обвинуваченого на початкових етапах провадження, коли він потрапляє у стресову

ситуацію і одночасно стикається з дедалі складнішими положеннями кримінального законодавства. Будь-який виняток з реалізації цього права має бути чітко визначений, а його дія має бути суворо обмежена в часі. Ці принципи є особливо актуальними в разі серйозних обвинувачень, бо саме у випадку, коли особі загрожує найсуворіше покарання, її право на справедливий судовий розгляд має забезпечуватися в демократичному суспільстві максимально можливою мірою (див. згадане вище рішення у справі "Сальдуз проти Туреччини", п.54).

Стаття 6 Конвенції «Право на справедливий суд»

Справа «Романова проти України», заява № 33089/02, рішення від 13 грудня 2007 року

21. Заявниця стверджувала, що всупереч статті 21 Цивільного процесуального кодексу (ЦПК) суддя А. двічі приймав участь у розгляді її цивільної справи у суді першої інстанції.

22. Уряд не надав зауважень по суті цієї скарги.

23. По-перше, Суд зазначає, що питання відсутності "безстороннього" суду та суду, "встановленого законом", співпадають за обставин цієї справи.

24. Стаття 21 ЦПК передбачає, що суддя, який брав участь у вирішенні справи в суді першої інстанції, не може брати участь у її новому розгляді після повернення справи судом вищої інстанції (див. пункт 17 вище). Ця стаття демонструє мету національного законодавства усунути всі розумні сумніви щодо безсторонності такого суду (див. "Пфайфер та Планкл проти Австрії" (Pfeifer and Plankl v. Austria), рішення від 25 лютого 1992 року, Серія А, N 227, п. 36). Відповідно недотримання цієї норми означає, що апеляційна скарга заявниці розглядалась судом, чію безсторонність навіть з позиції національного законодавства можна піддати сумніву ("Обершлік проти Австрії" (Oberschlick v. Austria), N 1, рішення від 23 травня 1991 року, Серія А, N 204, п. 49).

25. Таким чином, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Справа «Воловік проти України», заява № 15123/03, рішення від 6 грудня 2007 року

54. Суд зазначає, що заявник стверджував, що йому незаконно відмовили у доступі до апеляційного суду Запорізької області, який мав повноваження переглянути справу як стосовно фактів, так і стосовно права, а також мав повноваження встановлювати нові факти, які не досліджувались під час розгляду справи судом першої інстанції (див. пункт 30 вище). У своїй апеляційній скарзі на рішення суду першої інстанції заявник посилався на невірне застосування закону судом першої інстанції. Тому Суд вважає, що, приймаючи до уваги особливості порядку апеляційного оскарження за українським законодавством, право заявника на доступ до апеляційного суду було захищено основоположними гарантіями, передбаченими статтею 6 Конвенції.

55. У цьому зв'язку Суд нагадує, що "право на суд", одним із аспектів якого є право доступу, не є абсолютним і може підлягати обмеженням; їх накладення дозволене за змістом, особливо щодо умов прийнятності апеляційної скарги. Проте такі обмеження повинні застосовуватись з легітимною метою та повинні зберігати пропорційність

між застосованими засобами та поставленого метою (див. рішення "Подбієльські та ППУ Полпуре проти Польщі" (Podbielski and PPU Polpure v. Poland), згадане вище, п. 63).

56. Звертаючись до обставин справи, Суд зазначає, що чинні на той час положення статей 294 та 295 Цивільного процесуального кодексу від 1963 року передбачали "фільтр" апеляційних скарг на рішення та ухвали суду першої інстанції, який здійснювався тим же судом, який мав право вирішувати питання прийнятності скарги. Підставами визнання апеляційної скарги неподаною були недодержання вимог щодо її форми та змісту, неподання протягом встановленого строку та не сплата судового мита (див. пункти 24, 27-29 вище).

57. Суд не піддає сумніву те, що ця процедура була передбачена для забезпечення належного здійснення правосуддя. Проте, приймаючи до уваги процедурні вимоги, які діяли на момент розгляду справи, та спосіб, у який вони були застосовані у справі заявника, Суд приходять до висновку, що застосовані засоби не були пропорційні меті.

58. Зокрема, двома ухвалами, від 28 листопада 2002 року та 27 січня 2003 року, Жовтневий районний суд відклав апеляційні скарги заявника на рішення цього ж суду у зв'язку із невідповідністю скарг вимогам до форми та змісту. Незважаючи на те, що формально заявник міг подати апеляційну скаргу на ухвалу від 27 січня 2003 року, вона, однак, мала пройти через суд першої інстанції. Апеляційний суд Запорізької області не міг розглянути апеляційну скаргу заявника, доки Жовтневий районний суд не вирішить передати її на розгляд.

59. Уряд не зазначив про існування доступних у національній правовій системі гарантій проти можливих свавільних відмов передати апеляційну скаргу до апеляційного суду. Таким чином, Суд вважає, що судам першої інстанції надано неконтрольоване повноваження вирішувати, чи можна передати апеляційну скаргу на рішення цього ж суду до суду вищої інстанції. Така ситуація, ймовірно, може привести до того, що апеляційну скаргу ніколи не буде передано до суду вищої інстанції, що і мало місце у справі заявника.

60. Більш того, Суд звертає увагу на те, що заявник вніс зміни до апеляційної скарги для усунення недоліків, відповідно до вказівок суду та вимог законодавства. Судова ухвала, якою в передачі апеляційної скарги до вищої інстанції було відмовлено, виглядає занадто формалізованою та не відповідає самій меті розгляду на предмет прийнятності.

61. Грунтуючись на зазначеному вище, Суд доходить висновку, що заявнику було відмовлено в доступі до суду. Таким чином, Суд відхиляє зауваження Уряду щодо невичерпання національних заходів юридичного захисту та встановлює, що у цій справі було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Справа «Жовнер проти України», заява № 56848/00, рішення від 29 червня 2004 року

33. Суд нагадує, що право на судовий розгляд, гарантоване статтею 6, також захищає і виконання остаточних та обов'язкових судових рішень, які у країні, яка поважає верховенство права, не можуть залишатися невиконаними, завдаючи шкоди одній із сторін (див. рішення у справі "Горнсбі проти Греції" (Hornsby c. Grece) від 19 березня 1997 року, Збірник рішень 1997-II, с. 510-511, параграф 40; рішення у справі "Бурдов проти Росії" (Bourdov c. Russie), N 59498/00, параграф 34, від 7 травня 2002 року;

рішення у справі "Ясіун'єне проти Литви" (Jasiuniene c. Lituanie), N 41510/98, параграф 27, від 6 березня 2003 р.; та рішення по справі "Руйану проти Румунії" (Ruianu c. Roumanie), N 34647/97, від 17 червня 2003 року).

34. Крім того, Суд вважає, що якщо можна допустити, що держави втручаються у процедуру виконання судового рішення, таке втручання у результаті може перешкоджати, унеможлиблювати чи надмірно затягувати виконання, ні, тим більше, нівелювати саму суть рішення (див. "Імобіліаре Саффі проти Італії" (Immobiliare Saffi c. Italie), рішення від 28 липня 1999 року, Збірник постанов і рішень 1999-V, параграфи 63 і 66; "Сатка та інші проти Греції" (Satka et autres c. Grece), N 55828/00, параграф 57, 27 березня 2003 року).

35. Суд не покликано вивчати, чи є внутрішній правопорядок здатним забезпечити виконання винесених судами рішень. Дійсно, кожна держава-учасниця забезпечує адекватний та достатній юридичний інструментарій для забезпечення своїх зобов'язань. Суд має за мету вивчити, чи були заходи, вжиті українською владою, адекватними та достатніми (див. *mutatis mutandis*, "Іньяколо-Зенід проти Румунії" (Ignaccolo-Zenide c. Roumanie), [GC], N 31679/96, параграф 108, CEDH 2000-I).

36. Суд відразу зазначає, що сплата заявниці її заробітної плати відповідно до судового рішення від 1 квітня 1998 року вже не підлягає обговоренню (див. пункт 30 вище, а також рішення від 22 жовтня 2002 року щодо прийнятності цієї заяви). Суд також зазначає, що процедура виконання цього судового рішення залишається незавершеною з 14 квітня 1998 року, тобто протягом шести років. З матеріалів справи в Суді видно, що заявниця постійно вживала заходів, вимагаючи виконання. Відсутність позову до Міністерства фінансів не свідчить про відсутність необхідної турботи з боку заявниці, оскільки Суд вже визнав неадекватний характер такого позову за таких обставин цієї справи (див. рішення від 22 жовтня 2002 р. про прийнятність цієї заяви).

37. Суд звертає увагу на те, що в цьому випадку боржник є державним закладом, поточні витрати якого фінансуються з Державного бюджету через Державне казначейство. Він також підкреслює, що відповідно до рішення Конотопського міського суду від 9 червня 1999 року рішення по справі залишаються невиконаними з огляду на те, що бюджетне законодавство держави не передбачає такого виду витрат, а також через відсутність відповідної нормативної бази щодо завдань, покладених на міністерства у випадку відсутності бюджетних коштів. З іншого боку, Суд звертає увагу на те, що цей же суд піддав критиці бездіяльність державних виконавців, на яких було покладено виконання вищезазначеного рішення. Нарешті, Суд констатує факт того, що відстрочка виконання була надана до моменту, коли закладу-боржнику будуть перераховані з Державного бюджету суми на сплату надбавок за вислугу років, без встановлення жодного точного строку.

38. Насамперед, Суд нагадує, що державний орган не може посилатися на відсутність коштів, щоб не виплачувати борг, підтверджений судовим рішенням (див. вищезазначене рішення у справі "Бурдов проти Росії" (Bourdov), параграф 35). У такому випадку Суд не може прийняти аргумент Уряду, що визначає таку відсутність як "виняткові обставини". Зокрема, Уряд не надав жодного доказу того, що виконання судових рішень у конкретних випадках за цих обставин могло б спровокувати серйозні проблеми суспільного порядку (див. "Імобіліаре Саффі" (Immobiliare Saffi), та "Меацці" (Meazzi); а також рішення "Сколо проти Італії" (Scollo c. Italie), від 28 вересня 1995 року, серія А N 315-С). Він також не подав жодної конкретної програми дій, спрямованої на виплату боргів, підтверджених судовими рішеннями, за умови

існування бюджетних прогалин, у той час, коли рішенням Конотопського міського суду від 9 червня 1999 р. було констатовано необхідність урегулювання цього питання.

39. Беручи до уваги вищезазначені нормативні прогалини та факт того, що відстрочка виконання не визначала жодного строку, заявниця не мала жодної гарантії виконання рішення на свою користь у найближчому майбутньому. Таким чином, утримуючись протягом років від вживання необхідних заходів для виконання обов'язкових судових рішень, компетентні органи України порушили положення пункту 1 статті 6 Конвенції.

40. Отже, мало місце порушення цієї статті.

Справа «Вільхо Ескелінен та інші проти Фінляндії, заява № 63235/00, рішення від 19 квітня 2007 року

47. У зв'язку з цим Суд запровадив функціональний критерій, заснований на характері обов'язків службовця та його відповідальності. Особи, що займають посади, пов'язані з виконанням обов'язків щодо захисту загальнодержавних інтересів або з участю у здійсненні визначених публічним правом повноважень, володіють частиною суверенної влади держави. Держава має законний інтерес щодо налагодження з такими службовцями спеціальних відносин, заснованих на вірності та відданості. З іншого боку, щодо інших посад, які не мають у собі аспектів «державного управління», держава не має такого інтересу. (див. згадану вище справу «Пеллегрін» (*Pellegrin*), п. 65). Таким чином, Суд постановив, що із сфери застосування пункту 1 статті 6 вилучаються лише такі спори, що порушуються державними службовцями, чий обов'язок є типовим прикладом специфічної діяльності, пов'язаної з державною службою, оскільки останні діють як представники державної влади і відповідають за захист загальнодержавних інтересів та інтересів інших державних органів. Яскравим прикладом такої діяльності є збройні сили та поліція (п. 66). Суд дійшов висновку, що жодні спори між адміністративними органами та службовцями, які займають посади, пов'язані з виконанням покладених публічним правом повноважень, не входять до сфери застосування пункту 1 статті 6 (п. 67).

48. Суд зазначає, що рішення у справі «Пеллегрін» (*Pellegrin*) було сформульоване досить категорично; якщо посада належала до зазначеної категорії, то всі спори, незалежно від їхньої природи, вилучалися із сфери застосування статті 6. Допускався тільки один виняток: всі спори, що стосувалися пенсій, підпадали під сферу застосування пункту 1 статті 6, оскільки з виходом на пенсію службовця, спеціальні відносини між ним та державними органами припиняються. Службовець опиняється в ситуації, яка прирівнюється до ситуації службовців, які працюють згідно з приватним правом: спеціальні відносини, засновані на вірності і відданості, що пов'язують його з державою, перестають існувати, і такий службовець не може більше володіти частиною суверенної влади держави (див. згадану вище справу «Пеллегрін» (*Pellegrin*), п. 67).

49. Важливо відзначити, що Суд підкреслив, що при використанні функціонального критерію він повинен, виходячи з предмета та цілей Конвенції, застосовувати обмежувальне тлумачення винятків із гарантій, що надаються пунктом 1 статті 6. Це має зменшити число випадків, коли державні службовці не могли б скористатися наданим їм конкретним і ефективним захистом (як це підтверджується у рішенні

«Фрідлендер проти Франції» (*Frydlender v. France*) [ВП], № [30979/96](#), п. 40, ECHR 2000-VII).

(ii) *Щодо необхідності розвивати прецедентне право*

50. Рішення у справі «Пеллегрін» (*Pellegrin*), яке є останньою значною ланкою у розвитку прецедентного права з цього питання, було призначене запровадити працездатний критерій, на базі якого можна було б перевіряти у кожному конкретному випадку, чи передбачала посада заявника – з урахуванням пов'язаних з нею обов'язків і відповідальності – пряму або непряму участь у здійсненні наданих публічним правом повноважень і обов'язків, спрямованих на захист загальнодержавних інтересів або інтересів інших державних органів. Після цього треба було визначити, чи дійсно заявник, займаючи одну з цих категорій посад, виконував функції, які можуть визнаватись як виконання державних повноважень, тобто, чи було становище заявника в державній ієрархії достатньо важливим і високим, щоб говорити про участь у здійсненні державної влади.

51. Дана справа, однак, вказує на те, що застосування функціонального критерію може само по собі призводити до неправильних результатів. На момент, про який йдеться у справі, заявники працювали на Міністерство внутрішніх справ. П'ятеро з них служили поліцейськими, тобто виконували роботу, яка, як зазначалося вище, є типовим прикладом специфічної діяльності, пов'язаної з державною службою. Це передбачало безпосередню участь у здійсненні повноважень, наданих публічним правом, і виконання обов'язків, спрямованих на захист загальних інтересів держави. Функції заявниці, що займала посаду секретаря, мали виключно адміністративний характер і не передбачали повноважень, пов'язаних із прийняттям рішень, або прямого чи непрямого здійснення державної влади. Таким чином, її функції не відрізнялися від функцій будь-якого секретаря в державному або приватному секторі. Як зазначалося вище у справі «Пеллегрін» (*Pellegrin*), служба в поліції є яскравим прикладом діяльності, пов'язаної зі здійсненням державної влади, що виключає цілу категорію осіб зі сфери застосування статті 6. Якщо суворо застосовувати підхід, сформульований у справі «Пеллегрін» (*Pellegrin*), то виявляється, що заявниця, яка займала посаду секретаря, користується гарантіями, які надаються пунктом 1 статті 6, у той час як заявники, що працювали поліцейськими, без всяких сумнівів, - ні, і це незважаючи на те, що всі вони були заявниками в одному спорі.

52. Крім того, вивчення справ, рішення у яких приймалося після рішення у справі «Пеллегрін» (*Pellegrin*), вказує на те, що з'ясування характеру і статусу функцій заявника є нелегким завданням. Також не завжди легко, виходячи з фактичної ролі заявника, з точністю визначити категорію державних службовців, до якої він належить. У деяких випадках неясно, якою мірою належність до того чи іншого сектора державної служби є достатньою, щоб виключити можливість застосування статті 6 без урахування характеру обов'язків особи.

Наприклад, у справі «Кепка проти Польщі» (*Keppka v. Poland*) (ріш.), № [31439/96](#) та [35123/97](#), ECHR 2000-IX) Суд дійшов висновку, що навіть якщо заявник, визнаний непридатним брати участь у гасінні пожеж, працював протягом всієї своєї кар'єри в національній пожежній службі лектором, його функції, що полягали у проведенні досліджень та передбачали доступ до інформації конфіденційного характеру, повинні були розглядатись як такі, що мають відношення до сфери національної оборони, в якій держава здійснює суверенні повноваження, і як такі, що передбачають, принаймні, непряму участь у виконанні обов'язків, спрямованих на захист загальнодержавних інтересів (порівняти з вищезгаданою

справою «Фрідлендер» (*Frydlender*), п. 39). Згідно з цим стаття 6 не могла бути застосованою. Ще один приклад: справа «Канаєв проти Росії» (*Kanayev v. Russia*)(№ [43726/02](#), п. 18, 27 липня 2006 року), в якій заявник був діючим офіцером російського флоту у званні капітана третього рангу і, отже, в цій якості «володів частиною суверенної влади держави». Суд постановив, що пункт 1 статті 6 не може застосовуватись, хоча спір і був пов'язаний з невиконанням рішення суду, винесеного на його користь, стосовно компенсації транспортних витрат. У згаданій вище справі «Вересова» (*Verešová*) Суд вирішив, що пункт 1 статті 6 не може застосовуватися щодо юриста, працюючого в поліції, беручи до уваги характер функцій та обов'язків, пов'язаних зі службою в поліції в цілому, і явно не враховуючи індивідуальну роль заявниці в цій організації.

53. Крім того, особливо вражає те, що у буквальному розумінні «функціональний підхід» вимагає не застосовувати статтю 6 до спорів, в яких становище заявника як державного службовця не відрізняється від становища будь-якого іншого заявника, або, інакше кажучи, коли спір між працівником і роботодавцем не стосується «спеціальних відносин, заснованих на вірності та відданості».

54. Однак, у справі «Мартіні проти Франції» (*Martinie v. France*) [ВП], № [58675/00](#), п. 30, ECHR 2006-VI) Суд підтвердив, що вирішальне значення має становище заявника, а не характер спору. В цій справі і Велика Палата, і Палата (рішення щодо прийнятності від 13 січня 2004 року) дійшли висновку про застосовність пункту 1 статті 6, хоча і на основі різних міркувань. Велика Палата взяла до уваги той факт, що заявник, який був державним службовцем і працював бухгалтером у школі, не брав участі у здійсненні наданих публічним правом повноважень. Палата, у свою чергу, враховувала головним чином характер спору між заявником і державою, який стосувався його обов'язку повернути виплачені без дозволу грошові суми, для того, щоб дійти висновку, що за змістом пункту 1 статті 6 обов'язки заявника були «цивільними» і що у справі переважали аспекти приватного права.

55. Суд може лише констатувати, що функціональний критерій, у тій формі, у якій він застосовується на практиці, не спростив аналізу питання про застосовність статті 6 у спорах, у яких однією зі сторін є державний службовець, і що він не призвів, як передбачалося, до більшої визначеності в цьому питанні (див., *mutatis mutandis*, «Перез проти Франції» (*Perez v. France*) [ВП], № [47287/99](#), п. 55, ECHR 2004-I).

56. Саме в цьому контексті і з цих причин Суд вважає, що функціональний критерій, запроваджений у справі «Пеллегрін» (*Pellegrin*), має бути вдосконалений. Дійсно, в інтересах правової визначеності, передбачуваності і рівності перед законом Суд не повинен, без поважних причин, відхилятися від своїх рішень у попередніх справах; однак, відмова Суду від динамічного і еволютивного підходу може стати перешкодою для будь-яких реформ або вдосконалень (див., *mutatis mutandis*, «Маматкулов та Аскарів проти Туреччини» (*Mamatkulov and Askarov v. Turkey*) [ВП], № [46827/99](#) та [46951/99](#), п. 121, ECHR 2005-I).

57. Рішення у справі «Пеллегрін» (*Pellegrin*) має бути інтерпретоване у світлі попередньої прецедентної практики Суду як перший відступ від колишнього принципу незастосовності статті 6 до державної служби та як перший крок до її часткової застосовності. Це рішення відбиває базовий постулат, згідно з яким деякі державні службовці, внаслідок своїх функцій, підтримують зі своїм роботодавцем відносини, засновані на вірності та відданості. Однак, як впливає з розглянутих пізніше справ, у дуже багатьох Договірних Державах державним службовцям надається доступ до суду, що дозволяє їм звертатися з позовом про заробітну плату і

додаткові виплати, і навіть про звільнення або прийняття на роботу, так само, як і працівникам приватного сектору. За таких обставин внутрішні правові системи не вбачають конфлікту між життєво важливими інтересами держави і правом людини на захист. Дійсно, ні Конвенція, ні Протоколи до неї не гарантують права найму на державну службу. Однак, це не означає, що в інших відношеннях державні службовці не підпадають під сферу застосування Конвенції (див., *mutatis mutandis*, «Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства» (*Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom*), 28 травня 1985 року, п. 60, Серія А № 94, та «Глазенап проти Німеччини» (*Glaserapp v. Germany*), 28 серпня 1986 року, п. 49, Серія А № 104).

58. Крім того, статті 1 та 14 Конвенції передбачають, що «кожний, хто перебуває під [...] юрисдикцією» Договірної Держави, повинен користуватися правами і свободами, визначеними в розділі I, «без дискримінації за будь-якою ознакою» (див., *mutatis mutandis*, «Енгель та інші проти Нідерландів» (*Engel and Others v. the Netherlands*), 8 червня 1976 року, п. 54, Серія А № 22). Як правило, гарантії Конвенції поширюються на державних службовців (див., *mutatis mutandis*, «Шмідт і Дальстрем проти Швеції» (*Schmidt and Dahlström v. Sweden*), 6 лютого 1976 року, п. 33, Серія А № 21; вищезгадану справу «Енгель та інші проти Нідерландів» (*Engel and Others*), п. 54; вищезгадану справу «Глазенап проти Німеччини» (*Glaserapp*), п. 49; та «Ахмед та інші проти Сполученого Королівства» (*Ahmed and Others v. the United Kingdom*), 2 вересня 1998 року, п. 56, Збірник 1998-VI).

59. Якщо застосовувати обмежувальне тлумачення функціонального критерію, запровадженого у справі «Пеллегрін» (*Pellegrin*), то впливає, що повинні існувати переконливі причини для позбавлення будь-якої категорії заявників захисту, гарантованого пунктом 1 статті 6. У даній справі працівники поліції та секретар, згідно з національним правом, мали право подати на розгляд суду позови про виплату надбавки до заробітної плати. Отже, не було висунуто жодних підстав, пов'язаних з ефективним функціонуванням держави або з іншою державною необхідністю, для того, щоб вимагати позбавлення заявників захисту від несправедливого або занадто тривалого судового розгляду, що надається Конвенцією.

60. Спираючись на європейське право взагалі, яке є джерелом корисних орієнтирів (див. «Крістіна Гудвін проти Сполученого Королівства» (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*) [ВП], № [28957/95](#), пп. 43-45, 92 та 100, ECHR 2002-VI; «Пості та Рахко проти Фінляндії» (*Posti and Rahko v. Finland*), № [27824/95](#), п. 54, ECHR 2002-VII; та «Мефта та інші проти Франції» (*Mefteh and Others v. France*) [ВП], № [32911/96](#), [35237/97](#) та [34595/97](#), п. 45, ECHR 2002-VII), Суд зазначає, що у своєму рішенні у справі «Пеллегрін» (*Pellegrin*) він керується категоріями діяльності та посад, що перелічені Європейською комісією та Судом Європейських співтовариств у зв'язку з відступом від принципу свободи пересування (див. «Пеллегрін» (*Pellegrin*), п. 66). Однак Суд відзначає, що Суд ЄС сам застосовує більш широкий підхід на користь судового контролю, про що свідчить його принципіально нове рішення у справі «Маргарита Джонстон проти головного констебля Королівської поліції Ольстера» (*Marguerite Johnston v. Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*) (справа [222/84](#), п. 18, [1986] ECR 1651), порушеній за заявою працівниці поліції на підставі Директиви про недискримінацію. Суд ЄС дійшов таких висновків:

“Вимога щодо судового контролю, яка міститься у статті 6 Директиви ЄС, відбиває загальний правовий принцип, що лежить в основі спільних для держав-членів конституційних традицій. Цей принцип є також закріпленим у статтях 6 та 13 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод від 4

листопада 1950 року. Як було визнано Європейським парламентом, Радою ЄС та Європейською комісією у Спільній декларації від 5 квітня 1977 року... а також у прецедентній практиці Суду, принципи, на яких ґрунтується ця Конвенція, повинні братися до уваги і в рамках права Європейського співтовариства.”

Ця та інша прецедентна практика в питаннях, пов'язаних із правом ЄС, показують, що сфера застосування принципу судового контролю в праві ЄС є широкою. Якщо особа може скористатися матеріальним правом, гарантованим правом ЄС, то її статус носія державної влади не впливає на застосовність вимоги судового контролю. Більше того, посилаючись на статті 6 та 13 Конвенції (див. вищезгадану справу «Маргаріта Джонстон» (*Marguerite Johnston*) та справу «Панайотова та інші проти Міністра зовнішньої торгівлі та інтеграції» (*Panayotova and Others v. Minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie*), справа C-327/02, [2004] ECR I-11055, п. 27), Суд ЄС наголосив на широкій сфері застосування принципу ефективного судового контролю. Це також підкреслюється в Хартії ЄС про основні права (див. пп. 29-30 вище).

61. Суд визнає інтереси держави в обмеженні доступу до суду для певних категорій працівників. Але не Суд, а Договірні Держави, а зокрема компетентні національні законодавчі органи, повинні чітко визначати ті сфери державної служби, пов'язані зі здійсненням дискреційних повноважень, які є невід'ємною частиною державного суверенітету, де особисті інтереси мають поступатися місцем державним інтересам. Суд здійснює свій контроль із дотриманням принципу субсидіарності (див. «Z та інші проти Сполученого Королівства» (*Z and Others v. the United Kingdom*) [ВП], № [29392/95](#), п. 103, ECHR 2001-V). Якщо національна правова система перекриває доступ до суду, Суд має перевірити, чи виправдовує характер спору незастосування гарантій, передбачених статтею 6. Якщо це не так, то ніяких проблем не виникає, і пункт 1 статті 6 застосовується.

Слід, однак, підкреслити, що ситуація у даній справі відрізняється від ситуацій, що виникали в інших справах, і які, з причини висунутих вимог, виходили за межі цивільних і кримінальних аспектів пункту 1 статті 6 Конвенції (див., поміж інших, щодо питання оцінки розміру податків, справу «Феррацціні проти Італії» (*Ferrazzini v. Italy*) ([ВП], № [44759/98](#), ECHR 2001-VII); щодо питань громадянства, проживання в країні та надання притулку, справу «Маауїя проти Франції» (*Maouiia v. France*) ([ВП], № [39652/98](#), ECHR 2000-X); щодо питань обрання депутатів парламенту, справу «П'єр Блох» (*Pierre-Bloch*), згадану вище). Отже, в даній справі міркування обмежуються становищем державних службовців.

62. Підводячи підсумок, слід зауважити, що для того, щоб держава-відповідач могла для позбавлення заявника захисту, передбаченого статтею 6, посылатися у Суді на його статус державного службовця, повинні бути дотримані дві умови. По-перше, законодавство держави повинно чітко передбачати позбавлення осіб, що займають певні посади або категорії посад, права на звернення до Суду. По-друге, таке позбавлення має бути обґрунтованим об'єктивними підставами, пов'язаними з інтересами держави. Той факт, що заявник працює в секторі або в службі, які передбачають участь у здійсненні повноважень, наданих публічним правом, сам по собі не є вирішальним. Для того, щоб позбавлення доступу до суду було виправданим, державі недостатньо встановити, що державний службовець бере участь у здійсненні державної влади або що, використовуючи слова із рішення у справі «Пеллегрін» (*Pellegrin*), державний службовець підтримує з державою як роботодавцем «спеціальні відносини, засновані на вірності та відданості». Крім того, держава повинна довести, що предмет спору має відношення до здійснення державної влади або ставить під сумнів існування спеціальних відносин. Таким чином, не може

бути в принципі ніяких підстав для виключення зі сфери застосування статті 6 звичайних трудових спорів, як ті, що стосуються питань заробітної плати, надбавок або аналогічних виплат, на основі особливого характеру відносин між конкретним державним службовцем та державою. У цьому випадку буде існувати презумпція застосовності статті 6. Держава-відповідач повинна буде довести, по-перше, що відповідно до національного законодавства державний службовець не має права на доступ до суду, по-друге, що позбавлення державного службовця прав, передбачених статтею 6, є виправданим.

63. У даній справі очевидно, що відповідно до національного законодавства всі заявники мали доступ до суду. Отже, пункт 1 статті 6 є застосовним.

64. Суд хотів би зазначити, що його висновок про застосовність статті 6 не зачіпає питання про те, як різні гарантії, що надаються цією статтею (наприклад, межі контролю, який національні суди повинні здійснювати – див. справу «Цумтобель проти Австрії» (*Zumtobel v. Austria*), 21 вересня 1993 року, п. 32, Серія А № 268-А), повинні застосовуватися щодо спорів, які стосуються державних службовців. У даній справі Суд повинен розглянути тільки дві такі гарантії, а саме ті, що стосуються тривалості судового розгляду і проведення усних слухань.

Справа «Білуха проти України», заява № 33949/02, рішення від 9 листопада 2006 року

49. Відповідно до усталеної практики Суду наявність безсторонності відповідно до п. 1 ст. 6 повинна визначатися за суб'єктивним та об'єктивним критеріями. Відповідно до суб'єктивного критерію беруться до уваги особисті переконання та поведінка окремого судді, тобто чи виявляв суддя упередженість або безсторонність у даній справі. Відповідно до об'єктивного критерію визначається, серед інших аспектів, чи забезпечував суд як такий та його склад відсутність будь-яких сумнівів у його безсторонності (див., серед іншого (*inter alia*), рішення у справі "Фей проти Австрії" (*Fey v. Austria*) від 24 лютого 1993 року, пп. 27, 28 and 30; рішення у справі "Ветштайн проти Швейцарії" (*Wettstein v. Switzerland*), N 33958/96, п. 42, ЄСПЛ 2000-XII). У кожній окремій справі слід вирішувати, чи мають стосунки, що розглядаються, таку природу та ступінь, що свідчать про небезсторонність суду (див. рішення у справі "Пуллар проти Сполученого Королівства" (*Pullar v. United Kingdom*), від 10 червня 1996 року, п. 38).

50. Стосовно суб'єктивного критерію, особиста безсторонність суду презумується, поки не надано доказів протилежного (див. вищевказане рішення у справі "Ветштайн проти Швейцарії" (*Wettstein v. Switzerland*), пункт 43).

61. Суд повторює, що розумність тривалості провадження повинна оцінюватись у світлі обставин справи та з огляду на наступні критерії: складність справи, поведінка заявника та відповідних органів влади та важливість предмета спору для заявника (див., серед інших, рішення у справі "Фрідлендер проти Франції" (*Frydlender v. France*), N 30979/96, п. 43, ЄСПЛ 2000-VII).

Справа «Плахтєєв та Плахтєєва проти України», заява № 20347/03, рішення від 12 березня 2009 року

35. Суд повторює, що пункт 1 статті 6 гарантує кожному право на звернення до суду з позовом щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. У такій формі в цьому пункті втілено "право на суд", одним з аспектів якого є право доступу, тобто право на

порушення провадження в суді за цивільним позовом (див. рішення у справі "Голдер проти Сполученого Королівства" (Golder v. the United Kingdom) від 21 лютого 1975 року, серія А, N 18, сс. 17-18, пп. 35-36). Однак це право не є абсолютним. Воно може підлягати законним обмеженням, таким, наприклад, як передбачені законом строки давності, заходи забезпечення позову, нормативне регулювання такого права стосовно неповнолітніх та психічно хворих осіб (див. рішення у справі "Стаббінгс та інші проти Сполученого Королівства" (Stubbings and Others v. the United Kingdom) від 22 жовтня 1996 року, Reports 1996-IV, с. 1502-3, пп. 51-52; і у справі "Толстой Милославський проти Сполученого Королівства" (Tolstoy Miloslavsky v. the United Kingdom) від 13 липня 1995 року, серія А, N 316-B, сс. 80-81, пп. 62-67). Якщо доступ до суду обмежено внаслідок дії закону або фактично, Суд має з'ясувати, чи не порушило встановлене обмеження саму суть цього права і, зокрема, чи мало воно законну мету, і чи існувало відповідне пропорційне співвідношення між застосованими засобами і поставленою метою (див. рішення у справі "Ашингдейн проти Сполученого Королівства" (Ashingdane v. the United Kingdom) від 28 травня 1985 року, серія А, N 93, сс. 24-25, п. 57).

36. Суд зазначає, що позов заявників було залишено без розгляду по суті, оскільки відповідачем не міг бути суд, захищений імунітетом від такого позову. Суд нагадує, що питання імунітету суддів вже зустрічалося при розгляді однієї із справ, і в ній Суд дійшов висновку, що такий імунітет мав законну мету, оскільки був засобом забезпечення належного здійснення правосуддя. Суд також постановив, що, з огляду на обставини тієї справи, таке обмеження було пропорційним (див. "Ернст та інші проти Бельгії" (Ernst and Others v. Belgium), N 33400/96, пп. 47-57, від 15 липня 2003 року).

37. Проте у справі, що розглядається, Суд не має необхідності встановлювати, чи було обмеження права заявників на доступ до суду - як наслідок особливого імунітету суддів і судів від юрисдикції щодо зазначеного вище позову - пропорційним у світлі обставин справи, оскільки існують більш очевидні підстави для сумніву в тому, що право заявників на доступ до суду було дотримано. Зокрема Суд занепокоєний тим фактом, що позов заявників було подано не лише проти районного суду, який справді мав імунітет від цивільного позову, але також проти ДПІ, яка такого імунітету не мала. Суд вказує на те, що в позові заявників ДПІ була зазначена як ще один відповідач і стверджувалось, що (і) вони не мали змоги домогтися повернення автомобіля і пшениці з ДПІ після винесення судом рішення в адміністративній справі - тобто, коли вже не було юридичних підстав для подальшого утримування їхнього майна; та (ii) що під час перебування в розпорядженні ДПІ майно суттєво зіпсувалося. Ці скарги не мали жодного стосунку до районного суду і явно були адресовані ДПІ. Однак національні суди не відреагували на цю частину позову і не пояснили, чому їм не можна було розглянути в рамках змагального судового процесу. Зокрема, Верховний Суд відхилив касаційну скаргу заявників, не давши яких-небудь пояснень з цього приводу.

38. Суд зазначає, що аргумент Уряду про те, що заявники повинні були подати проти ДПІ окремий позов, є непереконливим. Зазначене порушення впливає з того, що національні суди не вирішили в судовому порядку вже поданий позов заявників, а не з відсутності загальної можливості вчинення позову проти ДПІ. Суд також зазначає, що при розгляді позову заявників національні суди не поінформували їх про існування такої можливості. Більше того, видається цілком можливим, що рішення судів спонукали заявників до протилежного висновку, а саме - про відсутність у них жодних шансів домогтися судового розгляду будь-якої частини їхнього позову. У

будь-якому разі Суд вважає, що вимога подання від заявників окремого позову проти ДПІ після того, як вони раніше вже вчинили законним чином такий позов, покладає на заявників надмірний і безпідставний тягар. Тому Суд відхиляє заперечення Уряду щодо невичерпання національних засобів юридичного захисту і визнає, що відмова національних органів вирішити справу стосовно позову заявників проти ДПІ позбавила заявників права на доступ до суду. Отже, було порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

Справа «Олександр Волков проти України», заява № 21722/11, рішення від 9 січня 2013 року

135. Суд зазначає, що незгода заявника з обраною процедурою є питанням тлумачення національного права, що перш за все є компетенцією національних органів. Проте Суд повинен перевірити, чи відповідає спосіб, в який тлумачиться та застосовується національне законодавство, принципам [Конвенції](#), як вони тлумачаться у світлі практики Суду (див. рішення у справі «Скордіно проти Італії (№ 1)» (Scordino v. Italy (по. 1) [ВП], заява № 36813/97, пп. 190 та 191, ECHR 2006-V).

136. Суд вважає, що ВАСУ достатнім чином обґрунтував, чому провадження відбувалося за процедурою, відмінною від тієї, на яку посилався заявник (див. [пункт 37](#) вище). Застосування іншої процедури не може вважатися непередбачуваним, свавільним або явно необґрунтованим. Проте залишається питання, чи вплинула на справедливість провадження стверджувана відсутність конкретної гарантії, на яку він посилався, а саме, відсутність строку накладення дисциплінарного стягнення за «порушення присяги» судді.

137. Суд вважає, що строки давності слугують кільком важливим цілям, а саме: забезпеченню юридичної визначеності та остаточності, захисту потенційних відповідачів від не заявлених вчасно вимог, яким може бути важко протистояти, та запобігти будь-якій несправедливості, яка могла б виникнути, якби від судів вимагалось виносити рішення щодо подій, що мали місце у віддаленому минулому, на підставі доказів, які через сплив часу стали ненадійними та неповними (див. рішення від 22 жовтня 1996 року у справі «Стаббінгз та інші проти Сполученого Королівства» (Stubbings and Others v. the United Kingdom), п. 51, Reports 1996-IV). Строки давності є загальною рисою національних правових систем договірних держав щодо кримінальних, дисциплінарних та інших порушень.

138. Що стосується справи заявника, факти, що розглядалися ВРЮ у 2010 році, відносилися до 2003 та до 2006 років (див. [пункти 17](#) та [18](#) вище). Отже, заявник був поставлений у скрутне становище, оскільки він мав будувати свій захист щодо подій, деякі з яких відбулися у віддаленому минулому.

139. З рішення ВАСУ у справі заявника та доводів Уряду вбачається, що національне законодавство не передбачало будь-яких часових обмежень для проваджень щодо звільнення з посади судді за «порушення присяги». Хоча Суд не вважає за належне вказувати на те, наскільки тривалим повинен бути строк давності, він вважає, що такий підхід, коли строк притягнення до дисциплінарної відповідальності у дисциплінарних справах, які стосуються суддів, є невизначеним, становить серйозну загрозу принципів юридичної визначеності.

140. За цих обставин Суд доходить висновку, що у цьому відношенні було порушення [пункту 1 статті 6 Конвенції](#).

Справа «Мельник проти України», заява № 23436/03, рішення від 28 березня 2006 року

22. Суд нагадує, що право на суд, одним з аспектів якого є право доступу до суду (див. *Golder v. the United Kingdom*, рішення від 21 лютого 1975 року, серія А, N 18, с. 18, параграф 36), не є абсолютним; воно може бути обмеженим, особливо щодо умов прийнятності скарги. Тим не менше, право доступу до суду не може бути обмежено таким чином або у такій мірі, що буде порушена сама його сутність. Ці обмеження повинні мати законну мету та бути пропорційними між використаними засобами та досягнутими цілями (див. *v. France* рішення від 29 липня 1998 року, *Reports of Judgment and Decisions 1998-V*, с. 1867, параграф 37).

23. Правила регулювання строків для подання скарги, безумовно, має на меті забезпечення належного відправлення правосуддя і дотримання принципу юридичної визначеності. Зацікавлені особи повинні розраховувати на те, що ці правила будуть застосовані. У той же час такі правила в цілому або їх застосування не повинні перешкоджати сторонам використовувати доступні засоби захисту (див. *de Rada Cavanilles v. Spain*, рішення від 28 жовтня 1998 року, *Reports 1998 -VIII*, с. 3255, параграф 45). Суд підкреслює, що оскільки питання стосується принципу юридичної визначеності, це піднімає не лише проблему трактування правових норм у звичайному сенсі, а також і проблему недоцільного формулювання процесуальних вимог, яке може перешкоджати розгляду позову щодо суті, тим самим спричиняючи порушення права на ефективний судовий захист. (див. *mutatis mutandis*, *Miragall Escolano and others v. Spain*, рішення N 38366/97, параграф 37, ECHR 2001-I; *Zlovska and Zlovska v. the Czech Republic*, рішення N 46129/99, параграф 51, ECHR 2002-IX).

24. Більш того, спосіб, у який стаття 6 застосовується до апеляційних та касаційних судів, має залежати від особливостей процесуального характеру, а також до уваги мають бути взяті норми внутрішнього законодавства та роль касаційних судів у них (див., наприклад, *Monnel and Morris v. the United Kingdom*, рішення від 2 березня 1987 року, серія А, N 115, с. 22, параграф 56, а також *Helmets v. Sweden*, рішення від 29 жовтня 1996 року, серія А, N 212-A, с.15, параграф 31); вимоги до прийнятності апеляції щодо суті закону мають бути більш жорсткими ніж для звичайної апеляційної скарги (*Levages Prestations Services v. France*, рішення від 23 жовтня 1996 року, *Reports 1996-V*, с. 1544, параграф 45).

Справа «Бочан проти України», заява № 7577/02, рішення від 3 травня 2007 року

65. ... щоб встановити, чи може суд вважатися "незалежним" відповідно до п. 1 статті 6, необхідно, зокрема, звернути увагу на спосіб призначення його членів та строки їх повноважень, існування гарантій проти зовнішнього тиску та наявність зовнішніх ознак незалежності (див., серед багатьох інших джерел, "Фіндлей проти Сполученого Королівства" (*Findlay v. United Kingdom*), рішення від 25 лютого 1997 року, *Reports 1997-I*, с. 281, п. 73).

66. Суд далі нагадує, що "безсторонність", в сенсі п. 1 статті 6, має визначатися відповідно до суб'єктивного критерію, на підставі особистих переконань та поведінки конкретного судді у конкретній справі - тобто, жоден з членів суду не має проявляти будь-якої особистої прихильності або упередження, та об'єктивного критерію - тобто, чи були у судді достатні гарантії для того, щоб виключити будь-які легітимні сумніви з цього приводу (див., серед багатьох інших джерел, "Булут проти Австрії" (*Bulut v. Austria*), рішення від 22 лютого 1996 року, *Reports 1996-II*, с. 356, п. 31, та "Томан

проти Швейцарії" (Thomann v. Switzerland), рішення від 10 червня 1996 року, Reports 1996-III, с. 825, п. 30). Відповідно до об'єктивного критерію має бути визначено, чи наявні факти, що можуть бути перевірені, які породжують сумніви щодо відсутності безсторонності судів. У цьому зв'язку навіть зовнішні ознаки мають певне значення. Ключовим питанням є питання довіри, яку суди в демократичному суспільстві мають вселяти суспільству і, перш за все, сторонам у процесі.

Справа «Балицький проти України», заява № 12793/03, рішення від 3 листопада 2011 року

50. У цій справі Суд констатував порушення пункту 1 і підпункту «с» пункту 3 статті 6 [Конвенції](#) стосовно адміністративного арешту заявника та первісної кваліфікації злочину, в якому він підозрювався. Можна стверджувати, що обидва ці питання постійно виникають у судовій практиці в справах щодо України.

51. Практика, за якої до особи застосовується адміністративний арешт для забезпечення її доступності для допиту в якості підозрюваного у вчиненні кримінального злочину, раніше вже визнавалася Судом свавільною за статтею 5, оскільки державні органи не забезпечували процесуальних прав заявника як підозрюваного у вчиненні кримінального злочину (див. [рішення від 19 лютого 2009 року в справі «Доронін проти України»](#) (Doronin v. Ukraine), заява № 16505/02, п. 56, та рішення від 24 червня 2010 року в справі «Олексій Михайлович Захаркін проти України» (Oleksiy Mykhaylovych Zakharkin v. Ukraine), заява № 1727/04, п. 88). У [рішенні в справі «Нечипорук і Йойкало проти України»](#) (Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine) (заява № 42310/04, п. 264, від 21 квітня 2011 року) Суд наголосив, що, формально застосувавши до заявника адміністративне затримання, а фактично поводячись із ним як із підозрюваним у вчиненні злочину, органи слідства позбавили його доступу до захисника, участь якого була б обов'язковою згідно із законодавством України, якби він обвинувачувався у вбивстві, вчиненому групою осіб та/або з корисливих мотивів, тобто злочині, у зв'язку з яким його фактично допитували.

52. Практика первісної кваліфікації злочину як менш тяжкого, який не вимагає обов'язкового юридичного представництва підозрюваного, також визнавалася як така, що використовується фактично для позбавлення заявників належної юридичної допомоги з огляду на спосіб реалізації слідчим його дискреційних повноважень щодо кваліфікації злочину (див. зазначене вище [рішення у справі «Яременко проти України»](#) (Yaremenko v. Ukraine), пункти 87 і 88; зазначене вище [рішення у справі «Леонід Лазаренко проти України»](#) (Leonid Lazarenko v. Ukraine), п. 54, та [рішення від 27 січня 2011 року в справі «Бортнік проти України»](#) (Bortnik v. Ukraine), заявам 39582/04, п. 45).

53. Суд не є повноважним надавати рекомендації щодо конкретних заходів, які мають бути вжиті у цьому контексті, але він зазначає, що вищезазначені проблеми мають бути розв'язані національними органами для уникнення подальших повторюваних скарг такого роду.

54. У своїй практиці Суд при виявленні недоліку в національній системі права вказує на джерело відповідної проблеми, щоб допомогти Договірним державам у пошуку належного її вирішення, а Комітетові Міністрів - у здійсненні нагляду за виконанням рішень (див., наприклад, рішення від 23 лютого 2010 року в справі «Мар'я Віолета Лазареску проти Румунії» (Maria Violeta Lazarescu v. Romania), заява № 10636/06, п. 27, вищезазначене рішення у справі «Дріза проти Албанії» (Driza v. Albania), пункти

122-126, та рішення від 20 жовтня 2009 року в справі «Урпер та інші проти Туреччини» (Urper and Others v. Turkey), заяви № 14526/07, № 14747/07, № 15022/07, № 15737/07, № 36137/07, № 47245/07, № 50371/07, № 50372/07 і № 54637/07, пункти 51 і 52). Беручи до уваги системний характер проблеми, яку виявлено в цій справі, Суд наголошує, що слід невідкладно реформувати законодавство та адміністративну практику України для приведення такого законодавства і практики у відповідність із висновками Суду, викладеними у цьому рішенні, щоб вони були сумісними з вимогами статті 6. Суд залишає за державою право визначити під наглядом Комітету Міністрів, який саме спосіб розв'язання цих проблем був би найбільш належним.

Справа «Яременко проти України», заява № 32092/02, рішення від 12 червня 2008 року

74. Суд повторює, що згідно зі статтею 19 Конвенції він зобов'язаний забезпечити дотримання Договірними державами їхніх зобов'язань за Конвенцією. Зокрема, до його функцій не належить розгляд помилок, яких нібито припустився національний суд при вирішенні питань факту чи права, якщо - і тією мірою, якою - такі помилки не становлять порушення прав і свобод, гарантованих Конвенцією. Хоча стаття 6 гарантує право на справедливий судовий розгляд, вона не встановлює ніяких норм стосовно прийнятності доказів як таких, що передусім є питанням, яке регулюється національним законодавством (див. рішення у справі "Шенк проти Швейцарії" (Schenk v. Switzerland) від 12 липня 1988 року, серія А, N 140, с. 29, пп. 45-46, та у справі "Тейшейра ді Кастру проти Португалії" (Teixeira de Castro v. Portugal) від 9 червня 1998 року, Reports 1998-IV, с. 1462, п. 34).

75. Отже, завдання Суду не полягає в тому, щоб принципово визначити, чи можуть бути прийнятними певні види доказів (наприклад, докази, здобуті, з точки зору національного закону, в незаконний спосіб) або чи був заявник справді винуватим. Питання, яке Суд має вирішити, полягає у визначенні, чи було справедливим провадження у справі загалом, включаючи спосіб, у який були отримані докази. При цьому має бути оцінена відповідна "незаконність" і, якщо це стосується порушення іншого конвенційного права, має бути оцінений характер виявленого порушення (див., зокрема, "Хан проти Сполученого Королівства" (Khan v. the United Kingdom), N 35394/97, п. 34, ECHR 2000-V; "P.G. і J.H. проти Сполученого Королівства" (P.G. and J.H. v. the United Kingdom), N 44787/98, п. 76, ECHR 2001-IX; і "Аллан проти Сполученого Королівства" (Allan v. the United Kingdom), N 48539/99 п. 42, ECHR 2002-IX).

76. Визначаючи, чи було провадження у справі загалом справедливим, також має враховуватись, чи було дотримано прав на захист. Слід, зокрема, розглянути, чи заявникові була надана можливість спростувати достовірність доказів і заперечити проти їх використання. Крім того, має бути врахована якість таких доказів і, зокрема, те, чи породжують обставини, за яких вони були отримані, будь-який сумнів щодо їхньої достовірності й точності. При тому, що питання справедливості розгляду не обов'язково постає у разі відсутності будь-яких інших матеріалів на підтвердження отриманих доказів, слід мати на увазі, що у разі, якщо доказ має дуже вагомий характер і якщо відсутній ризик його недостовірності, необхідність у підтверджувальних доказах відповідно зменшується (див., зокрема, згадані вище рішення у справах Хана, пп. 35, 37, та Аллана, п. 43).

77. Стосовно використання доказів, отриманих з порушенням права затриманого на мовчання та права не свідчити проти себе, Суд нагадує, що наявність таких прав є

загально визнаним міжнародним стандартом - стрижневим для поняття справедливого судового розгляду за статтею 6. Встановлення таких стандартів пояснюється, зокрема, необхідністю захисту обвинуваченого від неправомірного примусу з боку органів влади, що має сприяти уникненню помилок при здійсненні правосуддя, а також сприяти реалізації цілей статті 6. Право не свідчити проти себе вимагає, зокрема, від сторони обвинувачення в кримінальній справі обґрунтовувати свої доводи проти обвинуваченого, не вдаючись до доказів, отриманих за допомогою методів примусу або тиску, всупереч волі обвинуваченого (див., зокрема, рішення у справі "Саундерс проти Сполученого Королівства" (Saunders v. the United Kingdom) від 17 грудня 1996 року, Reports 1996-VI, с. 2064, п. 68; згадане вище рішення у справі Гіні та МакГіннеса (Heaney and McGuinness), п. 40; "J.B. проти Швейцарії" (J.B. v. Switzerland), N 31827/96, п. 64, ECHR 2001-III; і згадане вище рішення у справі Аллана, п. 44).

Справа «Шабельник проти України», заява № 16404/03, рішення від 19 лютого 2009 року

51. Оскільки вимоги пункту 3 статті 6 слід розглядати як конкретні аспекти права на справедливий судовий розгляд, гарантованого пунктом 1 статті 6, Суд розглядатиме ці скарги у світлі зазначених двох положень, узятих разом (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі "Ван Мехелен та інші проти Нідерландів" (Van Mechelen and Others v. the Netherlands) від 23 квітня 1997 року, Reports 1997-III, с. 711, п. 49).

52. Згідно з практикою Суду, хоча основна мета статті 6 стосовно розгляду кримінальних справ полягає в забезпеченні справедливого судового розгляду "судом", компетентним встановити обґрунтованість "будь-якого... кримінального обвинувачення", це не означає, що ця стаття не стосується досудового провадження. Таким чином, вимоги статті 6 (зокрема пункту 3) можуть також бути застосовними ще до того, як справу направлено на розгляд суду, якщо - і тією мірою, якою - недотримання таких вимог на самому початку може серйозно позначитися на справедливості судового розгляду (див. рішення у справі "Імбріюша проти Швейцарії" (Imbrioscia v. Switzerland), від 24 листопада 1993 року, серія А, N 275, с. 13, п. 36). Спосіб застосування пункту 1 і пункту 3(с) статті 6 на етапі досудового слідства залежить від особливостей відповідного провадження та обставин конкретної справи. Момент, з якого стаття 6 застосовується в "кримінальних" справах, також залежить від обставин самої справи, оскільки провідне місце, яке займає в демократичному суспільстві право на справедливий судовий розгляд, спонукає Суд віддавати перевагу "матеріально-правовій", а не "формальній" концепції "обвинувачення" у значенні пункту 1 статті 6. Суд змушений за зовнішніми ознаками роздивитися і розслідувати реальну ситуацію з процедурою, про яку йдеться (див. рішення у справі "Девір проти Бельгії" (Deweert v. Belgium) від 27 лютого 1980, п. 44, серія А, N 35).

53. Далі Суд повторює, що, хоча право кожного обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення на ефективний захист з боку адвоката - який, у разі потреби, може бути призначений офіційно - не є абсолютним, воно становить одну з основоположних засад справедливого судового розгляду (див. справу "Кромбах проти Франції" (Krombach v. France), N 29731/96, п. 89, ECHR 2001-II). Крім того, вимоги статті 6 можуть також бути застосовними ще до того, як справу передано на розгляд суду, і тією мірою, якою недотримання таких вимог на самому початку може серйозно позначитися на справедливості відповідного судового розгляду (див. згадане вище рішення у справі "Імбріюша проти Швейцарії", п. 36, та рішення у справі

"Оджалан проти Туреччини" (Ocalan v. Turkey) [GC], N 46221/99, п. 131, ECHR 2005-...). Спосіб застосування пункту 1 і пункту 3(с) статті 6 на етапі слідства залежить від особливостей відповідного провадження та фактів конкретної справи. Згідно зі статтею 6, як правило, вже на початку поліцейських допитів обвинуваченому має надаватися можливість користуватися допомогою захисника. Права захисту буде в принципі непоправно порушено, якщо при засудженні його судом використовуватимуться викривальні показання, отримані під час допиту без присутності захисника (справа "Сальдуз проти Туреччини" (Salduz v. Turkey) [GC], N 36391/02, п. 55, від 27 листопада 2008 року).

54. Суд повторює, що згідно зі статтею 19 Конвенції його обов'язок полягає в забезпеченні дотримання Договірними державами їхніх зобов'язань за Конвенцією. Зокрема, до його функцій не належить розгляд помилок, яких нібито припустився національний суд при вирішенні питань факту чи права, якщо - і тією мірою, якою - такі помилки не становлять порушення гарантованих Конвенцією прав і свобод. Хоча стаття 6 гарантує право на справедливий судовий розгляд, вона не встановлює ніяких правил стосовно допустимості доказів як таких, бо це передусім питання, яке регулюється національним законодавством (див. рішення у справі "Шенк проти Швейцарії" (Schenk v. Switzerland), від 12 липня 1988 року, серія А, N 140, с. 29, пп. 45-46, та у справі "Тейшейра ді Кастру проти Португалії" (Teixeira de Castro v. Portugal), від 9 червня 1998 року, Reports 1998-IV, с. 1462, п. 34).

55. Стосовно використання доказів, здобутих із порушенням права затриманого на мовчання та права не свідчити проти себе, Суд нагадує, що це - загальновизнані міжнародні стандарти, які є основними складниками поняття справедливого судового розгляду за статтею 6. Встановлення таких стандартів пояснюється, зокрема, необхідністю захисту обвинуваченого від неправомірного тиску з боку органів влади, що дає змогу уникати помилок при здійсненні правосуддя та реалізації цілей статті 6. Право не свідчити проти себе вимагає, зокрема, від сторони обвинувачення в кримінальній справі не допускати - при спробах доведення своєї версії проти обвинуваченого - використання доказів, здобутих за допомогою методів примусу чи тиску всупереч волі обвинуваченого (див., зокрема, згадані вище рішення у справах "Саундерс проти Сполученого Королівства", п. 68; Гіні і МакГіннеса (Heaney and McGuinness), п. 40; "J.B. проти Швейцарії" (J.B. v. Switzerland) N 31827/96, п. 64, ECHR 2001-III; а також згадане вище рішення у справі Аллана (Allan), п. 44).

Справа «Серявін та інші проти України», заява № 4909/04, рішення від 10 лютого 2010 року

55. Заявники також скаржились, що судові рішення про відхилення їхніх позовів були свавільними, оскільки суди не надали чіткого обґрунтування передачі права на горище. Заявники посилались на пункт 1 статті 6 Конвенції, який у відповідній частині передбачає:

"Кожен має право на справедливий... розгляд його справи... судом, встановленим законом..., який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру..."

56. Уряд, не подавши зауважень стосовно прийнятності цієї скарги, заявив, що вона безпідставна, оскільки національні суди детально обґрунтували свої рішення і їхня оцінка не була свавільною.

57. Суд вважає, що ця скарга пов'язана зі скаргою стосовно відсутності законних підстав для припинення права часткової власності на горище і також має бути визнана прийнятною.

58. Суд повторює, що згідно з його усталеною практикою, яка відображає принцип, пов'язаний з належним здійсненням правосуддя, у рішеннях судів та інших органів з вирішення спорів мають бути належним чином зазначені підстави, на яких вони ґрунтуються. Хоча пункт 1 статті 6 Конвенції зобов'язує суди обґрунтовувати свої рішення, його не можна тлумачити як такий, що вимагає детальної відповіді на кожен аргумент. Міра, до якої суд має виконати обов'язок щодо обґрунтування рішення, може бути різною в залежності від характеру рішення (див. рішення у справі "Руїс Торіха проти Іспанії" (Ruiz Torija v. Spain) від 9 грудня 1994 року, серія А, N 303-А, п. 29). Хоча національний суд має певну свободу розсуду щодо вибору аргументів у тій чи іншій справі та прийняття доказів на підтвердження позицій сторін, орган влади зобов'язаний виправдати свої дії, навівши обґрунтування своїх рішень (див. рішення у справі "Суомінен проти Фінляндії" (Suominen v. Finland), N 37801/97, п. 36, від 1 липня 2003 року). Ще одне призначення обґрунтованого рішення полягає в тому, щоб продемонструвати сторонам, що вони були почуті. Крім того, вмотивоване рішення дає стороні можливість оскаржити його та отримати його перегляд вищестоящою інстанцією. Лише за умови винесення обґрунтованого рішення може забезпечуватись публічний контроль здійснення правосуддя (див. рішення у справі "Гірвісаарі проти Фінляндії" (Hirvisaari v. Finland), N 49684/99, п. 30, від 27 вересня 2001 року).

59. Повертаючись до обставин справи, яка розглядається, Суд повторює, що у своєму рішенні від 29 січня 2003 року Святошинський суд визнав, що до початку робіт з реконструкції горища будинок належав на праві спільної власності заявникам, разом з іншими власниками квартир, та органу місцевого самоврядування. Водночас він зазначив, що орган місцевого самоврядування одноосібно і без згоди заявників мав право розпоряджатися мансардним поверхом, оскільки він був єдиним власником будинку. Із тексту цього судового рішення не вбачається, що після реконструкції горища заявників позбавили прав спільного володіння або що з якихось підстав вони втратили ці права. Не пояснено, чому заявники вважалися співвласниками будинку в контексті реконструкції горища, але не вважалися такими в контексті передачі права на мансардний поверх.

60. Рішення апеляційного суду м. Києва від 14 квітня 2003 року з цього приводу нічого не прояснило. Навіть якщо припустити, враховуючи посилання суду на статтю 119 Цивільного кодексу України, що мансардний поверх - як частина будинку, побудована без участі заявників, не належить до спільної власності, залишається незрозумілим, на яких законодавчих підставах було припинено майнові права заявників на горище. Апеляційний суд не прокоментував того факту, що в статті 119 йдеться про роботи, виконані за рахунок одного із співвласників та за згодою решти співвласників, а у цій справі реконструкцію було проведено за рахунок третьої особи, якій один із співвласників (орган місцевого самоврядування) одноособово і всупереч волі інших співвласників наперед пообіцяв надати право на реконструйоване приміщення. Більше того, з аргументації цього рішення не видно, чи підтримав апеляційний суд висновки суду першої інстанції за статтею 60 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" стосовно права власності органу місцевого самоврядування на будинок як такий, чи вирішив, що заявники володіють на праві спільної власності будинком, але не мансардним поверхом.

61. За цих обставин Суд визнає, що національні суди належним чином не обґрунтували свої рішення.

62. Отже, у зв'язку з цим мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Стаття 8 Конвенції «Право на повагу до приватного і сімейного життя»

Дело «Раду против Республики Молдова», жалоба № 50073/07, решение 15 апреля 2014 года

23. Заявительница жаловалась, что разглашение ЦСВ информации медицинского характера её работодателю составило нарушение её права на уважение частной жизни, предусмотренного статьей 8 Конвенции. Также она жаловалась на то, что судопроизводство, в ходе которого была рассмотрена её жалоба в отношении ЦСВ, было несправедливым, поскольку судебные инстанции приняли незаконные решения и не обосновали их. Статьи 6 и 8 Конвенции, приведенные заявителем, гласят: ...

А. Приемлемость

24. Суд отметил, что данная жалоба не является явно необоснованной по смыслу пункта 3 статьи 35 Конвенции. Иных причин для объявления жалобы неприемлемой не было установлено. Поэтому, Суд объявил данную жалобу приемлемой.

В. По существу дела

1. Доводы сторон

25. Заявительница утверждала, что имело место вмешательство в её права, гарантированные статьей 8, а у этого вмешательства не было никакого законного основания, предусмотренного внутренним законодательством. Помимо этого, вмешательство не было «необходимым в демократическом обществе», поскольку работодатель заявительницы не проводил внутреннего расследования, тем более уголовного. Разглашение ЦСВ информации работодателю заявительницы несло строго личный характер, а у работодателя имелось предостаточно информации о состоянии здоровья заявительницы из представленных ею больничных листов.

26. Власти утверждали, что имело место вмешательство в право заявительницы на уважение её частной жизни. Тем не менее, власти утверждали о том, что вмешательство было предусмотрено законом, а именно статьей 8 Закона № 982 о доступе к информации (см. вышеприведенный параграф 20), преследовало законную цель и было необходимым в демократическом обществе. Власти утверждали, что, по их мнению, настоящее дело схоже с делом *M.S. против Швеции* (27 августа 1997 года, *Сборник постановлений и решений* 1997-IV), и ходатайствовали перед Европейским судом подойти к делу подобным же образом.

2. Мнение Европейского суда

27. Стороны этого не обжаловали, и Суд согласился с тем, что разглашение ЦСВ работодателю заявительницы таких чутких деталей о её беременности, состоянии здоровья и полученном лечении составило вмешательство в её право на частную жизнь. Вмешательство не противоречит положениям статьи 8, только если оно «предусмотрено законом», преследует одну или несколько законных целей, предусмотренных в параграфе 2 статьи, и если оно «необходимо в демократическом обществе» для достижения этих целей (см. следующие постановления: *Кэмпбелл против Соединенного Королевства*, 25 марта 1992 года, § 34, серия А № 233; *Калоджеро Диана против Италии*, 15 ноября 1996 года, § 28, *Сборник* 1996-V; и *Петра против Румынии*, 23 сентября 1998 года, § 36, *Сборник* 1998-VII).

28. Формулировка «предусмотрено законом» предписывает, что оспариваемая мера должна иметь некоторое основание в национальном законодательстве и соответствовать принципу верховенства права (см. *Хэлфорд против Соединенного Королевства*, 25 июня 1997 года, § 49, *Сборник 1997-III*). Европейский суд напоминает, что закон должен быть в надлежащей мере доступен и предсказуем, то есть, сформулирован достаточно точно, чтобы гражданин мог — при необходимости с надлежащей помощью — согласовывать с ним свое поведение. Чтобы удовлетворять этим требованиям, национальное право должно предусматривать надлежащую правовую защиту от произвола и соответственно устанавливать с достаточной ясностью пределы полномочий, предоставленных компетентным органам власти, и порядок их реализации (см. *Доменикини против Италии*, 15 ноября 1996 года, § 33, *Сборник 1996-V*; *Авилкина и другие против России*, № 1585/09, § 35, 6 июня 2013 года).

29. В своих возражениях, власти ссылались на статью 8 Закона № 982 о доступе к информации (см. вышеприведенный параграф 20), как, по их мнению, на законное основание для вмешательства. В первую очередь, Суд отметил, что только власти, а не Высшая судебная палата, ссылались на законное основание вмешательства. Впрочем, Высшая судебная палата отметила только, что ЦСВ имел право разгласить информацию работодателю заявительницы, не указав законного основания для этого разглашения.

30. Во вторую очередь, даже если допустить, что Высшая судебная палата намеревалась основать свои заключения на положении закона, Суд отметил, что на основании статьи 8 соответствующего Закона, врач не имел права разгласить информацию личного характера даже работодателю заявительницы без её на то согласия.

31. Фактически, Суд отметил, что все вышеприведенные внутригосударственные и международные нормативные акты ясным образом запрещают разглашение такой информации, включительно достигая уровня уголовно-наказуемого деяния. Есть исключения от правила о неразглашении; однако ни одно из них не кажется применяемым в положении заявительницы. Тем не менее, власти не ссылались на применение какого-либо исключения. Следовательно, оспариваемое вмешательство не было «предусмотрено законом» по смыслу статьи 8. Поэтому, не возникает необходимости рассматривать, если вмешательство преследовало законную цель или если оно было «необходимым в демократическом обществе».

32. Поэтому, Европейский суд установил, что имело место нарушение статьи 8 Конвенции в отношении права заявительницы на уважение своей частной жизни. Принимая во внимание это заключение, Суд также постановил, что жалоба не поднимает вопросов, которые следует рассматривать отдельно на основании статьи 6 Конвенции.

Дело «Бигаева против Греции», жалоба № 26713/05, решение 28 мая 2009 года

22. Европейский Суд напоминает, что «частная жизнь» — широкое понятие, которому невозможно дать исчерпывающее определение (постановление Европейского Суда по делу «Сидабрас и Дзяутас против Литвы» [Sidabras et Džiautas c. Lituanie] (жалобы № 55480/00 и 59330/00), § 43, *Сборник постановлений и решений Европейского Суда по правам человека [CEDH] 2004-VIII*). Действительно, статья 8 Конвенции защищает право на совершенствование личности (постановление

Европейского Суда от 17 февраля 2005 г. по делу «К.А. и А.Д. против Бельгии» [K.A. et A.D. c. Belgique] (жалобы № 42758/98 и 45558/99), § 83), будь то в форме личностного развития (постановление Большой Палаты Европейского Суда по делу «Кристин Гудвин против Соединенного Королевства» [Christine Goodwin c. Royaume-Uni] (жалоба № 28957/95), § 90, Сборник постановлений и решений Европейского Суда по правам человека [CEDH] 2002-VI) или же в аспекте самостоятельности личности, что отражает важный подразумеваемый принцип, лежащий в основе толкования гарантий статьи 8 Конвенции (постановление Европейского Суда по делу «Претти против Соединенного Королевства» [Pretty c. Royaume-Uni] (жалоба № 2346/02), § 61, Сборник постановлений и решений Европейского Суда по правам человека [CEDH] 2002-III). Если, с одной стороны, Суд признаёт, что каждый имеет право жить частным образом вдали от нежелательного внимания (постановление Европейского Суда по делу «Смирнова против России» [Smirnova c. Russie] (жалобы № 46133/99 и 48183/99), § 95, Сборник постановлений и решений Европейского Суда по правам человека [CEDH] 2003-IX (приводится в выдержках)), то, с другой стороны, Суд полагает чрезмерно ограничительным сведение понятия «частная жизнь» к «интимному кругу», где каждый может вести личную жизнь желательным ему образом, и полное исключение из этого круга внешнего мира (постановление Европейского Суда от 16 декабря 1992 г. по делу «Нимиц против Германии» [Niemietz c. Allemagne], § 29, серия «А», № 251-В). Статья 8 Конвенции гарантирует также «частную жизнь» в широком смысле данного выражения, включая право вести «частную социальную жизнь», то есть возможность для индивидуума развивать свою социальную идентичность. В этом аспекте указанное право включает возможность обращения к другим с тем, чтобы устанавливать и развивать отношения с себе подобными (см. в этом смысле постановление Европейского Суда по делу «Кампаньяно против Италии» [Campanano c. Italie] (жалоба № 77955/01), § 53, Сборник постановлений и решений Европейского Суда по правам человека [CEDH] 2006-V).

23. В свете вышеизложенного Европейский Суд подтверждает, что нет никаких принципиальных оснований полагать, что «частная жизнь» исключает профессиональную деятельность. На ограничения, налагаемые на профессиональную деятельность, может распространять свое действие статья 8 Конвенции, если они влияют на то, каким образом индивидуум формирует свою социальную идентичность, развивая общение с другими людьми. В этой связи достаточно указать, что именно в рамках своей работы большинство людей имеют возможность укреплять множество, то есть максимум, своих связей с внешним миром (см. упомянутое выше постановление Европейского Суда по делу «Нимиц против Германии», § 29). Кроме того, профессиональная жизнь очень часто переплетена с частной жизнью в строгом смысле этого понятия таким образом, что всегда затруднительно различить, в каком качестве выступает индивидуум в данный момент. Коротко говоря, профессиональная жизнь, являясь частью зоны взаимодействия одних индивидуумов с другими, даже в публичном контексте может подпадать под понятие «частная жизнь» (см. решение Европейского Суда по вопросу о приемлемости для рассмотрения по существу жалобы по делу «Мулка против Польши» [Mółka c. Pologne] (жалоба № 56550/00), Сборник постановлений и решений Европейского Суда по правам человека [CEDH] 2006-IV).

24. В этих обстоятельствах Европейский Суд отмечает, что заявительница поселилась в Греции в возрасте двадцати трех лет. Она изучила там греческий язык, окончила университет и прошла постуниверситетский курс юридических наук. В этом

контексте ее последующий выбор прохождения стажировки для того, чтобы сдать экзамены, организуемые Коллегией адвокатов, был тесно связан с ее личными решениями, принятыми в определенное время и отразившимися на ее частной жизни больше, чем на профессиональной. Действительно, прохождение стажировки и перспектива сдать соответствующие экзамены должны были стать кульминацией длительного личного и учебного пути, подтверждающего ее желание войти в общество принявшей ее страны, осуществляя деятельность по специальности, отвечающей ее профессиональной квалификации.

25. С учетом изложенного, Европейский Суд полагает, что оспариваемое по делу ограничение повлекло последствия в отношении осуществления заявительницей права на защиту «частной жизни» по смыслу положений статьи 8 Конвенции. Таким образом, следует отклонить приводимые возражения государства-ответчика со ссылкой на правило *ratione materiae*, и заключить, что статья 8 Конвенции применима в настоящем деле.

(а) В отношении статьи 8 Конвенции, взятой отдельно

30. Европейский Суд напоминает, что статья 8 Конвенции по существу имеет целью защитить индивидуума от произвольного вмешательства публичных властей в осуществление им своих прав. Согласно предусмотренным пунктом 2 статьи 8 Конвенции условиям такое вмешательство должно быть «предусмотрено законом» и оправдано необходимостью достижения законной цели или целей (см. постановление Европейского Суда от 23 марта 2006 г. по делу «Витьелло против Италии» [*Vitiello c. Italie*] (жалоба № 77962/01), § 51).

31. Учитывая предшествующее соображение, Европейский Суд отмечает, что в данных обстоятельствах отказ в ходатайстве заявительницы допустить ее к экзаменам на включение в реестр адвокатов Коллегии адвокатов очевидно представляет собой вмешательство публичных властей в осуществление права на защиту частной и семейной жизни заявительницы. Суд также констатирует, что это вмешательство было предусмотрено законом, а именно статьей 3 Кодекса адвокатской деятельности (декрет-закон № 3026/1954), и преследовало законную цель защиты порядка, поскольку имело в виду ограничить доступ в адвокатуру, то есть к профессии, участвующей в отправлении правосудия.

32. Европейский Суд далее рассмотрит вопрос о том, являлось ли оспариваемое вмешательство «необходимым в демократическом обществе» по смыслу положений пункта 2 статьи 8 Конвенции и являлись ли необходимыми и достаточными основания, на которые ссылается государство-ответчик. Суд в первую очередь отмечает, что Коллегия адвокатов первоначально приняла заявительницу на стажировку и что заявительница прошла стажировку, предусмотренную для вступления в адвокатуру. Таким образом, Коллегия адвокатов в определенной мере действительно подала заявительнице надежду на возможность участия в сдаче итоговых экзаменов. В этой связи уместно упомянуть, что в соответствии с пунктом 3 статьи 3 декрета-закона № 3026/1954 прохождение восемнадцатимесячной стажировки является не возможным выбором по усмотрению заинтересованного лица, а обязательным условием для последующей сдачи экзаменов для внесения в реестр адвокатов Коллегии адвокатов. Следовательно, профессиональная деятельность представляет собой для стажера этап *sine qua non*, необходимый для возможности полноценно заниматься адвокатской деятельностью.

33. В данном случае суть проблемы коренится в том факте, что Коллегия адвокатов вернулась к своему первоначальному решению разрешить заявительнице пройти

предусмотренную стажировку, но в конце концов не разрешила ей участвовать в соответствующих экзаменах. Европейский Суд подчеркивает, что названный отказ Коллегии адвокатов был сделан на финальной стадии процесса, связанного с зачислением в реестр адвокатов Коллегии адвокатов, на стадии, когда впервые возник вопрос о гражданстве заявительницы как о препятствии для ее участия в сдаче экзаменов, организуемых Коллегией. Итак, этим маневром Коллегия внезапно подорвала профессиональную ситуацию заявительницы после того, как сама же привела ее к тому, что восемнадцать месяцев своей профессиональной жизни она посвятила исполнению условия о предусмотренной Коллегией стажировке. С учетом природы и оснований этой стажировки, как они установлены соответствующим национальным законодательством, заявительница не могла в силу каких-либо видимых причин пройти указанную стажировку, если Коллегия адвокатов *ab initio* отрицательно ответила бы на ее ходатайство о стажировке.

34. Разумеется, государство-ответчик представило справку, выданную 3 января 2007 г. Коллегией адвокатов, согласно которой заявительница была принята на стажировку по недосмотру. Итак, Европейский Суд полагает, что, даже если предположить, что первоначально заявительница была допущена к стажировке вследствие ошибки со стороны Коллегии адвокатов, и что, следовательно, речь не шла о молчаливом признании ее права на участие в экзаменах вопреки ее гражданству, одного этого элемента было бы недостаточно, чтобы служить посягательством на профессиональную жизнь заявительницы. Действительно, вопрос о том, был ли мотив недопущения заявительницы к сдаче организуемых Коллегией адвокатов экзаменов, а именно ее гражданство, достаточно обоснованным, не является первостепенным в настоящем деле; напротив, существенным является тот факт, что власти разрешили заявительнице пройти предусмотренную стажировку, хотя было ясно, что по завершении стажировки она не получит права участвовать в сдаче экзаменов для поступления в адвокатуру.

35. С учетом вышеизложенных соображений Европейский Суд полагает, что в действиях компетентных властей не было достаточной последовательности и уважения к личности и профессиональной жизни заявительницы и что государство-ответчик также нарушило этими действиями право заявительницы на уважение ее частной жизни по смыслу положений статьи 8 Конвенции.

36. Исходя из этого, Европейский Суд отклоняет возражение государства-ответчика об отсутствии у заявительницы статуса жертвы нарушения Конвенции и констатирует факт нарушения статьи 8 Конвенции.

Справа «Дубецька та інші проти України», заява № 30499/03, рішення від 10 лютого 2011 року

105. Посилаючись на свою судову практику, Суд зазначає, що ні стаття 8, ні будь-які інші положення Конвенції не гарантують права на охорону природного екологічного середовища як такого (див. рішення у справі «Кіртатос проти Греції» (*Kyrtatos v. Greece*), заява № 41666/98, пункт 52, ECHR 2003-VI). Також жодного питання не виникне, якщо оскаржувана шкода є незначною у порівнянні з небезпекою навколишнього середовища, притаманною життю в кожному сучасному місті. Однак, може мати місце небезпідставна скарга за статтею 8 там, де екологічна небезпека досягає такого серйозного рівня, що призводить до суттєвого перешкоджання здатності заявника користуватися своїм житлом, мати приватне чи сімейне життя. Оцінка такого мінімального рівня є відносною і залежить від усіх обставин справи,

таких як інтенсивність та тривалість шкідливого впливу та його фізичний чи психологічний вплив на здоров'я або якість життя особи (див., з-поміж інших джерел, рішення у справі «Фадеева проти Росії» (Fadeyeva v. Russia), згадане вище, пункти 68-69).

106. Немає сумніву, що промислове забруднення може негативно вплинути на здоров'я суспільства в цілому і погіршувати якість життя особи, проте часто неможливо визначити у кількісному вираженні його вплив у кожному окремому випадку. Що стосується, наприклад, погіршення здоров'я, то важко вирізнити вплив екологічних ризиків від впливу інших відповідних факторів, таких як вік, професія або особистий спосіб життя. «Якість життя», в свою чергу, є суб'єктивною характеристикою, яка тяжко піддається точному визначенню (див. рішення у справі «Ледяєва та інші проти Росії» (Ledyayeva and Others v. Russia), заяви №№ 53157/99, 53247/99, 53695/00 та 56850/00, пункт 90, від 26 жовтня 2006 року).

107. Беручи до уваги труднощі доведення, Суд головним чином розглядатиме висновки національних судів та інших компетентних органів для встановлення фактичних обставин справи (див. рішення у справі «Баклі проти Сполученого Королівства» (Buckley v. the United Kingdom) від 25 вересня 1996 року, Reports of Judgments and Decisions 1996-IV, сторінки 1291-93, пункти 74-77). Як базу для аналізу Суд може, наприклад, використовувати положення національного законодавства, що визначають небезпечні рівні забруднення (див., з-поміж інших джерел, рішення у справі «Фадеева проти Росії» (Fadeyeva v. Russia), згадане вище, пункт 87), та екологічні дослідження, здійснені компетентними органами (див. рішення у справі «Ташкін та інші проти Туреччини» (Taskin and Others v. Turkey), пункти 113 та 120, № 46117/99, ECHR 2004-X). Особливу увагу Суд приділятиме окремим рішенням, винесеним органами влади щодо конкретної ситуації заявника; таких як зобов'язання позбавити підприємство-забруднювача дозволу на виробничу діяльність (див. рішення у справі «Ташкін та інші проти Туреччини» (Taskin and Others v. Turkey), згадане вище, пункт 112) або відселити мешканця із забрудненої території (див. рішення у справі «Фадеева проти Росії» (Fadeyeva v. Russia), згадане вище, пункт 86). Однак Суд не може сліпо покладатися на рішення національних органів влади, особливо коли вони явно несумісні або суперечать одне одному. У такій ситуації Суд повинен оцінювати докази у їх цілісності (див. рішення у справі «Ледяєва та інші проти Росії» (Ledyayeva and Others v. Russia), згадане вище, пункт 90). Іншими джерелами доказів для розгляду на додаток до викладеного заявником перебігу подій будуть, наприклад, його медичні довідки (див. рішення щодо прийнятності у справі «Ларс та Астрід Фегерскьольд проти Швеції» (Lars and Astrid Fagerskiold v. Sweden), заява № 37664/04, від 26 лютого 2008 року), а також відповідні звіти, заяви або дослідження, здійснені приватними установами (див. рішення у справі «Фадеева проти Росії» (Fadeyeva v. Russia), згадане вище, пункт 85).

108. Крім того, з метою визначення того, чи несе держава відповідальність за статтею 8 [Конвенції](#), Суд повинен визначити, чи була ситуація результатом раптового та несподіваного повороту подій або, навпаки, існувала давно і була добре відома державним органам влади (див. рішення «Фадеева проти Росії» (Fadeyeva v. Russia), згадане вище, пункти 90-91); чи була держава або чи мала вона бути обізнаною, що небезпека або шкідливий вплив зачіпали приватне життя заявника (див. [рішення у справі «Лопес Остра проти Іспанії»](#) (Lopez Ostra v. Spain) від 9 грудня 1994 року, пункти 52-53, Series A по. 303 C), і до якої міри заявник сприяв створенню цієї ситуації для себе і був в стані виправити її без надмірних витрат (див. рішення у

справі «Лєдяєва та інші проти Росії» (Ledyayeva and Others v. Russia), згадане вище, пункт 97).

Справа «Фадєєва проти Росії», заява № 55723/00, рішення від 9 червня 2005 року

68. Посилання на статтю 8 можна знайти в різних справах, у яких йдеться про проблеми довкілля, але висновок про її порушення не з'являється в кожному випадку погіршення екологічного стану: право на охорону природи як таке не належить до прав і свобод, які гарантує Конвенція (див. "Кіртатос проти Греції" (*Kyrtatos v. Greece*), N 41666/98, ECHR 2003-VI, п. 52). Отже, для того щоб постало питання за статтею 8, втручання має бути таким, що безпосередньо зачіпає житло, сім'ю чи приватне життя заявника.

69. Суд також наголошує, що негативні наслідки забруднення довкілля належатимуть до сфери застосування статті 8 лише в разі, якщо досягнуто певного мінімального рівня (див. рішення у справі "Лопес Остра проти Іспанії" (*Lopez Ostra v. Spain*) від 9 грудня 1994 року, серія А, N 303-С, с. 54, п. 51; див. також, *mutatis mutandis*, "Геттон та інші проти Сполученого Королівства" (*Hatton and Others v. the United Kingdom*), [GC], N 36022/97, ECHR 2003-VIII, п. 118). Оцінка цього мінімуму є відносною і залежить від усіх обставин справи, таких як інтенсивність і тривалість негативного подразника, його фізичні та психічні наслідки. Слід також ураховувати загальний екологічний контекст. Не може бути підстав для подання скарги з посиланням на статтю 8 у разі, якщо оскаржувана шкода є незначною порівняно з екологічними ризиками, на які неодмінно наражаються в своєму житті мешканці кожного сучасного міста.

70. Отже, для того щоб говорити про застосовність статті 8, особа яка оскаржує негативний подразник екологічного характеру, має довести, по-перше, що справді мало місце втручання в її приватне життя, і що по-друге, досягнуто певного рівня небезпеки.

[...]

95. Безпосереднє втручання держави у здійснення прав, гарантованих статтею 8, не відповідатиме вимогам пункту 2, якщо воно здійснюється не "згідно із законом". Порушення національного закону в таких справах завжди призводить до висновку про наявність порушення Конвенції.

96. Однак у випадку, коли держава зобов'язана вжити позитивних заходів, вибір засобів є загалом питанням, яке Договірні держави вирішують у межах власної свободи розсуду. Існують різні засоби забезпечення права на "повагу до приватного життя", і навіть якщо держава не вдалася до певного засобу, передбаченого національним законодавством, у неї все ж таки залишається можливість виконати свій позитивний обов'язок за допомогою інших засобів. Отже, у таких справах критерій "згідно із законом" з тесту на виправданість втручання не може застосовуватися так само, як у випадках безпосереднього втручання держави.

97. Разом з тим Суд зазначає, що в усіх попередніх справах, у яких екологічні питання стали підставою для висновку про наявність порушення Конвенції, такий висновок формулювався з огляду на недотримання національними органами влади деяких аспектів національного правового режиму. Так, у справі Лопес Остри підприємство з переробки відходів було незаконним, оскільки працювало без відповідної ліцензії, і

його зрештою було закрито (див. згадане вище рішення у справі Лопес Остри, п. 16 - 22). У справі "Гуерра та інші проти Італії" висновку про наявність порушення Суд дійшов з огляду на неналежну позицію національних органів влади, яка позбавляла заявників можливості одержати інформацію, надати яку держава була зобов'язана за законом (див. згадуване вище рішення у справі "Гуерра та інші проти Італії", с. 219, п. 25 - 27). У справі "S. проти Франції" (*S. v. France*) (N 13728/88, рішення Комісії від 17 травня 1990 року, *Decisions and Reports (DR)* 65, с. 263) також розглядалося питання законності з погляду національного права.

98. Отже, у справах, у яких заявник скаржиться на те, що держава не забезпечила захисту прав, гарантованих йому Конвенцією, питання законності за національним правом має розглядатися не як окремих і вирішальних критерій, а як один із багатьох аспектів, які слід враховувати при визначенні того, чи забезпечила держава "справедливу рівновагу" відповідно до пункту 2 статті 8.

[...]

102. Суд нагадує: при визначенні того, що необхідно для досягнення однієї з цілей, згаданих у пункті 2 статті 8 Конвенції, слід пам'ятати про наявність у національних органів певної свободи розсуду, оскільки вони загалом мають кращі можливості, ніж міжнародний суд, оцінити місцеві потреби та умови. Хоча первинну оцінку необхідності мають здійснювати національні органи влади, остаточна оцінка того, чи є наведені державою підстави відповідними й достатніми, належить до сфери контрольних повноважень Суду (див., зокрема, "Ластіг-Прін і Бекетт проти Сполученого Королівства" (*Lustig-Prean and Beckett v. the United Kingdom*), N 31417/96 і N 32377/96, 27 вересня 1999 року, п. 80 - 81).

103. За останні десятиліття проблема забруднення довкілля дедалі більше непокоїть суспільство. У зв'язку з цим держави вживають різних заходів для зменшення шкідливого впливу промислової діяльності на довкілля. Оцінюючи ці заходи з позиції статті 1 Першого протоколу до Конвенції, Суд, як правило, визнає, що при вирішенні питань охорони довкілля держава користується широкою свободою розсуду. Так, ухвалюючи у 1991 році рішення у справі "Фредін проти Швеції" (*Fredin v. Sweden*) (від 18 лютого 1991 року, серія А, N 192, п. 48), Суд визнав, що "у сучасному суспільстві охорона довкілля набуває все більшого значення", і постановив, що втручання у право приватної власності (коли ліцензію заявника на видобування гравію на своїй землі скасовують з міркувань охорони довкілля) не було неправомірним чи непропорційним у контексті статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Через рік після цього рішення, ухвалюючи рішення у справі ("Компанія "Пайн Веллі Девелопментс" та інші проти Ірландії" (від 29 листопада 1991 року, серія А, N 222), Суд підтвердив такий підхід.

104. В іншій категорії справ, предметом розгляду в яких була бездіяльність держави, Суд також вирішив утриматися від ревізії національних підходів у сфері охорони довкілля. У нещодавньому рішенні Великої палати Суд зазначив, що "запровадження Судом у цьому зв'язку особливого підходу з посиланням на особливий статус екологічних прав людини було недоречним" (див. згадуване вище рішення у справі Геттона, п. 122). В одній із справ, які Суд розглядав раніше, він визнав, що "Суд, безперечно, не зобов'язаний підміняти собою національні органи влади в оцінці того, який підхід є кращим у цій складній технічній і соціальній сфері. Це - сфера, в якій за Договірними державами слід визнати право користуватися широкою свободою розсуду" (див. згадане вище рішення у справі "Пауел і Рейнер проти Сполученого Королівства", с. 89, п. 44).

105. У Суду залишається можливість дійти висновку, що мала місце явна помилка у здійсненні національними органами влади свободи розсуду при забезпеченні справедливої рівноваги між конкуруючими інтересами різних приватних осіб у цій сфері. Однак, з огляду на складність питань, пов'язаних з охороною довкілля, роль Суду в таких питаннях має бути здебільшого субсидіарною. Суд повинен передусім визначити, чи був процес прийняття рішень справедливим і таким, що належним чином забезпечує стосовно особи захист її інтересів, захищених статтею 8 (див. рішення у справі "Баклі проти Сполученого Королівства" (*Buckley v. the United Kingdom*) від 25 вересня 1996 року, *Reports of Judgments and Decisions* 1996-IV, с 1292-93, п. 76 - 77), і лише за виняткових обставин Суд може розширити рамки свого розгляду і проаналізувати висновки, сформульовані національними органами влади по суті відповідних питань (див. рішення у справі "Ташкін та інші проти Туреччини" (*and Others v. Turkey*) від 10 листопада 2004 року, N 46117/99, п. 117).

Справа «Гримковська проти України», заява № 38182/03, рішення від 21 липня 2011 року

66. Тоді як Суд не вбачає доцільності перегляду суті рішення Уряду дозволити використання вулиці Ч. у якості транзитної дороги, все ж, розглядаючи процесуальний аспект відповідної політики, Суд не переконаний, що в справі було дотримано мінімальні гарантії, спрямовані на забезпечення справедливого балансу між інтересами заявниці та інтересами суспільства.

67. Суд зазначає, по-перше, що Уряд не надав підтвердження того, що перед ухваленням у 1998 році рішення про скерування автомобільної дороги М04 через вулицю Ч. було підготовлено відповідне техніко-економічне обґрунтування, яке б надавало оцінку можливості дотримання встановлених екологічних норм та можливість зацікавленим сторонам, включаючи мешканців вулиці Ч., представити свої думки (дивись, а contrario, зазначене вище рішення в справі «Хаттон проти Сполученого Королівства», п. 128). Навпаки, суть цього рішення та адекватність пом'якшуючих заходів видаються досить сумнівними, зокрема, беручи до уваги розходження між Урядом і заявницею щодо того, чи прийняте в 1998 році рішення стосувалося скерування руху транспорту з вулиці П. на вулицю Ч. чи лише підтвердження вже існуючого статусу вулиці Ч. як транзитної дороги. Однак Суд вважає, що, навіть якщо вулиця Ч. використовувалась як транзитна дорога до інвентаризації 1998 року, органи державної влади повинні були забезпечити мінімальні процедурні гарантії при її проведенні. Ні рішення національних судів, ні зауваження Уряду не містять доказів того, що такі гарантії, зокрема доступ громадськості до інформації про стан навколишнього середовища та прийняття рішень у період розробки проекту з інвентаризації, існували.

68. По-друге, Суд вважає, що принаймні з часу проведення інвентаризації доріг у 1998 році влада також була відповідальною за впровадження належної політики зі зменшення шкідливого впливу магістралі на закріплені у статті 8 права жителів вулиці Ч. (див., *mutatis mutandis*, зазначене вище рішення в справі «Фадєєва проти Російської Федерації», пункти 127–131). Як вбачається, міська влада вжила певних заходів, спрямованих на регулювання екологічного стану вулиці (див. п. 30 вище). Однак ані оцінки, зазначені національними судами в своїх рішеннях, ані пояснення Уряду не містять достатніх деталей, які б давали можливість Суду зробити висновок, що це регулювання було ефективним і суттєвим до 15 травня 2002 року, коли було встановлено критичний рівень забруднення повітря. Як вбачається з наявних

матеріалів, це дослідження було проведено лише у відповідь на неодноразові скарги мешканців вулиці Ч., які відповідно до матеріалів справи почали надходити принаймні з 2000 року.

69. По-третє, наголошуючи на важливості участі громадськості у прийнятті рішень з екологічних питань як процесуальної гарантії забезпечення прав, закріплених у статті 8 Конвенції, Суд підкреслює, що істотним елементом цієї гарантії є можливість для особи оскаржити в незалежному органі рішення, дії або бездіяльність державних органів, що впливають на її права в цій сфері (див. зазначене вище рішення в справі «Дубецька та інші проти України», п. 143). Суд також зазначає, що 30 жовтня 2001 року для України набрала чинності Орхуська Конвенція, яка стосується доступу до інформації, участі громадськості в процесі прийняття рішень та доступу до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (див. п. 39 вище). Тим часом у цій справі не доведено, що заявниці було надано реальну можливість оскаржити у національних судах заходи органів державної влади щодо магістральної дороги М04 у період з жовтня 1998 року до червня 2002 року.

Справа «Copland проти Сполученого Королівства», заява № 62617/00, рішення від 3 квітня 2007 р.

1. Межі приватного життя

41. Відповідно до практики Суду телефонні дзвінки з ділових приміщень з першого погляду охоплюються поняттями приватного життя та кореспонденції у цілях ч.1 ст. 8 Конвенції (див. § 44 цитованої вище справи «Halford проти Сполученого Королівства» від 25.06.1997 р. та § 43 рішення Суду у складі Великої палати у справі «Аманн проти Швейцарії» (справа № 27798/95, ECHR 2000-II)). Звідси логічно випливає, що відправлені з роботи електронні листи також повинні захищатися на підставі ст.8 Конвенції, як і інформація, отримана з відстеження приватного використання мережі Інтернет.

42. Заявниця у цій справі не була попереджена про те, що її дзвінки можуть бути піддані відстеженню, тому вона обґрунтовано сподівалася на приватність дзвінків, зроблених з її робочого телефону (див. § 45 рішення Суду у справі Halford). Таке ж очікування мала заявниця і щодо електронної пошти та використання мережі Інтернет.

Справа «Пантелеєнко проти України», заява № 11901/02, рішення від 29 червня 2006 року

49. Суд підкреслює, що вираз "відповідно до закону" у пункті 2 статті 8 Конвенції значною мірою покладає на національне законодавство і державу обов'язок дотримання матеріальних і процесуальних норм (з відповідними виправленнями, "Елсі та інші проти Туреччини", N 23145/93 і 25091/94, п. 697, 13 листопада 2003 року).

50. Щодо справи, що розглядається, Суд зазначає, по-перше, що заявника було звинувачено у зловживанні службовим становищем та підробці офіційних документів, тобто у злочинах, що підпадають під дію Кримінального кодексу 1960 року. Для розкриття кримінальних злочинів у розділі 16 КПК передбачено, що обшуки можуть проводитися, "якщо є достатні підстави вважати, що засоби вчинення злочину ... та інші речі і документи, що мають відношення до справи, зберігаються у певних приміщеннях". КПК містить засоби правового захисту від довільного

зазіхання з боку органів влади на недоторканність житла, включаючи, крім іншого, зобов'язання вручення заздальгідь ордера на обшук особі, яка займає відповідні приміщення, і заборону вилучення будь-яких документів і речей, що не мають прямого відношення до справи, що розслідується (п. 28 вище).

51. Суд, однак, відмічає, що 28 серпня 2000 року Новозаводський суд дійшов висновку, що цей обшук "було проведено незаконно", оскільки органи влади не дотрималися вищезазначених засобів правового захисту, передбачених законодавством (п. 16 вище). Отже, слідчі органи, знаючи про місцеперебування заявника, навіть не спробували вручити йому ордер на обшук. Більше того, замість вибору доказів, суттєвих для розслідування, вони вилучили всі документи з офісу та певні особисті речі, що належать заявнику, які не мали жодного відношення до справи.

52. Варто зазначити, що сутність цього висновку ніколи не скасовувалася судами вищої інстанції, хоча це рішення було в подальшому скасоване з інших підстав (п. 17 вище). Більше того, Уряд під час розслідування не ставив під сумнів цей факт і не надавав доказів протилежного.

53. За таких обставин, Суд постановляє, що втручання, яке розглядається, не було здійснено "відповідно до закону" і, таким чином, мало місце порушення статті 8. Беручи до уваги цей висновок, Суд не вважає за потрібне вивчати питання обґрунтованості, що постає згідно з цим розділом.

56. Суд відзначає, що як зберігання державними органами інформації про особисте життя людини, так і її використання є порушенням права на повагу до особистого життя, гарантованого пунктом 1 статті 8 Конвенції (порівняйте: "Ротару проти Румунії" [GC], N 28341/95, п. 46, ECHR 2000-V).

57. У цьому випадку національний суд надіслав запит і отримав з психіатричної лікарні конфіденційну інформацію про психічний стан і відповідне медичне лікування заявника. Ця інформація була в подальшому оприлюднена суддею сторонам та іншим особам, присутнім у судовій залі на публічних слуханнях.

58. Суд вважає, що подібні подробиці, безперечно, є інформацією, що належить до "особистого життя" заявника, і що захід, який розглядається, призвів до розширення кола осіб, ознайомлених з цими подробицями. Таким чином, заходи, вжиті судом, є порушенням права заявника, гарантованого йому статтею 8 Конвенції ("З проти Фінляндії", ухвала від 25 лютого 1997 року, Звіти про ухвали і рішення 1997-I, п. 71).

Справа «Михайлюк та Петров проти України», заява № 11932/02, рішення від 10 грудня 2009 року

25. Суд нагадує, що вираз "згідно із законом" насамперед вимагає, щоб оскаржуване втручання мало певну підставу в національному законодавстві; він також стосується якості відповідного законодавства і вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, крім того, повинна передбачати його наслідки для себе, а також це законодавство повинно відповідати принципу верховенства права (див., серед багатьох інших, рішення у справі "Полторацький проти України" (Poltoratskiy v. Ukraine) N 38812/97, п. 155, ЄСПЛ 2003-V).

26. Суд зазначає, що національні суди встановили, що кореспонденція заявників відкривалася та переглядалася на підставі національного законодавства (див. п. 8 вище). Зокрема, суди посилалися на положення статті 7 Закону України "Про

попереднє ув'язнення" 1993 року та статті 28 Кримінально-виправного кодексу України 1970 року Суд зазначає, що зазначені законодавчі акти передбачали перегляд кореспонденції визначеної категорії осіб, а саме осіб, узятих під варту, чи осіб, що відбувають покарання в установах системи відбування покарань.

27. У цьому контексті Суд звертає увагу на те, що заявники не належали до зазначеної категорії осіб. Беручи до уваги мету та формулювання вищевказаних положень законодавства, вони не могли бути застосовані до заявників, враховуючи лише той факт, що заявники не відбували покарання у колонії. Висновки національних судів, навпаки, не підтверджувалися належним поясненням.

28. Щодо інструкцій з діловодства Міністерства внутрішніх справ та Державного департаменту з питань виконання покарань, на які також спиралися суди під час розгляду справи заявників, Суд зазначає, що ці інструкції були для внутрішнього користування та неопубліковані, а тому недоступними для громадськості, включаючи заявників (див. п. 8 вище). Більш того, у цій справі їх тексти не було надано.

29. Загалом Суд вважає, що з огляду на конкретну ситуацію заявників відповідні конституційні гарантії та правила, на підставі яких відбувався перегляд кореспонденції на той час (див. пп. 10-17 вище), втручання у право заявників на повагу до кореспонденції не мало підстав відповідно до національного законодавства. Таким чином, Суд визнає, що у цій справі не було дотримано вимогу законності у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції.

30. З огляду на попередні висновки, Суд не вважає за необхідне розглядати, чи було втручання "необхідним у демократичному суспільстві" для досягнення однієї з законних цілей у розумінні пункту 2 статті 8 Конвенції.

31. Відповідно мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Справа «Родзевілло проти України», заява № 38771/05, рішення від 14 січня 2016 року

78. Заявник доводив, що поміщення його до колонії, розташованої у с. Губник Вінницької області, становило свавільне і непропорційне втручання у здійснення його права на збереження зв'язків з родиною, та, зокрема, з його батьками похилого віку зі слабким здоров'ям. Він зазначив, що ця установа відбування покарання розташована приблизно за 1000 км від м. Сімферополя, де проживають його батьки. Подорож громадським транспортом від м. Сімферополя до с. Губник складалась з проїзду двома потягами з пересадкою, а потім - проїзду автобусом, який ходив за нестабільним розкладом, або недешевим таксі. Загалом, подорож займала близько двадцяти чотирьох годин в одну сторону, що унеможлилювало її для вітчима заявника (який народився у 1925 році та був інвалідом). Його матір, 1949 року народження, також страждала від різних захворювань. Для неї дводенна подорож з багатьма пересадками для побачення з сином тривалістю кілька годин була виснажливою. Вона також потребувала серйозних фінансових витрат та необхідності подбати про спеціальний догляд за л чоловіком-інвалідом на час її відсутності. Відповідно, незважаючи на сильне бажання матері заявника підтримувати з ним тісні стосунки, вона не могла дозволити собі відвідувати його чотири рази на рік, як дозволялось законодавством (до 2010 року два рази на рік). У період з 2007 року по 2015 рік він мав лише кілька побачень зі своєю матір'ю і жодного побачення з іншими членами сім'ї.

79. Заявник також стверджував, що посилення органів влади на положення національного законодавства, згідно з якими засуджені повинні відбувати увесь строк свого покарання в одній установі виконання покарань, за винятком «виняткових обставин», які «перешкоджають» його подальшому перебуванню в ній, фактично позбавило його можливості бути переведеним у зв'язку з його сімейним становищем. Хоча у своїх відповідях на клопотання заявника про переведення ДДУПВП іноді посилався на відсутність вільних місць, у цих відповідях ніщо не свідчить про те, що він насправді робив спроби знайти для заявника альтернативну установу для відбування покарання. Навіть якщо припустити, що у жодній з установ виконання покарань в Автономній Республіці Крим або у Вільнянській ВК, яка мала з Сімферополем пряме залізничне сполучення, не було вільних місць, дев'ять інших областей були розташовані ближче до місця проживання батьків заявника, ніж Вінницька, і сполучення з ними було кращим. Загалом, на думку заявника, національні органи влади взагалі не взяли до уваги його аргументи або аргументи його матері, а також їхнє особисте становище, та, відмовляючи у задоволенні їхніх клопотань про переведення, діяли свавільно і несправедливо.

80. Уряд не погодився. Уряд доводив, що компетентні національні органи влади розглядали вимоги заявника та його матері законно і справедливо. Перевести заявника до Вільнянської ВК було об'єктивно неможливо, оскільки на час, коли заявник подавав свої клопотання, в ній не було вільних місць для засуджених до довічного позбавлення волі. Отже, відмови органів влади у задоволенні його клопотань про переведення до зазначеної установи були зумовлені законним інтересом запобігти переповненню.

81. Крім того, згідно із передбаченою законодавством загальною нормою засуджені направлялися до однієї установи на увесь строк відбування покарання. Ця норма була зумовлена необхідністю застосування індивідуальної програми виховного впливу, розробленої на основі постійного спостереження за кожним засудженим, для створення належних умов його подальшого виправлення. За особливих обставин чинне законодавство дозволяло винятки з цього правила. Проте такі особливі обставини у випадку заявника не вбачалися.

82. Поміщення заявника до Ладжинської ВК не перешкодило його матері приїхати на побачення з ним сім разів. Крім того, він регулярно спілкувався зі своєю сім'єю по телефону та листувався з нею. Зокрема, згідно з журналом обліку, який вівся адміністрацією Ладжинської ВК, під час перебування у зазначеній установі заявник надіслав та отримав сотні листів та мав більше 360 телефонних розмов зі своїми родичами. Загалом, на думку Уряду, з огляду на обмеження, притаманні ув'язненню, відповідним органам не можна дорікати за створення невинуватих або непереборних перепон підтриманню заявником стосунків зі своєю сім'єю.

83. Суд нагадує, що [Конвенція](#) не надає засудженим права обирати місце відбування покарання, а той факт, що засуджені можуть бути відокремлені від своїх сімей та відбувати покарання на певній відстані від них, є неминучим наслідком позбавлення їх волі (див., наприклад, ухвалу щодо прийнятності у справі «Оспіна Варгас проти Італії» (*Ospina Vargas v. Italy*), заява № 40750/98, від 6 квітня 2000 року). Проте абсолютно неприйнятним є позбавлення засудженого усіх прав за статтею 8 Конвенції лише на підставі його статусу як особи, що відбуває покарання за вироком суду (див., наприклад, рішення у справі «Ходорковський та Лебедев проти Росії» (*Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*), заяви №№ 11082/06 та 13772/05, п. 836, від 25 липня 2013 року). Важливим елементом права ув'язненого на повагу до його сімейного життя є надання йому пенітенціарними органами допомоги у підтриманні

зв'язків з його близькими (див., наприклад, рішення у справі «Мессіна проти Італії» (№ 2) (Messina v. Italy (no. 2)), заява № 25498/94, п. 61, ЕCHR 2000-X). Тримання особи в установі виконання покарань, яка розташована настільки далеко від сім'ї засудженої особи, що робить побачення з членами сім'ї дуже важкою або навіть неможливою справою, за певних обставин може становити непропорційне втручання у сімейне життя (див., наприклад, згадане рішення у справі [«Вінтман проти України»](#) (Vintman v. Ukraine), пп. 78 та 103-104). Хоча Суд погодився з тим, що національні органи влади повинні мати широкі дискреційні повноваження щодо питань, які стосуються виконання покарань, розподіл засуджених по установах виконання покарань не повинен залишатися цілком на розсуд адміністративних органів влади. Інтереси засуджених щодо підтримання принаймні якихось сімейних та соціальних зв'язків повинні братись до уваги (див., наприклад, згадане рішення у справі «Ходорковський та Лебедев проти Росії» (Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia), пп. 836-838 та 850).

84. Повертаючись до фактів цієї справи, Суд зазначає в частині аргументів Уряду про те, що обґрунтуванням поміщення заявника до Ладиженської ВК та неодноразових відмов у його переведенні до іншої установи є запобігання переповненню та необхідність застосування індивідуальної і послідовної програми виховного впливу, що він готовий погодитися з тим, що ці цілі за [пунктом 2](#) статті 8 Конвенції були «законними». Зокрема, вони сприяли запобіганню «заворушенням чи злочинам» та захисту «прав і свобод» інших осіб. У світлі нещодавніх висновків Суду у згаданій справі [«Вінтман проти України»](#) (Vintman v. Ukraine) (див. пп. 88-93), Суд також готовий виходити з припущення, що зазначене втручання було законним.

85. У той же час, розглядаючи питання про те, чи було втручання також «необхідним в демократичному суспільстві» у розумінні [пункту 2](#) статті 8 Конвенції, Суд зазначає, що з наявних матеріалів справи випливає, що відповідні органи влади вдалися до формалістичного та обмежувального підходу для тлумачення і застосування відповідного законодавства. Не видається, що вони здійснили будь-яку серйозну спробу розглянути доводи заявника та його матері щодо їхнього особистого становища, включаючи серйозні фінансові та пов'язані зі здоров'ям обмеження можливості батьків заявника приїжджати до Ладижинської ВК для побачень з ним. Суд зауважує, що зазначені обставини, які послуговували підставою для подання заявником скарги за статтею 8 Конвенції у цій справі, дуже схожі на ті, що стали підставою для встановлення порушення зазначеного положення у згаданій справі [«Вінтман проти України»](#) (Vintman v. Ukraine) (див. пп. 100-104). Суд доходить висновку, що правова оцінка відповідних фактів у справі «Вінтман проти України» (Vintman v. Ukraine) так само стосується і цієї справи.

86. Відповідно Суд встановлює, що втручання у сімейне життя заявника у цій справі згідно із законодавством у його тлумаченні та застосуванні національними органами влади не було «необхідним у демократичному суспільстві» у розумінні [пункту 2](#) статті 8 Конвенції.

87. Отже, було порушення [статті 8](#) Конвенції.

Справа «Савіни проти України», заява № 39948/06, рішення від 18 грудня 2008 року

а. Загальні принципи

47. Суд повторює, що право батьків і дітей бути поряд один з одним становить основоположну складову сімейного життя і що заходи національних органів, спрямовані перешкодити цьому, є втручанням у права, гарантовані статтею 8 (див., зокрема, рішення у справі "МакМайкл проти Сполученого Королівства" (McMichael v. the United Kingdom) від 24 лютого 1995 року, п. 86, серія А, N 307-B). Таке втручання є порушенням зазначеного положення, якщо воно здійснюється не "згідно із законом", не відповідає законним цілям, переліченим у пункті 2 статті 8, і не може вважатися "необхідним у демократичному суспільстві" (див. згадане вище рішення у справі МакМайкла, п. 87).

48. Визначаючи, чи було конкретне втручання "необхідним у демократичному суспільстві", Суд повинен оцінити - у контексті всієї справи загалом - чи були мотиви, наведені на виправдання втручання, доречними і достатніми для цілей пункту 2 статті 8 Конвенції і чи був відповідний процес прийняття рішень справедливим і здатним забезпечити належний захист інтересів, як цього вимагає стаття 8 (див., наприклад, справи "Кутцнер проти Німеччини" (Kutzner v. Germany), N 46544/99 п. 65, ЄСПЛ 2002-I, та "Зоммерфельд проти Німеччини" (Sommerfeld v. Germany), [GC], N 31871/96, п. 66, ЄСПЛ 2003-VIII).

49. Суд також повторює, що, хоча національним органам надається певна свобода розсуду у вирішенні питань щодо встановлення державної опіки над дитиною, вони повинні враховувати що розірвання сімейних зв'язків означає позбавлення дитини її коріння, а це можна виправдати лише за виняткових обставин (див., наприклад, справу "Ньяоре проти Франції" (Gnahore v. France), N 40031/98, п. 59, ECHR 2000-IX). Отже, відповідне рішення має підкріплюватися достатньо переконливими і зваженими аргументами на захист інтересів дитини, і саме держава-відповідач повинна переконатися в тому, що було проведено ретельний аналіз можливих наслідків пропонованого заходу з опіки для батьків і дитини (див., наприклад, справу "Скоццарі та Дж'юнта проти Італії" (Scozzari & Giunta v. Italy), [GC], NN 39221/98 і 41963/98, п. 148, ЄСПЛ 2000-VIII).

50. Зокрема, якщо рішення мотивується необхідністю захистити дитину від небезпеки, має бути доведено, що така небезпека справді існує (див., *mutatis mutandis*, справу "Хазе проти Німеччини" (Haase v. Germany), N 11057/02, п. 99, ЄСПЛ 2004-III (витяги)). При винесенні рішення про відібрання дитини від батьків може постати необхідність врахування цілої низки чинників. Можливо, потрібно буде з'ясувати, наприклад, чи зазнаватиме дитина якщо її залишать під опікою батьків, жорстокого поводження, чи страждатиме вона через відсутність піклування, через неповноцінне виховання та відсутність емоційної підтримки, або визначити, чи виправдовується встановлення державної опіки над дитиною станом її фізичного або психічного здоров'я (див. справи "Валлова і Валла проти Чеської Республіки" (Wallova and Walla v. the Czech Republic), N 23848/04, п. 72, від 26 жовтня 2006 року; і "Гавелка та інші проти Чеської Республіки" (Havelka and Others v. the Czech Republic), N 23499/06, п. 57, від 21 червня 2007 року). З іншого боку, сам той факт, що дитина може бути поміщена в середовище, більш сприятливе для її виховання, не виправдовує примусового відібрання її від батьків (див., наприклад, справу "К.А. проти Фінляндії" (K.A. v. Finland), N 27751/95, п. 92, ЄСПЛ 2003-I). Такий захід не можна також виправдовувати виключно посиланням на ненадійність ситуації, адже такі проблеми можна вирішити за допомогою менш радикальних засобів, не вдаючись до роз'єднання сім'ї, наприклад, забезпеченням цільової фінансової підтримки та соціальним консультуванням (див., наприклад, справу "Мозер проти Австрії" (Moser v. Austria), N 12643/02, п. 68, від 21 вересня 2006 року; згадані вище рішення у справі

"Валлова і Валла проти Чеської Республіки", пп. 73-76, та у справі Гавелка та інші, п. 61).

51. Крім того, оцінюючи процес вирішення питання про встановлення опіки, який завершився рішенням про роз'єднання сім'ї, Суд повинен, зокрема, переконатися, чи ґрунтуються висновки національних органів на достатній доказовій базі (яка, за потреби, може включати показання свідків, висновки компетентних органів, психологічні та інші експертні висновки та медичні довідки), і чи мали заінтересовані сторони, зокрема батьки, достатні можливості брати участь у вирішенні такого питання (див., *mutatis mutandis*, ухвали у справах: "Шульц проти Польщі" (*Schultz v. Poland*), N 50510/99, від 8 січня 2002 року; "Реммо і Узункая проти Німеччини" (*Remmo and Uzunkaya v. Germany*), N 5496/04, від 20 березня 2007 року; та "Полашек проти Чеської Республіки" (*Polasek v. Czech Republic*), N 31885/05, від 8 січня 2007 року). Суд також повинен врахувати, чи самим дітям було надано можливість висловити свою думку, коли цього вимагали обставини (див., наприклад, згадані вище рішення у справах Гавелка та інші, п. 62, і Хазе, п. 97).

52. У будь-якому разі передання дитини під державну опіку слід зазвичай розглядати як тимчасовий захід, здійснення якого має одразу припинитися, коли це дозволяють обставини. Отже, такий захід не може бути санкціонований без попереднього розгляду можливих альтернативних заходів (див. згадані вище рішення у справах К. і Т., п. 166; Кутцнера, п. 67, та Мозера, п. 70) і має оцінюватися в контексті позитивного обов'язку держави вживати виважених і послідовних заходів зі сприяння воз'єднанню дітей зі своїми біологічними батьками, дбаючи при досягненні цієї мети про надання їм можливості підтримувати регулярні контакти між собою та якщо це можливо, не допускаючи розлучення братів і сестер (див., *mutatis mutandis*, згадані вище рішення у справах Кутцнера, п. 76-77, та "К. і Т. проти Фінляндії" [GC], п. 179).

b. Застосування зазначених принципів у цій справі

53. Сторони погоджуються з тим фактом, що рішення про встановлення державної опіки над О.С., К.С. та Т.С. становило втручання у права заявників, гарантовані статтею 8; що це втручання здійснювалося згідно із законом і мало законну мету - захист інтересів дітей. Залишається визначити, чи було втручання "необхідним у демократичному суспільстві".

54. У цьому зв'язку Суд передусім зазначає: заявники загалом погоджувалися з Урядом, що з погляду матеріального забезпечення поміщення їхніх дітей до таких спеціальних виховних закладів, як інтернати, можливо, відповідало інтересам дітей, якщо враховувати обмеженість наявних у них ресурсів для задоволення своїх повсякденних потреб. Проте вони не погоджувалися з тим, що для цього необхідно було виносити рішення про відібрання від них дітей, яке обмежило їхні можливості забирати дітей додому на час, вільний від занять, наприклад, на час канікул чи на вихідні.

55. Як зазначає Суд, національні органи мотивували своє рішення тим, що заявники, через недостатність коштів і через особисті якості, неспроможні забезпечувати дітей належним харчуванням, одягом, підтримувати належні санітарні умови, належним чином дбати про здоров'я дітей, а також забезпечувати їхню соціальну адаптацію та справляти на них відповідний виховний вплив, і що така ситуація була небезпечною для життя, здоров'я та морального виховання дітей. Суд визнає, що такі мотиви були безсумнівно доречними для прийняття відповідного рішення.

56. Проте, оцінюючи, чи були вони також достатніми Суд ставить під сумнів адекватність відповідної доказової бази для висновку про те, що матеріально-побутові умови дітей були справді небезпечними для їхнього життя і здоров'я. Суд зазначає, зокрема, що провадження у справі про опіку, розпочате в січні 2004 року, завершилося лише 23 червня 2006 року, коли було ухвалено рішення про відібрання дітей від батьків, але, як свідчать документи, протягом зазначеного періоду не було подано жодного клопотання про вжиття тимчасових (проміжних) заходів і не було зафіксовано жодного факту завдання шкоди дітям. Крім того, кілька конкретних висновків (наприклад, про те, що дітей не годують і не вдягають належним чином, а також часто залишають самих удома) ґрунтувалися виключно на доповідях, складених представниками відповідних міських служб за результатами окремих, не систематичних перевірок помешкання заявників. При цьому суд не розглядав ніяких доказів на підтвердження такої інформації - не заслуховував, наприклад, самих дітей, не досліджував їхні медичні документи, не звертався до висновків педіатрів чи показань сусідів. Фактом є те, що єдиним об'єктивним доказом, наведеним у рішенні суду першої інстанції на підтвердження висновку про незадовільний стан здоров'я дітей, є медична довідка, видана за рік до того, яка засвідчувала перебування О.С. та К.С. на обліку як хворих на анемію першого ступеня, хоч її достовірність, незважаючи на відповідні спростування з боку заявників, не було перевірено. Так само, формулюючи висновок про неспроможність заявників справляти на дітей належний виховний вплив і забезпечувати їхню соціальну адаптацію, суди спиралися головним чином на інформацію міських служб про те, що О.С. бродяжить і жебракує, проте не зажадали від них назвати конкретні дати, кількість прогулів, імена свідків та інші відповідні факти.

57. Поза тим, немає свідчень того, що судові органи якимсь чином аналізували, якою мірою стверджувану незадовільність виховання дітей зумовлювала саме непоправна нездатність заявників забезпечувати належну опіку і піклування, а не їхні фінансові труднощі та об'єктивний стан фрустрації, що можна було виправити за допомогою цільової фінансової та соціальної допомоги й ефективного консультування. Щодо фінансових проблем, то роль Суду не полягає в тому, щоб визначати, чи мала сім'я заявників, з огляду на інтереси збереження єдності сім'ї, право на забезпечення їй певного рівня матеріально-побутових умов за державний кошт. Однак це питання потребує обговорення - спочатку на рівні відповідних державних органів, а далі - під час судового розгляду.

58. Щодо міри, якою незадовільність виховання дітей могла бути зумовлена стверджуваною безвідповідальністю заявників як батьків, суди не вдавалися до розгляду незалежних доказів (наприклад, експертного висновку психолога), аби оцінити їхню емоційну чи психічну зрілість та мотивацію в розв'язанні побутових проблем. У мотивувальній частині судового рішення немає й аналізу спроб заявників поліпшити умови свого життя - наприклад, їхніх звернень з проханням забезпечити постачання природного газу, компенсувати заборгованості із заробітної плати і допомогти з працевлаштуванням. Натомість суди, як видається, прийняли на віру подану міськими службами інформацію про те, що заявники не спромоглися поліпшити свої матеріально-побутові умови та скорегувати своє ставлення, незважаючи на фінансову та іншу підтримку, а також заходи з відповідного консультування. Окрім описових доповідей, складених за результатами перевірок, у яких вказувалося на ті самі проблеми (скажімо, як прогнилий дитячий матрац), суд не зажадав ніяких інших даних, наприклад, стосовно фактичного обсягу та достатності соціальної допомоги або змісту конкретних рекомендацій, наданих під час

консультування, а також пояснень, чому ці рекомендації не дали результату. Суд вважає, що витребувана конкретна інформація у цьому зв'язку могла б допомогти визначити, чи виконали відповідні органи свій конвенційний обов'язок зі збереження єдності сім'ї і чи дослідили вони достатнім чином ефективність менш суворих альтернативних заходів перед тим, як клопотати про відібрання дітей від батьків.

59. Суд також зауважує, що на жодному етапі провадження у справі судді не заслуховували дітей (включаючи О.С., якому в грудні 2004 року, коли тривав розгляд справи в суді першої інстанції, було тринадцять років) і що внаслідок виконання рішення про відібрання дітей від батьків їх не лише відокремили від родини, а й помістили в різні заклади. Двоє з них виховуються в іншому місті, далеко від Ромен, де живуть їхні батьки, брати і сестри, і це ускладнює можливості підтримувати регулярні стосунки.

60. Беручи до уваги всі наведені вище міркування, Суд доходить висновку, що, незважаючи на доречність аргументів, якими національні органи обґрунтовували своє рішення про відібрання дітей від батьків, ці аргументи не були достатніми для виправдання такого серйозного втручання в сімейне життя заявників.

61. Отже, було порушено статтю 8 Конвенції.

Справа «Тросін проти України», заява № 39758/05, рішення від 23 лютого 2012 року

37. Заявник стверджував, що обмеження побачень з родичами, в контексті їхньої частоти, тривалості та кількості осіб, які одночасно могли бути присутні на них, були надмірними. Зміни, внесені до [Кримінально-виконавчого кодексу України](#) 16 січня 2010 року, згідно з якими частота побачень з родичами збільшувалася з одного разу на шість місяців до одного разу на три місяці, проблеми не вирішили. Більш того, побаченням бракувало приватності, оскільки вони проходили під наглядом працівника пенітенціарної установи, а спілкування було можливе тільки через скляну перегородку з використанням телефону.

38. Уряд визнав, що мало місце втручання у право заявника на повагу до його сімейного життя. Проте, зазначене втручання здійснювалося згідно із законом і переслідувало легітимну мету забезпечення безпеки в пенітенціарній установі та запобігання вчиненню злочинів. Після змін, внесених до [Кримінально-виконавчого кодексу України](#) 16 січня 2010 року, заявник отримав право на побачення раз на три місяці. З огляду на те, що заявник був засуджений до довічного позбавлення волі, обмеження були виправдані. Крім того, обмежена кількість осіб, яким дозволялося одночасно відвідувати ув'язненого, була також пов'язана з обмеженою місткістю кімнат для побачень та кабін.

2. Оцінка Суду

39. Суд повторює, що тримання під вартою або будь-який захід, яким особа позбавляється свободи, тягне за собою невід'ємні обмеження щодо приватного та сімейного життя. Проте, важливим елементом права ув'язненого на повагу до його сімейного життя є надання йому державними органами можливості або, за потреби, допомоги у підтриманні зв'язків зі своїми близькими. Обмеження, які стосуються кількості побачень з родичами, нагляду за такими побаченнями або, якщо це виправдовується характером злочину, - застосування до ув'язненого спеціального режиму ув'язнення, становлять втручання у його права за [статтею 8 Конвенції](#), але самі по собі не є порушенням зазначеного положення. Тим не менш, подібне

обмеження повинно застосовуватися «згідно із законом» та переслідувати одну або більше легітимних цілей, перелічених у пункті 2, та, на додаток, повинно бути виправдане тим, що воно є «необхідним у демократичному суспільстві» (див. рішення від 9 жовтня 2008 року у справі «Моїсеєв проти Росії» (Moiseyev v. Russia), заява № 62936/00, п. 246).

40. У цій справі заявник скаржився на наступні обмеження побачень з родичами, встановлені національним законодавством: а) частота та тривалість побачень; б) кількість осіб, які одночасно можуть бути присутні на побаченні; с) спосіб проведення побачень. Суд зазначає, що зазначені обмеження становили втручання у право заявника на повагу до його сімейного життя. Суд також зазначає, що втручання здійснювалося згідно із законом, оскільки ґрунтувалося на відповідних положеннях [Кримінально-виконавчого кодексу України](#) та [Правил внутрішнього розпорядку](#) (див. [пункти 26 та 29](#) вище). Втручання також переслідувало «легітимну мету» у розумінні [пункту 2 статті 8 Конвенції](#), що полягала у запобіганні заворушенням чи злочинам. Залишається визначити, чи було воно «необхідним у демократичному суспільстві».

41. У цьому зв'язку Суд зазначає, щодо 16 лютого 2010 року заявник згідно з національним законодавством мав право на побачення з родичами один раз на шість місяців. Після вказаної дати йому дозволялись побачення один раз на три місяці тривалістю до чотирьох годин.

42. Суд зазначає, що коли відповідно до тимчасово застосованого до ув'язненого режиму кількість його побачень з родичами обмежувалась одним побаченням на шість місяців, питання за [Конвенцією](#) не поставало. Проте, у вищезазначеному випадку національні органи та Суд врахували конкретні міркування, на яких ґрунтувались подібні обмеження (див. рішення у справі «Мессіна проти Італії (№ 2)» (Messina v. Italy (no. 2), заява № 25498/94, пп. 62-74, ECHR 2000-X). У той же час, у цій справі відповідні положення національного законодавства запроваджували автоматичні обмеження частоти та тривалості побачень для всіх засуджених до довічного позбавлення волі, та не передбачали будь-якого рівня гнучкості при визначенні того, чи були такі суворі обмеження доцільними та дійсно необхідними у кожному конкретному випадку, навіть якщо вони застосовувались до осіб, засуджених до найсуворішої за кримінальним законодавством міри покарання. Суд вважає, що регулювання таких питань не повинно здійснюватись шляхом запровадження негнучких обмежень та що держави мають розробити власні системи оцінювання пропорційності, які нададуть державним органам змогу збалансувати інтереси особи та держави та врахувати особливості кожного конкретного випадку (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Діксон проти Сполученого Королівства» (Dickson v. the United Kingdom) [ВП], заява № 44362/04, пп. 82-85, ECHR 2007-V).

43. Здійснюючи власну оцінку цієї конкретної ситуації, Суд не вбачає будь-яких конкретних і особливих обставин, які б вказували на необхідність обмеження кількості побачень заявника зі своїми родичами до одного разу на шість місяців протягом періоду тривалістю більш ніж чотири роки. У контексті кількісної оцінки Суд також зазначає, що такі рідкі побачення ще більш обмежувались тим, що були короткостроковими.

44. Суд також зазначає, що зміни, внесені до закону 21 січня 2010 року (див. [пункт 26](#) вище), покращили ситуацію щодо частоти побачень засуджених до довічного позбавлення волі з родичами. Проте, така нова частота побачень з родичами все одно автоматично застосовувалась до усіх засуджених до довічного позбавлення волі та не

включала оцінку необхідності такого обмеження у світлі конкретної ситуації кожного засудженого.

45. Крім того, згідно з чинними національними нормами заявника могли відвідати тільки троє дорослих осіб за один раз - незважаючи на те, що він підтримував стосунки з чотирма родичами: своєю матір'ю, дружиною, братом та сином, народженим у 1992 році. Це обмеження означало, що після того, як син заявника досяг повноліття (у 2010 році) один з родичів мав відмовлятися від побачення у зв'язку з обмеженням максимальної кількості дорослих відвідувачів, яким одночасно дозволялось побачення із заявником. Виправдовуючи це незмінюване обмеження, Уряд посилався на такі практичні міркування, як обмеженість простору у кімнатах для побачень та у кабінках. Проте, таке обґрунтування може свідчити тільки про те, що державні органи, покладаючись на негнучкі обмеження, не бажали робити будь-які спроби вирішити питання обмеженого простору в приміщеннях.

46. Насамкінець, Суд зазначає, що побачення відбувалися у присутності працівника пенітенціарної установи, який прослуховував розмови. Заявник був відокремлений від відвідувачів скляною перегородкою. Відповідно, жорстко встановлений законом спосіб здійснення побачень з родичами, який не передбачав будь-якого індивідуального підходу, не забезпечував приватності та виключав будь-який фізичний контакт між заявником та його відвідувачами. Спосіб, в який здійснювалися побачення, впливав на різні аспекти сімейного життя заявника тією мірою, якою це стосувалося різних видів відносин між заявником та кожним відвідувачем. Крім того, на приватність спілкування заявника з родичами впливала присутність працівника пенітенціарної установи. Суд не вбачає будь-яких свідчень того, що у випадку заявника були потрібні будь-які з таких широких обмежень.

47. Отже, Суд вважає, що держава не вжила необхідних заходів для забезпечення балансу між особистими інтересами заявника та інтересами держави щодо обмеження контактів засуджених із зовнішнім світом. Суд також вважає, що оскаржувані обмеження не були виправдані у тому, що стосується частоти та тривалості побачень з родичами, кількості осіб, яким одночасно дозволялося побачення, та способу проведення цих побачень. За цих підстав мало місце порушення [статті 8 Конвенції](#).

Справа «Котій проти України», заява № 28718/09, рішення від 5 березня 2015 року

57. Заявник скаржився за [статтею 8](#) Конвенції, що підписка про невиїзд та вилучення у нього закордонних паспортів становили незаконне та непропорційне втручання у його приватне та сімейне життя, яке значною частиною зосереджується в іншій країні. Заявник наголошував, що після відібрання у нього підписки про невиїзд і до дати подання ним заяви до Суду слідчий жодного разу не викликав його для участі у будь-яких слідчих діях.

58. [Статтею 8](#) Конвенції передбачено:

«1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.»

А. Прийнятність

59. Суд вважає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у розумінні [підпункту «а»](#) пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вона не є неприйнятною з будь-яких інших підстав. Тому вона має бути визнана прийнятною.

В. Суть

1. Доводи сторін

60. Уряд визнав, що мало місце втручання у право заявника на повагу до його приватного та сімейного життя. Проте Уряд вважав, що оспорюване обмеження було законним, переслідувало законну мету і було необхідним у демократичному суспільстві. Підписка про невиїзд була необхідною, оскільки заявник обвинувачувався у вчиненні тяжких злочинів, а цей захід є менш обтяжливим, ніж інші запобіжні заходи, доступні у кримінальному провадженні. Більше того, заявник не довів, що він намагався отримати дозвіл слідчого залишити місце своєї реєстрації та проживання. Уряд також стверджував, що серйозного втручання у сімейне життя заявника не було, оскільки його родина могла переїхати до України. Насамкінець, Уряд вказав, що у дату затримання заявник зазначив, що він тимчасово не працює, і цей факт не підтверджує скаргу на те, що внаслідок оскаржуваного заходу він зазнав матеріальних втрат.

61. Заявник стверджував, що підписка про невиїзд та подальше вилучення його закордонних паспортів були незаконними та непропорційними заходами. Він стверджував, що внаслідок цих заходів було зруйновано його приватне та сімейне життя, а також професійну діяльність. Він мав наново будувати своє життя в країні, в якій давно не проживає. Стосовно припущення Уряду про те, що родина могла переїхати до України, заявник вказав, що його родина, включаючи дітей, постійно проживає у Німеччині і є інтегрованою у німецьке суспільство. Заявник стверджував, що, зважаючи на усі обставини та інтереси дітей, переселення його родини не було б раціональним вибором. Національні органи влади не встановили справедливий баланс усіх поставлених під загрозу інтересів і не забезпечили пропорційності обмеження.

2. Оцінка Суду

(а) Чи було втручання

62. Сторони погодилися, що мало місце втручання у право заявника на повагу до його приватного та сімейного життя. Суд не вбачає жодних підстав для того, щоб вважати інакше. Суд зазначає, що постанови слідчого про відібрання від заявника підписки про невиїзд і подальше вилучення його закордонних паспортів перешкодило виїзду заявника до Німеччини, де він проживав протягом кількох років і де продовжувала проживати його родина. Отже, заходи становили втручання у сімей життя заявника.

63. Суд також зазначає, що починаючи з 2003 року і до свого прибуття в Україну у листопаді 2008 року заявник обіймав різні керівні посади у Німеччині і був інтегрованим у німецьке суспільство. Отже, встановлене обмеження перешкоджало йому продовжувати свою звичайну професійну діяльність та підтримувати зв'язки зі зв'язним колом своїх знайомих, що мало негативні наслідки для приватного життя заявника (див. рішення від 16 грудня 1992 року у справі «Німіц проти Німеччини» (Niemietz v. Germany), п. 29, Series A № 251-B). Отже, заходи також вплинули на приватне життя заявника у розумінні положень [Конвенції](#).

(b) Чи було втручання виправданим

64. Далі Суд має розглянути питання, чи відповідає втручання вимогам [пункту 2](#) статті 8 Конвенції.

(i) Чи здійснювалося втручання «згідно із законом»

65. Вислів «згідно із законом» вимагає, по-перше, щоб оскаржуваний захід мав певне підґрунтя у національному законодавстві. По-друге, цей вислів також стосується якості закону, про який йдеться, вимагаючи, щоб такий закон був доступний для зацікавленої особи (яка, крім того, повинна мати можливість передбачити наслідки дії такого закону щодо себе) та відповідати принципів верховенства права (див., серед інших джерел, рішення у справі «Корр проти Швейцарії» (Korpp v. Switzerland), від 25 березня 1998 року, п. 55, Reports 1998-II).

(α) Відповідність національному законодавству

66. Суд звертає увагу на те, що постанови слідчого про відібрання підписки про невиїзд та вилучення закордонних паспортів заявника виносилися на підставі відповідних положень [КПК](#). Суд зазначає, що згідно з національним законодавством органи внутрішніх справ мають право вилучати закордонні паспорти (див. [пункт 32](#)). Суд погоджується, що втручання ґрунтувалося на національному законодавстві.

(β) Якість права

67. Для того, щоб національне законодавство відповідає вимогам [Конвенції](#), воно має гарантувати засіб правового захисту від свавільного втручання органів державної влади у права, гарантовані Конвенцією. У питаннях, які стосуються основоположних прав, надання правової дискреції органам виконавчої влади у вигляді необмежених повноважень було б несумісним з принципом верховенства права, одним з основних принципів демократичного суспільства, гарантованих Конвенцією. Відповідно законодавство має достатньо чітко визначати межі такої дискреції, наданої компетентним органам влади, та порядок її реалізації (див. рішення у справі «Гіллан та Квінтон проти Сполученого Королівства» (Gillan and Quinton v. the United Kingdom), заява № 4158/05, п. 77, ECHR 2010 (витяги), з подальшими посиланнями).

68. Існування конкретних процесуальних гарантій є у цьому контексті необхідним. Те, які саме гарантії вимагатимуться, принаймні певною мірою залежатиме від характеру та масштабів зазначеного втручання (див. рішення у справі «P.G та J.H. проти Сполученого Королівства» (P.G. and J.H. v. the United Kingdom), заяв; № 44787/98, п. 46, ECHR 2001-IX). У різних контекстах [статті 8](#) Конвенції Суд наголошував на тому, що питання про застосування превентивних заходів, які впливають на права людини, має вирішуватись в межах певного змагального процесу перед незалежним органом, що може своєчасно розглянути підстави для прийняття рішення та відповідні докази (див. рішення у справах «Аль-Нашіф проти Болгарії» (Al-Nashif v. Bulgaria), заява № 50963/99, п. 123, від 20 червня 2002 року; «Х. проти Фінляндії» (X v. Finland), заява № 34806/04, пп. 220-222, ECHR 2012 (витяги), та [«Олександр Волков проти України»](#) (Oleksandr Volkov v. Ukraine), заява № 21722/11, п. 184, ECHR 2013).

69. У зв'язку з цим Суд зазначає, що зазначене втручання мало місце у зв'язку з відібранням від заявника підписки про невиїзд та вилученням його закордонних паспортів. Цих заходів було вжито слідчим під час кримінального провадження щодо заявника. Відповідно до положень [статті 234](#) КПК дії слідчого можуть бути оскаржені прокурору або до суду. Суд не вважає, що скарга прокурору може забезпечити адекватні гарантії належного розгляду питання (див. рішення у справі [«Меріт проти](#)

України» (Merit v. Ukraine), заява № 66561/01, пп. 62-63, від 30 березня 2004 року). Щодо судового засобу правового захисту, зазначеного у статті 234 КПК, дії слідчого можуть бути оскаржені до суду лише на етапі попереднього розгляду кримінальної справи або розгляду її по суті. Такий судовий розгляд був недоступним під час розслідування, а тому не міг забезпечити вчасне вирішення порушеного питання. Більше того, не видається, що під час розслідування, яке тривало понад три роки та сім місяців, заявникові було забезпечено інший судовий засіб правового захисту, за допомогою якого він міг би звернутися до суду за розглядом питання щодо законності та пропорційності оскаржуваного заходу або його скасування.

70. Тому Суд доходить висновку, що національне законодавство не забезпечило при застосуванні вищезазначених заходів достатніх гарантій від свавілля і воно не відповідає вимогам щодо якості законодавства у розумінні Конвенції. За цих обставин не можна стверджувати, що зазначене втручання здійснювалося «згідно із законом», як цього вимагає пункт 2 статті 8 Конвенції.

(ii) Пропорційність втручання

71. На додаток до вищенаведених висновків Суд вважає за належне розглянути питання, чи відповідало втручання іншим вимогам пункту 2 статті 8 Конвенції. Суд погоджується, що втручання переслідувало ціль запобігання злочину у розумінні статті 8 Конвенції. Суд тепер оцінить, чи були оскаржувані заходи необхідними за обставин справи заявника.

72. Уряд стверджував, що застосування запобіжного заходу було виправдано тяжкістю пред'явлених заявнику обвинувачень і що підписка про невиїзд була менш обтяжливим заходом порівняно з іншими запобіжними заходами, передбаченими у кримінальному провадженні. Проте Суд зазначає, що обраний запобіжний захід зобов'язував заявника проживати за конкретною адресою в Україні і не передбачав можливості продовження проживання у Німеччині, де заявник здійснював свою професійну діяльність і куди він переїхав разом зі своєю родиною кількома роками раніше. Навіть нерегулярні поїздки за кордон були неможливими, оскільки закордонні паспорти заявника було вилучено. Відповідно за конкретних обставин справи підписка про невиїзд не була мінімально обтяжливим заходом, як про це стверджував Уряд, а насправді становила собою значне втручання у приватне та сімейне життя заявника. Той факт, що на час затримання заявник, як стверджувалося, тимчасово не працював, не пом'якшує втручання. Що стосується твердження Уряду про те, що родина заявника могла переїхати до України, щоб усунути накладене національними органами влади обмеження для сімейного життя, то Суд вважає, що, зважаючи на інші доступні запобіжні заходи та інтереси родини, переїзд родини заявника включно з дітьми не був би збалансованим рішенням. Разом з тим, національні органи влади не здійснили оцінку інших запобіжних заходів, передбачених у національному законодавстві і не пов'язаних з триманням під вартою (таких як, наприклад, застава), які були б менш негативними для приватного та сімейного життя заявника.

73. Той факт, що заявник не звертався до слідчого з проханням про надання дозволу залишити своє місце реєстрації та проживання або про повернення його паспортів, не видається істотним, оскільки таке звернення не можна вважати ефективним засобом правового захисту або методом розгляду скарги заявника по суті. Більше того, заявнику не можна дорікати за те, що він не порушив відповідне питання на національному рівні, враховуючи, що він, наприклад, оскаржував постанови про

порушення щодо нього кримінальної справи і ці дії у разі успіху могли у кінцевому підсумку вирішити питання щодо оскаржуваних заходів.

74. Насамкінець, оцінюючи необхідність застосування запобіжних заходів у контексті їхньої тривалості, Суд бере до уваги твердження заявника про те, що з моменту надання ним підписки про невиїзд (24 листопада 2008 року) до моменту звернення із заявою до Суду (23 травня 2009 року) слідчий не викликав його для участі у жодній слідчій дії. Уряд не спростував це твердження.

75. З огляду на вищезазначені міркування Суд вважає, що, застосувавши до заявника запобіжні заходи, про які йдеться, національні органи влади не дотрималися справедливого балансу між правом заявника на повагу до його приватного та сімейного життя, з одного боку, і суспільним інтересом у забезпечення ефективного розслідування кримінальної справи, з іншого.

(с) Висновок

76. Суд доходить висновку, що було порушення [статті 8](#) Конвенції у зв'язку з тим, що втручання у приватне та сімейне життя заявника не здійснювалося «згідно із законом» і не було «необхідним у демократичному суспільстві».

Справа «Курочкін проти України», заява № 42276/08, рішення від 20 травня 2010 року

43. Втручання у право на повагу до сімейного життя становить порушення статті 8, якщо воно здійснюється не «згідно із законом», не має однієї або кількох законних цілей, зазначених у пункті 2 статті 8, а також не є «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення такої цілі чи цілей (див. рішення від 7 серпня 1996 р. у справі «Йогансен проти Норвегії» (Johansen v. Norway), Reports 1996-111, с. 1001-1002, п. 52). Під необхідністю втручання мається на увазі, що воно відповідає нагальній соціальній потребі, і, зокрема, є пропорційним до поставленої законної мети (див., наприклад, згадане вище рішення у справі «Кутцнер проти Німеччини», п. 60, та [рішення від 18 грудня 2008 р. у справі «Савіні проти України»](#) (Savinu v. Ukraine), заява № 39948/06, п. 47).

і. Згідно із законом

44. Словосполучення «згідно із законом» у пункті 2 статті 8 вимагає передусім, щоб відповідний захід був певним чином передбачений національним законодавством; він також стосується якості відповідного закону і вимагає його відповідності принципу верховенства права та доступності відповідній особі, яка, зокрема, має бути здатною передбачити його наслідки для себе (див., серед багатьох інших джерел, рішення від 1 липня 2008 р. у справі «Лібберті» та інші проти Сполученого Королівства» (Liberty and Others v. the United Kingdom), заява № 58243/00, п. 59).

45. У справі, що розглядається, не заперечується той факт, що оскаржуваний захід було вжито на підставі частини першої статті 238 [Сімейного кодексу](#), в якому наведено вичерпний список підстав для скасування усиновлення.

46. Щодо доводів заявника про те, що пункти 1 і 3 частини першої статті 238 [Сімейного кодексу](#), на які посилалися суди, сформульовано в загальних термінах, Суд зазначає, що обставини, за яких може виникнути необхідність передання дитини під державну опіку і виконання рішення про опіку, можуть бути найрізноманітнішими, у зв'язку з чим навряд чи можливо сформулювати закон так, щоб передбачити кожний можливий випадок (див. рішення від 24 березня 1988 р. у справі «Олссон проти Швеції (№ 1)» (Olsson v. Sweden (no. 1), п. 62, Series A, № 130, та від 26 травня 2009 р. у справі «Аманалакьоай проти Румунії» (Amanalachioai v. Romania), заява № 4023/04, пункти 76-77).

47. У справі, що розглядається, навіть якщо вважати відповідні положення (пункти 1 і 3 частини першої статті 238 [Сімейного кодексу](#)) сформульованими в досить загальних термінах, рішення про скасування усиновлення було ухвалене судом і підлягало подальшому судовому перегляду в апеляційному і касаційному порядку. Таким чином, гарантії проти свавільного втручання забезпечувалися тим, що здійснення майже всіх передбачених законом повноважень покладалося на суди і підлягало судовому контролю на кількох рівнях. Тому Суд вважає, що, з огляду на такі гарантії, межі дискреційних повноважень, якими органи влади наділені згідно з відповідним законом, видаються розумними і прийнятними для цілей статті 8 [Конвенції](#).

48. Зважаючи на викладене вище, Суд доходить висновку, що відповідний захід був застосований органами влади згідно із законом у значенні статті 8 [Конвенції](#).

ii. Законна мета

49. Суд вважає, що оскаржуване рішення мало законну мету «захисту здоров'я і моралі», а також «прав і свобод інших осіб».

iii. Необхідність у демократичному суспільстві

50. Суд повторює: для того щоб визначити, чи були оскаржувані заходи «необхідними в демократичному суспільстві», Суд, беручи до уваги всю справу загалом, має оцінити, чи були мотиви, наведені на виправдання таких заходів, належними і достатніми для цілей пункту 2 статті 8 [Конвенції](#) (див., серед багатьох інших джерел, згадані вище рішення у справах «Олссон проти Швеції (№ 1)», п. 68, «Кутцнер проти Німеччини», п. 65; рішення у справах [«К. і Т. проти Фінляндії»](#) (K. and T. v. Finland) [ВП], заява № 25702/94, п. 154, ECHR 2001-VII, «P., C. і S. проти Сполученого Королівства» (P., C. and S. v. the United Kingdom), заява № 56547/00, п. 114, ECHR 2002-VI; і рішення від 21 вересня 2006 р. у справі «Мозер проти Австрії» (Moser v. Austria), заява № 12643/02, п. 64).

51. При цьому завдання Суду полягає не в тому, щоб підміняти собою національні органи у виконанні їхніх обов'язків регулювання питань державної опіки над дітьми та прав батьків, чийх дітей було взято під опіку, а в тому, щоб перевірити відповідність [Конвенції](#) рішень, прийнятих цими органами в межах свого права на свободу розсуду (див. згадані вище рішення у справах [«К. і Т. проти Фінляндії»](#) [ВП], п. 154, «Кутцнер проти Німеччини», п. 66, «P., C. і S. проти Сполученого Королівства», п. 115, та рішення від 23 вересня 1994 р. у справі «Хокканен проти Фінляндії» (Hokkanen v. Finland), Series A, № 299-A, с. 20, п. 55).

52. Суд визнає, що, хоча органи влади користуються широкою свободою розсуду в оцінюванні необхідності передання дитини під опіку, Суд повинен все-таки переконатися, що в конкретному випадку існують обставини, які виправдовують відібрання дитини від батьків, а держава-відповідач має довести, що перед здійсненням пропонованого заходу було проведено ретельний аналіз можливих наслідків такого заходу для батьків і дитини, а також можливих альтернатив передання дитини під державну опіку (див. згадані вище рішення у справах «Мозер проти Австрії», п. 66, «P., C. і S. проти Сполученого Королівства», п. 116, та [«К. і Т. проти Фінляндії»](#) [ВП], п. 166).

53. Суд також зазначає, що, в разі якщо встановлено існування родинного зв'язку, держава має, в принципі, діяти у такий спосіб, щоб уможливити розвиток такого зв'язку (див. згадане вище рішення у справі «Кутцнер проти Німеччини», п. 61). Здійснення заходів із роз'єднання сім'ї є втручанням надзвичайно серйозного характеру. Рішення про вжиття такого заходу має спиратися на достатньо переконливі та зважені аргументи, що враховують інтереси дитини (див. рішення у справі «Скоццарі та Дж'юнта проти Італії» (Scozzari & Giunta v. Italy) [ВП], заяви № 39221/98 і № 41963/98, п. 148, ECHR 2000-VIII).

54. Повертаючись до обставин справи, що розглядається, Суд зауважує, що, на відміну від більшості справ про опіку над дітьми, скасування усиновлення хлопчика заявником і рішення про передання дитини під опіку не мотивувалися неспроможністю заявника піклуватися про хлопчика з огляду на фізичний стан чи психічну хворобу заявника або його

насильницьку та образливу поведінку (див., для порівняння, згадані вище рішення у справах «Скоццарі та Дж'юнта проти Італії», пункти 149-150; [«К. і Т. проти Фінляндії»](#), п. 173, і «Р., С. і S. проти Сполученого Королівства» [ВП], п. 134). Це рішення було ухвалено на підставі висновку національних судів про те, що заявник не користувався у В.Г. авторитетом і не продемонстрував свою здатність забезпечувати належне виховання дитини.

55. На підтвердження свого висновку про необхідність скасування усиновлення та неспроможність заявника здійснювати батьківські обов'язки національні органи послалися на факти нападів В.Г. на прийомну матір, показання свідків і його шкільну характеристику - все свідчило про агресивну поведінку В.Г. Виходячи з цих міркувань, суди визнали неможливим проживання К. і В.Г. однією сім'єю. На день ухвалення судом рішення про скасування усиновлення хлопця заявник і К. уже були розлучені та не жили однією сім'єю (див. [пункти 12 і 14](#) вище). Отже, видається, що скасування усиновлення хлопця К. не викликало необхідності розлучення заявника з ним.

56. Крім того, національні суди зазначили, що скасування усиновлення може також вважатися санкцією, застосованою до В.Г. за його негідну поведінку (див. [п. 17](#) вище), але це не видається доречним виправданням застосування такого заходу, який призводить до роз'єднання сформованого сімейного осередку.

57. Факти у справі не вказують на те, що національні органи провели ретельний аналіз можливих наслідків, які могло мати для майбутнього добробуту дитини-сироти скасування її усиновлення, і не дослідили ніяких інших, менш суворих, альтернативних заходів, які могли б забезпечити усунення стверджуваних недоліків у вихованні та розвитку В.Г. і виконання державою свого обов'язку зі збереження єдності сім'ї. Натомість національні органи поклали тягар доведення на заявника, встановивши умову нескасування усиновлення - він мав довести свою спроможність належним чином впливати і виховувати хлопця, - незважаючи на те, що як заявник, так і хлопець мали бажання й далі жити однією сім'єю (див. [пункти 15 і 17](#) вище).

58. Суд далі зауважує, що після скасування усиновлення та винесення рішення про передання хлопця під опіку він і далі проживав із заявником. Через кілька місяців після скасування усиновлення орган опіки і піклування призначив заявника піклувальником В.Г., доручивши йому забезпечувати «захист прав і майнових інтересів дитини», а також «фінансове забезпечення і постійне піклування про виховання хлопця та його фізичний і особистісний розвиток» (див. [п. 19](#) вище). Ці подальші дії не видаються такими, що підтверджують висновки національних судів про неспроможність заявника забезпечувати виховання В.Г. у сімейному середовищі.

59. З огляду на викладене вище, Суд вважає, що висновки національних судів, якими мотивувалося скасування усиновлення В.Г. заявником, не були підкріплені відповідними й достатніми підставами, які виправдовували б таке втручання в сімейне життя заявника. Отже, незважаючи на надану національним органам свободу розсуду, Суд визнає, що втручання не було пропорційним до законної мети і не може вважатися «необхідним у демократичному суспільстві» у значенні пункту 2 статті 8 [Конвенції](#).

60. Таким чином, було порушення статті 8 [Конвенції](#).

Справа «Хабровські проти України», заява № 61680/10, рішення від 17 січня 2013 року

104. Оскільки взаємовідносини між заявником та його донькою є одним із аспектів сімейного життя у розумінні статті 8 Конвенції, Суду потрібно визначити, чи мало місце недотримання права заявника на повагу до сімейного життя. Суд повторює, що важливою метою статті 8 Конвенції є захист особи від свавільних дій з боку державних органів. Крім того, існують позитивні обов'язки, властиві ефективному

«дотриманню» права на повагу до сімейного життя. В обох контекстах треба зважати на справедливий баланс, який слід зберігати між конкуруючими інтересами особи та суспільства в цілому; та в обох контекстах держава користується певною свободою розсуду (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справах «Ігнакколо-Зеніде проти Румунії», заява N 31679/96, п. 94, ECHR 2000-I; «Іглесіас Жиль та А.У.І, проти Іспанії», заява N 56673/00, п. 48, ECHR 2003-V, та «Мікуліч проти Хорватії», заява N 53176/99, п. 58, ECHR 2002-I).

105. Крім того, Суд послідовно встановлював, що позитивний обов'язок держави за статтею 8 Конвенції включає в себе право батьків на доступ до засобів, що дають їм можливість возз'єднатися з їхніми дітьми, та обов'язок національних органів вживати таких засобів. Проте обов'язок національних органів вживати таких засобів не є абсолютним, оскільки возз'єднання одного з батьків із дітьми, які певний час проживали разом з іншим із батьків, може не відбутися відразу, а може вимагати підготовчих заходів. Будь-який обов'язок застосовувати примус у цій сфері повинен обмежуватися, оскільки повинні враховуватися інтереси та права і свободи усіх причетних, а конкретніше — слід чинити в найкращих інтересах дитини та з дотриманням її права за статтею 8 Конвенції. Якщо контакти з одним із батьків можуть виявитися такими, що загрожують цим інтересам або порушують ці права, саме національні органи забезпечують справедливий баланс між ними (див. рішення від 24 квітня 2003 року у справі «Зильвестер проти Австрії», заяви N 36812/97 та N 40104/98, п. 58).

106. У справах, пов'язаних з виконанням рішень у сфері сімейного права, Суд неодноразово встановлював, що вирішальним є те, чи вжили національні органи усіх необхідних для сприяння виконанню заходів, що можуть обґрунтовано вимагатися за особливих обставин кожної справи. Розглядаючи питання про те, чи становило невиконання рішення суду недотримання права заявника на повагу до сімейного життя, Суд повинен забезпечувати справедливий баланс між інтересами усіх причетних осіб та загальним інтересом забезпечення дотримання верховенства права. У справах цього типу адекватність заходу визначається швидкістю його виконання, оскільки вплив часу може мати невідповідні наслідки для взаємовідносин між дитиною та одним із батьків, який не живе з нею (див. вищезазначене рішення у справі «Зильвестер проти Австрії», пп. 59 — 60).

107. Насамкінець Суд вважає, що позитивні обов'язки, які стаття 8 Конвенції накладає на Договірні держави щодо возз'єднання батьків з їхніми дітьми, повинні тлумачитися з урахуванням Гаазької Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року (див. вищенаведене рішення у справі «Ігнакколо-Зеніде проти Румунії», п. 95), а поняття «найкращі інтереси» дитини також є першочерговим міркуванням у контексті процедур, передбачених Гаазькою Конвенцією (див. рішення у справі «Нойлінгер та Шурук проти Швейцарії» [ВП], заява N 41615/07, п. 76, ECHR 2010).

Справа «Кривіцька та Кривіцький проти України», заява № 30856/03, рішення від 2 грудня 2010 року

40. Згідно з [Конвенцією](#) поняття «житло» не обмежується приміщенням, яке законно займано або створено. Чи є конкретне місце проживання «житлом», яке підлягає захисту на підставі пункту 1 статті 8 Конвенції, залежить від фактичних обставин, а саме - від наявності достатніх та триваючих зв'язків із конкретним місцем (див., серед

багатьох інших джерел, [рішення у справі «Прокопович проти Росії»](#) (Prokorovich v. Russia), заява № 58255/00, п. 36, ECHR 2004-XI (витяги).

41. Втрата житла є найбільш крайньою формою втручання у право на повагу до житла (див., серед багатьох інших джерел, рішення від 13 травня 2008 р. у справі «МакКенн проти Сполученого Королівства» (McCann v. the United Kingdom), заява № 19009/04, п. 50).

42. Втручання держави є порушенням статті 8 [Конвенції](#), якщо воно не переслідує законну мету, одну чи декілька, що перелічені у пункті 2 статті 8, не здійснюється «згідно із законом» та не може розглядатись як «необхідне в демократичному суспільстві» (див. [рішення від 18 грудня 2008 р. у справі «Савіні проти України»](#) (Saviny v. Ukraine), заява № 39948/06, п. 47).

43. Вислів «згідно із законом» не просто вимагає, щоб оскаржуваний захід мав підставу в національному законодавстві, але також звертається до якості такого закону. Зокрема, положення закону мають бути достатньо чіткими у своїх термінах, а також закон має передбачати засоби юридичного захисту проти свавільного застосування (див., серед багатьох інших джерел, рішення від 12 червня 2008 р. у справі «Власов проти Росії» (Vlasov v. Russia), заява № 78146/01, п. 125). Функція роз'яснення та тлумачення положень національного закону належить насамперед національним судам (див., наприклад, рішення у справі «Озтюрк проти Туреччини» (Ozturk v. Turkey) [ВП], заява № 22479/93, п. 55, ECHR 1999-VI). Хоча Суд не може замінити своїм рішенням рішення національних судів та його повноваження щодо перевірки дотримання національного законодавства обмежені (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі «Слівенко проти Латвії» (Slivenko v. Latvia) [ВП], заява № 48321/99, п. 105, ECHR 2003-X; та рішення від 22 жовтня 2009 р. у справі «Пауліч проти Хорватії» (Paulic v. Croatia), заява № 3572/06, п. 39), його функцією є перевірка обґрунтування національних судів з точки зору [Конвенції](#) (див. рішення у справі «Слівенко проти Латвії», зазначене вище). Щоб захистити особу від свавілля, недостатньо забезпечити формальну можливість мати змагальне провадження для оскарження застосування положення закону в її справі. Якщо ухвалене в результаті судового рішення не містить обґрунтування або доказової бази, виникле втручання у гарантоване Конвенцією право може стати непередбачуваним та, як наслідок, не відповідати вимозі законності (див., mutatis mutandis, рішення у справі «Лупса проти Румунії» (Lupsa v. Romania), заява № 10337/04, пункти 41-42, ECHR 2006-VII; та рішення від 24 квітня 2008 р. у справі «С.Г. та інші проти Болгарії» (C.G. and Others v. Bulgaria), заява № 1365/07, пункти 42,46 та 49-50).

44. Крім того, втручання у право заявника на повагу до його житла має бути не лише законним, але й «необхідним у демократичному суспільстві». Інакше кажучи, воно має відповідати «нагальній суспільній необхідності», зокрема бути співрозмірним із переслідуваною законною метою (див. рішення у справі «Зехентнер проти Австрії» (Zehentner v. Austria), заява № 20082/02, п. 56, ECHR 2009-...). Концепція «житла» має першочергове значення для особистості людини, самовизначення, фізичної та моральної цілісності, підтримки взаємовідносин з іншими, усталеного та безпечного місця в суспільстві (див. рішення від 27 травня 2004 р. у справі «Коннорс проти Сполученого Королівства» (Connors v. the United Kingdom), заява № 66746/01, п. 82). Враховуючи, що виселення є серйозним втручанням у право особи на повагу до її житла, Суд надає особливій ваги процесуальним гарантіям, наданим особі в процесі прийняття рішення (див. рішення у справі «Зехентнер проти Австрії», зазначене вище, п. 60). Зокрема, навіть якщо законне право на зайняття приміщення припинено, особа вправі мати можливість, щоб співрозмірність заходу була визначена

незалежним судом у світлі відповідних принципів статті 8 [Конвенції](#) (див., серед багатьох інших джерел, рішення від 9 жовтня 2007 р. у справі «Станкова проти Словаччини» (Stankova v. Slovakia), заява № 7205/02, пункти 60-63; зазначене вище рішення в справі «МакКенн проти Сполученого Королівства», п. 50; рішення від 15 січня 2009 р. у справі «Косіч проти Хорватії» (Cosic v. Croatia), заява № 28261/06, пункти 21-23; та рішення від 22 жовтня 2009 р. у справі «Пауліч проти Хорватії» (Paulic v. Croatia), заява № 3572/06, пункти 42-45). Відсутність обґрунтування в судовому рішенні підстав застосування законодавства, навіть якщо формальні вимоги було дотримано, може серед інших факторів братися до уваги при вирішенні питання, чи встановлено справедливий баланс заходом, що оскаржується (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Беєлер проти Італії» (Beyeler v. Italy) [ВП], заява № 33202/96, п. 110, ECHR 2000-I).

45. Суд зазначає, що заявники у цій справі уклали договір найму спірної квартири в 1992 та 1993 роках відповідно. Урядом не було зазначено, що до виселення в 2002 році вони проживали в іншому місці. Отже, Суд вважає встановленим, що визнання договору найму недійсним і подальше виселення становить втручання у їхні права, що гарантуються статтею 8 [Конвенції](#).

46. За твердженням Уряду, це втручання переслідувало законну мету захистити інтереси власника. Оскільки власником була сама держава, виселення захищало її інтереси та не може підпадати під виняток, передбачений пунктом 2 статті 8 [Конвенції](#) щодо захисту прав і свобод інших осіб. Оскільки державні органи вимагали звільнення квартири з метою отримання доходу, Суд може погодитись, що виселення розглядалось як покращення економічного добробуту держави. Таким чином, було задоволено вимогу щодо «законної мети» згідно з пунктом 2 статті 8 Конвенції.

47. Суд також зазначає, що, як стверджував Уряд, рішення визнати недійсним договір найму заявників і виселити їх було ухвалено компетентним судом у результаті змагального провадження та мало чіткі підстави, передбачені положеннями національного законодавства (див. [пункти 19, 30-32](#), зазначені вище).

48. У той же час, оцінюючи доводи заявників, що застосування цих положень у їхній справі було непередбачуваним, Суд зазначає, що їх договір найму було ретроспективно визнано недійсним, як такий, що не мав законних підстав від самого початку, після його десятирічної офіційної реєстрації компетентними органами. Підставою для цього було встановлення того, що власниця квартири, яка ніколи не була офіційно визнана недієздатною та, як видається, мала самостійний спосіб життя, «не могла розуміти значення своїх дій та контролювати їх» у конкретну дату 1992 року, коли давала дозвіл на проживання заявниці у своїй квартирі. Суд вважає, що такий висновок потребує вагомий доказової бази, беручи до уваги, зокрема, те, що його зробили після смерті власниці квартири на прохання третьої сторони (держави) через 10 років від дати, про яку йдеться. Між тим, в обґрунтуванні суди поклалися виключно на висновок одного експерта, для формулювання якого, як видається, пішло щонайбільше кілька годин і вивчення одного джерела доказів, а саме висновку психіатричної експертизи, проведеної у 2001 році, щодо стану Є.Б. у березні 1993 року (пізнішої дати). Із цього випливає, що за обставин цієї справи така доказова база призвела до гіпотетичної оцінки фактів і в значній мірі завадила передбачуваності застосування законодавчих норм щодо виселення мешканців, які самоправно зайняли жиле приміщення.

49. У будь-якому разі Суд вважає, що доводи заявників щодо якості відповідного законодавства, як його розтлумачили суди, стосуються та невіддільні від питання, чи було втручання в їхнє право на житло необхідним у демократичному суспільстві та, відповідно, пропорційним.

50. У зв'язку з цим Суд зазначає, що судам необхідно було встановити баланс між інтересами родини заявників із двома неповнолітніми дітьми, які тривалий час були наймачами квартири, та фінансовими інтересами держави в одержанні максимального доходу від продажу квартири, набутої як майно померлої особи, у якої немає спадкоємців ні за законом, ні за заповітом. У ході судового провадження заявники надали низку доводів, стверджуючи, що їхнє виселення становитиме для них надмірний тягар. Зокрема, вони стверджували, що вони добросовісно уклали договір найму та вважались законними наймачами протягом значного часу, сплачуючи витрати на утримання, ремонт майна та інші обов'язкові платежі. Судові рішення не містили жодної реакції на ці доводи, суди обмежились вирішенням питання, чи було проживання заявників у квартирі сумісним із положеннями законодавства. Крім того, на жодній стадії провадження (в тому числі стадії виконавчого провадження) суди не розглянули доводи заявників про те, що внаслідок виселення вони та двоє їхніх неповнолітніх дітей залишаться безпритульними. З матеріалів справи неясно, в якій мірі заявники постраждали від їхнього виселення та чи переселились вони без ускладнень. Вбачається, що заявник зміг набути нове постійне житло через чотири роки після подій, що стали підставою для заяви. Однак, навіть припускаючи, як стверджував Уряд, що заявники могли переселитись своєчасно та без непомірних витрат, їхні відповідні можливості ніколи не були предметом судового розгляду.

51. Загалом, з огляду на ненадання державними органами належного обґрунтування для відхилення доводів заявників щодо застосовності до їхньої справи законодавства відносно виселення мешканців, які самоправно зайняли приміщення, та відсутності оцінки співрозмірності їхнього виселення, Суд вважає, що заявників було позбавлено адекватних процесуальних гарантій у процесі прийняття рішення щодо їхнього права на житло.

52. Отже, у цій справі мало місце порушення статті 8 [Конвенції](#).

Справа «Мамчур проти України», заява № 10383/09, рішення від 16 липня 2015 року

98. Для визначення того, чи було конкретне втручання «необхідним у демократичному суспільстві», Суд з огляду на справу в цілому розглядатиме, чи були підстави, наведені для виправдання втручання, відповідними та достатніми для цілей [пункту 2](#) статті 8 Конвенції та чи був необхідний процес прийняття рішень справедливим та таким, що забезпечував повагу до інтересів, гарантованих статтею 8 Конвенції (див., наприклад, рішення у справі «Кутцнер проти Німеччини» (Kutzner v. Germany), заява № 46544/99, п. 65, ЄСПЛ 2002-I, та у справі «Зоммерфельд проти Німеччини» (Sommerfeld v. Germany), [ВП], заява № 31871/96, п. 66, ЄСПЛ 2003-VIII).

99. При прийнятті рішень щодо заходів з охорони дитинства перед національними органами влади та судами часто постає завдання, що є надзвичайно складним. Вони, як правило, мають перевагу безпосереднього контакту з усіма зацікавленими особами, часто на етапі, коли вперше виникає необхідність у заходах соціального захисту або одразу після їх вжиття. Тому існує необхідність надання їм певної свободи розсуду при вирішенні того, як найкраще розглядати їх справи, з

урахуванням того, що відповідні висновки робляться належно та професіоналами. Завданням Суду є не підміна національних органів влади, а розгляд відповідності [Конвенції](#) прийнятих рішень та зроблених висновків органів влади при здійсненні їх свободи розсуду (див. рішення у справі «К. і Т. проти Фінляндії» (K. and T. v. Finland), [ВП], заява № 25702/94, п. 154, ЄСПЛ 2001-VII, та у справі «Р. і Г. проти Сполученого Королівства» (R. and H. v. the United Kingdom), заява № 35348/06, п. 81, від 31 травня 2011 року). Обсяг розгляду може відрізнятись залежно від характеру і важливості втручання. У той час як при вирішенні спорів між батьками щодо опікування дітьми національні органи влади, як правило, користуються широкою свободою розсуду, Суд має ретельніше розглядати випадки, коли обмеження батьківських прав можуть викликати припинення сімейних відносин між батьками та дитиною (див наприклад, рішення у справі «Й.С. проти Сполученого Королівства» (Y.C. v. the United Kingdom), заява № 4547/10, п. 137, 13 березня 2012 року, та у справі «М.Д. та інші проти Мальти» {M.D. and Others v. Malta}, заява № 64791/10, п. 71, від 17 липня 2012 року).

100. Оцінка загальної пропорційності будь-якого вжитого заходу, що може спричинити розрив сімейних зв'язків, вимагатиме від судів ретельної оцінки низки факторів та залежно від обставин відповідної справи вони можуть відрізнятись. Проте необхідно пам'ятати, що основні інтереси дитини є надзвичайно важливими (див. рішення у справі Йохансен, зазначеній вище, п. 78; рішення у справі «Кірнс проти Франції» (Kearns v. France), заява № 35991/04, п. 79, від 10 січня 2008 року; та у справі Р. і Х., зазначеній вище, пп. 73 та 81). При визначенні основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним. Як Суд зазначив у рішенні у справі «Нойлінгер та Шурук проти Швейцарії» (Neulinger and Shuruk v. Switzerland), ([ВП], заява № 41615/07, ЄСПЛ 2010 року):

«136. Інтерес дитини складається з двох аспектів. З одного боку цей інтерес вимагає, що зв'язки дитини з її сім'єю мають бути збережені, за винятком випадків, коли сім'я виявилася особливо непридатною. Звідси випливає, що сімейні зв'язки можуть бути розірвані лише у виняткових випадках, та що необхідно зробити все, щоб зберегти особисті відносини та, якщо і коли це можливо, «відновити» сім'ю [рішення у справі «Гнахоре проти Франції» (Gnahore v. France), заява № 40031/98, п. 59, ЄСПЛ 2000-IX]. З іншого боку очевидно також, що в інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у здоровому середовищі, та батькам не може бути надано право за [статтею 8](#) Конвенції на вжиття таких заходів, що можуть завдати шкоди здоров'ю та розвитку дитини (див., серед багатьох інших джерел, рішення у справі «Ельсхольц проти Німеччини» (Elsholz v. Germany), [ВП], заява № 25735/94, п. 50, ЄСПЛ 2000-VIII, та у справі «Марсалець проти Чехії» (Marsalek v. the Czech Republic), заява № 8153/04, п. 71, від 4 квітня 2006 року)».

У цьому контексті недостатньо встановити, що дитину може бути поміщено у краще середовище для її виховання (див. рішення у справі К. і Т., зазначене вище, п. 173). Не може також бути виправданим захід, що роз'єднує сімейні зв'язки, самим лише посиленням на ненадійний стан батьків, що може бути вирішено за допомогою менш радикальних засобів, такими як цільова матеріальна допомога та соціальна підтримка, а не шляхом розлучення сім'ї (див., наприклад, рішення у справі «Савіні проти України» (Saviny v. Ukraine), заява № 39948/06, п. 50, від 18 грудня 2008 року).

101. Встановлення опіки над дитиною, як правило, має бути тимчасовим заходом, який має бути припинено, як тільки дозволять обставини. Тому встановлення опіки не може бути виправдано без попереднього розгляду можливих варіантів (див. рішення у справі К. і Т., зазначене вище, п. 166, та у справі Кутцнер, згадане вище, п. 67) та має бути оцінено в контексті позитивного обов'язку держави докладати серйозні та тривалі зусилля для сприяння воз'єднанню дітей з їх біологічними батьками, та до цього часу уможливити регулярне спілкування між ними (див., з відповідними змінами, рішення у справі Кутцнер, згадане вище, пп. 76-77, та у справі К. і Т., зазначене вище, п. 179).

Справа «Багієва проти України», заява № 41085/05, рішення від 28 квітня 2016 року

46. Суд спочатку розгляне питання за [статтею 8](#) Конвенції про те, чи становив обшук квартири заявниці втручання у її право на повагу до свого житла, та чи було це втручання обґрунтованим. По-друге, Суд розгляне питання, чи мала заявниця у своєму розпорядженні ефективний процесуальний порядок для виправлення стверджуваного порушення. Суд вважає за належне розглянути друге питання виключно за [статтею 13](#) Конвенції.

(a) [Стаття 8](#) Конвенції

(i) *Чи мало місце втручання*

47. Сторони погоджуються з тим, що проведення обшуку квартири заявниці правоохоронними органами становило втручання у її право на повагу до свого житла. Суд не вбачає жодних підстав вважати інакше.

(ii) *Чи було втручання згідно із законом*

48. Суд зазначає, що обшук проводився на підставі постанови суду, як це передбачено [статтею 177 КПК](#). Отже, втручання, як доводив Уряд, відповідає вимогам національного законодавства. Питання щодо належного обґрунтування постанови про дозвіл на обшук та, у разі відсутності заявниці, точного застосування процедури, передбаченої національним законодавством, а саме статтями 181 та 183 КПК, слід розглянути нижче в ході розгляду питання необхідності та пропорційності втручання.

(iii) *Чи переслідувало втручання законну мету*

49. З огляду на обставини цієї справи Суд приймає твердження Уряду про те, що втручання мало на меті законне попередження злочину.

(iv) *Чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві*

50. Суд нагадує, що коли країни-учасниці вважають за необхідне вдаватися до таких заходів як проведення обшуків житлових приміщень з метою отримання доказів вчинення правопорушень, Суд оцінюватиме, чи були підстави, наведені для виправдання таких заходів, відповідними і достатніми, та чи було дотримано принцип пропорційності (див. рішення у справі «Бук проти Німеччини» (Виск v. Germany), заява № 41604/98, п. 45, ECHR 2005-IV). Суд також вивчить наявність у національному законодавстві ефективних гарантій від зловживань та свавілля, а також перевірить як ці гарантії використовували у справі, що розглядається (див. рішення у справі «Ілія Стефанов проти Болгарії» (Iliya Stefanov v. Bulgaria), заява № 65755/01, п. 38, від 22 травня 2008 року).

51. У квартирі заявниці обшук проводився на підставі постанови суду. Попереднє надання судом дозволу на проведення обшуку було важливою гарантією проти зловживання. Той факт, що дозвіл на проведення обшуку було надано за відсутності заявниці, сам по собі не є проблематичним, оскільки національний суд може ухвалити таке рішення без повідомлення іншої сторони (див. ухвалу щодо прийнятності у справі «Тамосіус проти Сполученого Королівства» (Tamosius v. the United Kingdom), заява № 62002/00, ECHR 2002-VIII, та рішення у справі «Аванесян проти Росії» (Avanesyan v. Russia), заява № 41152/06, п. 29, від 18 вересня 2014 року).

52. Суд зазначає, що при встановленні обсягу запропонованого обшуку, національний суд посилався на таке формулювання як «підроблені документи», а також «засоби та знаряддя для підроблення документів». Суд не вказав жодних деталей, навіть незважаючи на те, що міг це зробити з огляду на предмет доказування кримінального провадження, що стосувався документів, які належали колишньому чоловіку заявниці або були пов'язані з ним, а також стверджуваного підроблення документів. Слід також зауважити, що Суд раніше вже піддавав критиці розпливчастість та надмірну узагальненість формулювань в постановках про дозвіл на обшук, надаючи органу влади, який проводив обшук, нічим не обґрунтовану свободу розсуду при встановленні необхідного обсягу обшуку (див. рішення у справі «Смірнов проти Росії» (Smirnov v. Russia), заява № 71362/01, п. 47, від 7 червня 2007 року; згадані рішення у справах «Ілія Стефанов проти Болгарії» (Iliya Stefanov v. Bulgaria), п. 41; «Алексанян проти Росії» (Aleksanyan v. Russia), заява № 46468/06, п. 216, від 22 грудня 2008 року; та рішення у справі «Колесніченко проти Росії» (Kolesnichenko v. Russia), заява № 19856/04, п. 33, від 9 квітня 2009 року). Подібним чином, зважаючи на узагальнені формулювання в постанові про дозвіл на обшук цієї справи, Суд не вважає, що попередній судовий дозвіл на обшук став належною гарантією проти можливого зловживання владою підчас його проведення.

53. Щодо способу втручання, то обшук проводився за відсутності заявниці, внаслідок чого виникла необхідність зламати двері її квартири. Сторони не можуть дійти згоди у питанні, чи була заявниця заздалегідь попереджена про обшук, чи ні. Суд вважає, що саме органи влади повинні були належним чином встановити, чи було заявницю заздалегідь попереджено про обшук. Проте Судові не було надано переконливих документів на підтвердження цього факту. У зв'язку з цим Суд зазначає, що показання працівників міліції не можуть мати суто об'єктивний характер, які б підтверджували, що працівники міліції зателефонували заявниці перед тим як увійти до квартири, надаючи їй можливість запобігти пошкодженню свого майна та взяти участь у слідчій дії.

54. Крім того, додатково до наведеного вище висновку про те, що у постанові про дозвіл на обшук не були встановлені межі обшуку, варто зазначити, що працівники міліції вилучили низку речей, які навіть не входили до категорії розшукуваних речей, встановлених судом: мобільні телефони, скриня з готівкою, картина та ікона, - напевно чи відповідали обсягу обшуку, дозвіл на проведення якого було надано постановою суду, та стосувались кримінального провадження щодо підроблення посвідчення водія. Варто також зазначити, що органи влади згодом визнали, що вони вилучили мобільні телефони, які з самого початку не були включені до списку вилучених речей. Лише потім, із запізненням, вони повернули заявниці телефони та деякі інші речі, які не стосувались кримінальної справи. У зв'язку з цим Суд зауважує, що поняті та представник житлово-експлуатаційної організації, запрошені міліцією для участі в проведенні обшуку, не пересвідчилися у правильності внесення до списку протоколу

про проведення обшуку всіх вилучених речей, та у тому, чи відповідали вилучені речі обсягу обшуку, визначеному в постанові про дозвіл на обшук.

55. За цих обставин Суд вважає, що наявні гарантії національного законодавства виявилися недостатніми, а проведений обшук квартири заявниці становив втручання, яке не було пропорційним відповідній меті.

56. Суд доходить висновку, що було порушення [статті 8](#) Конвенції.

Справа «Заїченко проти України (№ 2)», заява № 45797/09, рішення від 26 лютого 2015 року

117. Практикою Суду встановлено, що збирання та зберігання інформації стосовно приватного життя особи, а також її розповсюдження охоплюються сферою застосування [пункту 1](#) статті 8 Конвенції (див., наприклад, рішення у справі «Ротару проти Румунії» (Rotaru v. Romania) [ВП], заява № 28341 /95, п. 43, ECHR 2000-V).

118. Суд також нагадує, що формулювання «згідно із законом» вимагає, щоб оскаржуваний захід не тільки мав підґрунтя у національному законодавстві, але й також був сумісний з принципом верховенства права, який прямо зазначається у преамбулі Конвенції і є невід'ємною частиною мети і завдання [статті 8](#) Конвенції. Таким чином, закон має бути доступним і передбачуваним, тобто сформульованим достатньо чітко, щоб забезпечити особі можливість - за необхідності шляхом надання відповідної поради - регулювати свою поведінку. Щоб національне законодавство відповідало цим вимогам, воно повинно надавати адекватний юридичний захист від свавілля та, відповідно, із достатньою чіткістю зазначати межі повноважень, наданих компетентним органам влади, та спосіб їхнього здійснення (див. рішення у справі «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» (S. and Marper v. the United Kingdom) [ВП], заяви № 30562/04 і № 30566/04, п. 95, ECHR 2008, з подальшими посиланнями).

119. Повертаючись до цієї справи, Суд зазначає, що на час подій відповідне положення (тоді - стаття 23) спеціального закону, тобто [Закону України](#) «Про інформацію», залишалося незмінним з моменту набрання ним чинності у 1992 році. Суд не забуває про критику Конституційним Судом України цього положення з огляду на недостатнє законодавче регулювання питань збирання, зберігання, використання та розповсюдження інформації про осіб, зокрема про стан їхнього психічного здоров'я, а також відсутності будь-якого механізму захисту прав осіб від незаконного втручання психіатричних установ у їхнє приватне життя (див. [пункт 68](#)).

120. Враховуючи, що міліція збирала відомості про заявника у контексті його судово-психіатричної експертизи, Суд також вважає за доречне зробити тут посилання на власну критику застосованих законодавчих положень стосовно, зокрема, відсутності необхідних гарантій від свавілля (див. [пункт 101](#)).

121. Для Суду вищенаведених міркувань достатньо, щоб дійти висновку, що оскаржуване втручання у право заявника на приватне життя було незаконним.

122. Отже, Суд доходить висновку, що у зв'язку з цим було порушення [статті 8](#) Конвенції. Суд також відхиляє заперечення Уряду стосовно невичерпання національних засобів правового захисту, яке було попередньо долучено до суті справи (див. [пункт 113](#)).

Стаття 9 Конвенції «Свобода думки, совісті і релігії»

Справа «Eweida та інші проти Сполученого Королівства», заяви №№ 48420/10, 59842/10, 51671/10 та 36516/10, рішення від 15 січня 2013 року

79. Суд нагадує, що свобода думки, совісті та релігії, закріплена в статті 9, є однією з основ «демократичного суспільства» за змістом Конвенції. У своєму релігійному вимірі вона є одним з найбільш важливих елементів, з яких складається особистість віруючих та їхній світогляд; крім того, вона також є цінним надбанням і для атеїстів, агностиків, скептиків та байдужих. Від неї залежить плюралізм, який є невіддільним від демократичного суспільства та який протягом століть завойовувався дорогою ціною (див. справу «Kokkinakis проти Греції», рішення від 25 травня 1993 року, § 31, Series A no. 260-A).

80. Релігійна свобода є передовсім питанням думки та совісті індивіда. Цей аспект права, викладеного в першому абзаці статті 9, - права мати будь-які релігійні переконання і змінювати свою релігію або переконання, - є абсолютним та безумовним. Однак, як далі викладено в статті 9 § 1, свобода віросповідання також включає в себе свободу сповідання свого переконання як одноособово та приватно, так і спільно з іншими та прилюдно. Сповідання релігійних переконань може приймати форму богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики та ритуальних обрядів. Доведення на словах та справах пов'язане з існуванням релігійних переконань (див. згадану вище справу «Kokkinakis», § 31, а також справу «Leyla Şahin проти Туреччини» [ВП], № 44774/98, § 105, ECHR 2005-XI). Оскільки сповідання однією особою своїх релігійних переконань може мати вплив на інших, розробники Конвенції обмежили цей аспект свободи релігії в порядку, встановленому в статті 9 § 2. Цей другий пункт передбачає, що будь-яке обмеження, яке накладається на свободу особи сповідати свою релігію або переконання, повинне бути встановлене законом та бути необхідним в демократичному суспільстві в переслідуванні однієї або більше законних цілей, передбачених у ньому.

81. Право на свободу думки, совісті та релігії позначає погляди, які досягають певного рівня переконливості, серйозності, єдності та значущості (див. справи «Bayatyan проти Вірменії» [ВП], № 23459/03, § 110, ECHR 2011; «Leela Förderkreis e.V. та інші проти Німеччини», № 58911/00, § 80, рішення від 6 листопада 2008 року; «Jakóbski проти Польщі», № 18429/06, § 44, рішення від 7 грудня 2010 року). За умов виконання цих умов, обов'язок держави щодо нейтральності та неупередженості несумісний з будь-яким повноваженням з боку держави щодо оцінки легітимності релігійних переконань або способів, в які ці переконання виражаються (див. справи «Manoussakis та інші проти Греції», рішення від 26 вересня 1996 року, Reports 1996-IV, p. 1365, § 47; «Hasan та Chaush проти Болгарії» [ВП], № 30985/96, § 78, ECHR 2000-XI; «Refah Partisi (the Welfare Party) та інші проти Туреччини» [ВП], №№ 41340/98, 41342/98, 41343/98 та 41344/98, § 1, ECHR 2003-II).

82. Навіть якщо та чи інша віра досягає необхідного рівня переконливості та важливості, не можна сказати, що будь-яка дія, яка певним чином знайшла в ній натхнення чи мотивацію, або ж була вчинена під її впливом, становить «сповідання» віри. Так, наприклад, дії або бездіяльність, які безпосередньо не виражають відповідне переконання або які лише віддалено пов'язані з приписом віри, не підпадають під захист статті 9 § 1 (див. справи «Skugar та інші проти Росії», №

40010/04, ухвала щодо прийнятності від 3 грудня 2009 року, та, наприклад, «Arrowsmith проти Сполученого Королівства», звіт Комісії від 12 жовтня 1978 року, Decisions and Reports 19, р. 5; «С. проти Сполученого Королівства», звіт Комісії від 15 грудня 1983 року, DR 37, р. 142; «Zaoui проти Швейцарії», № 41615/98, ухвала щодо прийнятності від 18 січня 2001 року). Для того, щоб певна дія вважалася «сповіданням» за змістом статті 9, вона має бути тісно пов'язана з релігією або переконанням. Прикладом може послужити богослужіння або молитва, які є частиною практичного вираження релігії або переконання в загальноновизнаній формі. Разом з тим, сповідання релігії або переконання не обмежується такими діями; існування досить тісного та прямого зв'язку між дією та переконанням, що стоїть в її основі, повинне встановлюватися в залежності від фактичних обставин кожної справи. Зокрема, від заявника не вимагається доведення того, що він діяв на виконання обов'язку, встановленого тією чи іншою релігією (див. справи «Cha'are Shalom Ve Tsedek проти Франції» [ВП], № 27417/95, §§ 73-74, ECHR 2000-VII; «Leyla Şahin», згадана вище, §§ 78 та 105; «Bayatyan», згадана вище, § 111; «Skugar», згадана вище; «Pichon та Sajous проти Франції» (прийнятність), № 49853/99, Reports of Judgments and Decisions 2001-X).

83. Дійсно, як стверджує уряд та як зазначив лорд Бінгхем у справі «Р (Бегум) проти керуючих середньої школи Денбі» (див. вище, пункт 46), Суд та Комісія мали практику, яка свідчила про те, що якщо особа могла вжити заходи для того, щоб обійти обмеження, накладене на її свободу сповідання релігії або переконання, втручання в право за статтею 9 § 1 не буде, а тому обмеження не вимагатиме виправдання за статтею 9 § 2. Наприклад, у згаданій вище справі «Cha'are Shalom Ve Tsedek» Суд зазначив, що «втручання у свободу сповідання своєї релігії мало б місце лише тоді, коли незаконність здійснення ритуального забою унеможливлювала споживання ультра-ортодоксальними євреями м'яса тварин, забитих згідно з релігійними приписами, які вони вважали застосовними». Однак цей висновок можна пояснити висновком Суду про те, що дотримання даної релігійної практики та ритуальних обрядів у цій справі полягало у споживанні м'яса лише ритуально забитих тварин, сертифікованих на відповідність релігійних дієтичних законів, а не в будь-якій особистій участі в процесі ритуального забою та сертифікації (див. §§ 80 та 82). Ще доречнішими є справи, які стосуються обмежень, покладених роботодавцями на здатність працівників дотримуватися релігійної практики. Так, Комісія постановила в кількох рішеннях, що можливість звільнення з роботи та її зміни означала, що втручання в свободу віросповідання працівника не було (див., наприклад, справи «Konttinen проти Фінляндії», рішення Комісії від 3 грудня 1996 року, Decisions and Reports 87-A, р. 68; «Stedman проти Сполученого Королівства», рішення Комісії від 9 квітня 1997 року; див. для порівняння справу «Kosteski проти «колишньої югославської Республіки Македонії», № 55170/00, § 39, рішення від 13 квітня 2006 року). Однак Суд не застосував подібний підхід по відношенню до трудових санкцій, накладених на окремих осіб у результаті користування ними іншими правами, закріпленими в Конвенції, наприклад, правом на повагу до приватного життя за статтею 8, правом на свободу висловлення думки за статтею 10 або негативним правом не вступати до профспілки за статтею 11 (див., наприклад, справи «Smith та Grady проти Сполученого Королівства», №№ 33985/96 та 33986/96, § 71, ECHR 1999-VI; «Vogt проти Німеччини», рішення від 26 вересня 1995 року, § 44, Series A no. 323; «Young, James та Webster проти Сполученого Королівства», рішення від 13 серпня 1981 року, §§ 54-55, Series A no. 44). Враховуючи важливість свободи віросповідання в демократичному суспільстві, Суд вважає, що якщо особа скаржиться на обмеження свободи релігії на робочому місці,

замість того, щоб говорити, що можливість змінити роботу нейтралізує будь-яке втручання в право, кращим підходом буде оцінити таку можливість у загальному балансі при розгляді питання про те, чи було обмеження пропорційним.

84. Згідно зі своєю практикою, Суд надає державам-учасникам Конвенції певну свободу розсуду при прийнятті рішення про те, чи потрібне втручання, та, якщо так, то до якого ступеню. Ця свобода розсуду йде пліч-о-пліч з європейським контролем та поширюється як на законодавство, так і на рішення, в яких воно застосовується. Завдання Суду полягає в тому, щоб визначити, чи були заходи, прийняті на національному рівні, в принципі виправдані та пропорційні (див. згадані вище справи «Leyla Şahin», § 110; «Bayatyan», §§ 121-122; «Manoussakis», § 44). Якщо (як це стосується першої та четвертого заявників) оскаржувані дії були вчинені приватними компаніями, а тому не можуть бути безпосередньо пов'язані з діями держави-відповідача, Суд повинен розглянути ці питання з точки зору позитивного зобов'язання державних органів щодо забезпечення прав, передбачених статтею 9, тим, хто знаходиться під їхньою юрисдикцією (див., з відповідними змінами, справу «Palomo Sánchez та інші проти Іспанії» [ВП], №№ 28955/06, 28957/06, 28959/06 та 28964/06, §§ 58-61, ECHR 2011; див. також справу «Інститут Отто Премінгера (Otto-PremingerInstitut) проти Австрії», рішення від 25 листопада 1994 року, Series A no. 295, § 47). Межа між позитивними та негативними зобов'язаннями держави за Конвенцією не піддається точному визначенню; тим не менш, застосовні принципи є схожими. Зокрема, в обох контекстах слід брати до уваги справедливий баланс, який необхідно встановити між конкуруючими інтересами окремого індивіда та суспільства в цілому; при цьому в будь-якому разі береться до уваги свобода розсуду, якою користується держава (див. згадану вище справу «Palomo Sánchez та інші», § 62).

Стаття 10 Конвенції «Свобода вираження поглядів»

Справа «Українська Прес-Група» проти України», заява № 72713/01, рішення від 29 березня 2005 року

38. Преса відіграє суттєву роль у демократичному суспільстві. І хоча вона не може переступати певні межі, зокрема щодо репутації та прав інших осіб, тим не менш її обов'язком є передавати у спосіб, сумісний із її обов'язками та відповідальністю, інформацію та ідеї з усіх питань загального інтересу (див. De Haes and Gijssels v. Belgium, рішення від 24 лютого 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-I, стор. 233-34, параграф 37). На пресу не лише покладено обов'язок поширювати таку інформацію та ідеї: суспільство також має право отримувати їх. Якби було інакше, преса була б неспроможна відігравати свою важливу роль "wartового суспільства" (див. Thorgeir Thorgeirson v. Iceland, рішення від 25 червня 1992 р., Серія А, N 239, стор. 28, параграф 63).

39. Суд нагадує, що відповідно до параграфу 2 статті 10 Конвенції сфера для обмеження політичних висловлювань чи дебатів щодо питань, які становлять загальний інтерес, є дуже малою (див. Surek v. Turkey (N 1) [GC], no. 26682/95, paragraph 61, ECHR 1999-IV). Крім того, межа допустимої критики щодо політика, який виступає у своїй публічній якості, є ширшою, ніж щодо приватної особи. На відміну від останнього, перший неминуче та свідомо відкриває кожне своє слово та

вчинок для ретельної уваги журналістів та всього суспільства і тому має виявляти більшу терпимість. Звичайно, право на захист репутації поширюється і на політиків, навіть коли вони виступають не як політики, проте вимоги такого захисту мають бути збалансовані з інтересами суспільства до відкритої дискусії з політичних питань (див. рішення у справі *Lingens v. Austria*, від 8 July 1986, Серія А, N 103, стор. 26, параграф 42).

40. Стаття 10 захищає не лише суть висвітлених ідей та інформації, але також і форму, в якій вони надані (див. *Oberschlick v. Austria* (N 1), рішення від 23 травня 1991, Серія А, N 204, стор. 25, параграф 57). Журналістська свобода передбачає також використання висловлювань, деякою мірою перебільшених або навіть провокаційних (див. рішення у справі *Prager and Oberschlick v. Austria* (N 1), від 26 квітня 1995, Серія А, N 313, стор. 19, параграф 38). При дотриманні умов параграфа 2 статті 10 Конвенції право вільно передавати інформацію поширюється не лише на "інформацію" та "ідеї", які сприймаються сприятливо або вважаються необразливими чи нейтральними, але й такі, які ображають, шокують чи викликають стурбованість. Такі є вимоги плюралізму, толерантності і лібералізму, без яких немає "демократичного суспільства" (див. рішення у справі *Handyside v. the United Kingdom*, від 7 грудня 1976, Серія А, N 24, стор. 23, параграф 49).

41. У своїй практиці Суд розрізняє факти та оціночні судження. Якщо існування фактів може бути підтвержене, правдивість оціночних суджень не піддається доведенню. Вимога довести правдивість оціночних суджень є нездійсненною і порушує свободу висловлення думки як таку, що є фундаментальною частиною права, яке охороняється статтею 10 Конвенції (див. наведене вище рішення у справі *Lingens v. Austria*, стор. 28, параграф 46).

42. Однак навіть якщо висловлення є оціночним судженням, пропорційність втручання має залежати від того, чи існує достатній фактичний базис для оспорюваного висловлювання. Залежно від обставин конкретної справи, висловлювання, яке є оціночним судженням, може бути перебільшеним за відсутності будь-якого фактичного підґрунтя (див. згадане вище рішення *DeHaes Gijssels v. Belgium*, стор. 236, параграф 47).

43. Завданням Суду при виконанні його наглядової функції є не заміна собою національних органів, а скоріш аналіз (у світлі статті 10 та справи в цілому) рішень, які вони прийняли відповідно до своїх повноважень. Зокрема, Суд має визначити, чи було втручання "пропорційним законним цілям, що переслідувалися" та чи були причини, наведені національними органами для виправдання такого втручання, "відповідними та достатніми". При цьому Суд має переконатися, що національні органи застосували стандарти, що відповідали принципам статті 10 і, крім того, що вони ґрунтували свої рішення на належній оцінці відповідних фактів (див. рішення у справі *Jerusalem v. Austria*, заява N 26958/95, paragraph 33, ECHR 2001-II).

Стаття 11 Конвенції «Свобода зібрань та об'єднання»

Справа «Веніамін Тимошенко та інші проти України», заява № 48408/12, рішення 2 жовтня 2014 року

79. Суд також зазначає, що таке втручання становитиме порушення [статті 11](#) Конвенції, якщо воно не було «встановлено законом», не переслідувало одну або

більше легітимних цілей та не було «необхідним у демократичному суспільстві» для досягнення зазначених цілей.

80. Суд повторює, що вислів «встановлено законом» у [статті 11](#) Конвенції вимагає не лише того, щоб оскаржуваний захід мав певне підґрунтя у національному законодавстві; він також стосується якості закону, про який йдеться. Закон має бути доступним для зацікавлених осіб та сформульованим з достатньою точністю для того, щоб надати їм можливість - за необхідності шляхом надання відповідної допомоги - передбачати тією мірою, що є розумною за відповідних обставин, наслідки, які може спричинити відповідна дія (див., наприклад, рішення у справі «Маестрі проти Італії» (*Maestri v. Italy*) [ВП], заява № 39748/98, п. 30, ECHR 2004-I).

81. Суд зазначає, що національні суди обґрунтовували заборону страйку, щодо якої надійшла скарга у цій справі, [статтею 18](#) Закону України «Про транспорт», [статтею 24](#) Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» та [статтею 44](#) Конституції України (див. [пункти 23](#) та [27-29](#)). Отже, з цього випливає, що втручання ґрунтувалося на національному законодавстві. Суд не вбачає підстав сумніватися в тому, що вищезазначені положення були доступними. Отже, залишається встановити, чи були вони також достатньою мірою точними і передбачуваними.

82. Суд зауважує, що [Конституція України](#), яка набрала чинності у 1996 році, закріплює право на страйк як засіб захисту економічних і соціальних інтересів працівників. Що стосується порядку здійснення цього права або підстав для заборони страйку, то ці питання мають бути врегульовані законодавством (див. [пункт 27](#)).

83. Двома застосовними законами є вищезазначені [Закон України](#) «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» і [Закон України](#) «Про транспорт». Суд зазначає, що стаття 24 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» 1998 року, яка стосується трудових спорів в усіх секторах, забороняє страйки у таких випадках: «якщо припинення працівниками роботи створює загрозу життю і здоров'ю людей, довкіллю або перешкоджає запобіганню стихійному лиху, аваріям, катастрофам, епідеміям та епізоотіям чи ліквідації їх наслідків» (див. [пункт 28](#)). У цьому формулюванні ніщо не вказує на те, що цей перелік є невичерпним. У той же час стаття 18 Закону України «Про транспорт» 1994 року, до якого з моменту ухвалення не вносилися зміни та який стосується лише транспортного сектору, також передбачає випадки заборони страйків. Це положення є більш обмежувальним - на додаток до випадків, коли страйк створює загрозу життю або здоров'ю людей, його проведення забороняється також у випадках, «пов'язаних з перевезенням пасажирів, обслуговуванням безперервно діючих виробництв» (див. [пункт 29](#)).

84. Вартим уваги є факт, що хоча [Прикінцевими положеннями](#) Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» передбачено, що інші закони та нормативно-правові акти застосовуються тільки в тій частині, в якій вони не суперечать цьому Закону, а також що вони повинні бути приведені у відповідність із цим Законом, [Закон України](#) «Про транспорт», тим не менш, й досі продовжують застосовувати без внесення до нього змін - протягом майже шістнадцяти років з моменту набрання у 1998 році чинності Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» (див., для порівняння, рішення від 11 квітня 2013 року у справі [«Веренцов проти України»](#) (*Vyarentsov v. Ukraine*), заява № 20372/11, п. 55). Ситуація і зараз залишається незмінною, незважаючи на факт, що вже неодноразово визнавалися вищезазначене протиріччя та необхідність приведення

Закону України «Про транспорт» у відповідність з [Конституцією України](#) і Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» (див., зокрема, [пункти 30, 31 і 38](#)).

85. Наведених міркувань достатньо, аби дати Судові змогу дійти висновку, що втручання у права заявників за [статтею 11](#) Конвенції не ґрунтувалося на достатньо точних і передбачуваних законодавчих актах.

86. Відповідно було порушення [статті 11](#) Конвенції.

Стаття 13 Конвенції «Право на ефективний засіб правового захисту»

Справа «Ратушна проти України», заява № 17318/06, рішення від 2 грудня 2010 року

53. У справі, яка розглядається, заявниця у своїй позовній заяві на національному рівні стверджувала про порушення гарантованої [Конституцією](#) недоторканності її житла, яку Суд вважає повністю аналогічною її скарзі, наведеній в заяві до Страсбурга, щодо стверджуваного порушення її права на повагу до житла, закріпленого статтею 8 [Конвенції](#).

54. Суд не поділяє точку зору Уряду, що твердження заявниці, зокрема, стосовно грубої поведінки працівників міліції та проведення обшуку, незважаючи на те, що він виходив за межі, встановлені постановою про проведення обшуку, мають вважатися самостійними та незалежними скаргами. Суд розглядає їх як додаткові доводи, подані заявницею для підтвердження своїх скарг за зазначеною вище статтею 8 [Конвенції](#).

55. Таким чином Суд доходить висновку, що заявниця зверталась до національних судів зі скаргою по суті за статтею 8 [Конвенції](#) та відхиляє заперечення Уряду, які ґрунтувались на цьому доводі.

56. Другий аспект заперечень Уряду стосується того, що заявниця не дочекалась результату національного цивільного провадження, яке Уряд вважав ефективним національним засобом юридичного захисту в її справі.

57. Суд наголошує, що вимога вичерпання національних засобів юридичного захисту стосується лише засобів юридичного захисту, які є ефективними (див., серед інших джерел, рішення у справі «А.Б. проти Нідерландів» (A.B. v. the Netherlands), № 37328/97, пункт 69, від 29 січня 2002 року). Відповідно для того, щоб вирішити, чи мала заявниця обов'язок вичерпати вищезазначений засіб юридичного захисту, Суд буде розглядати, чи відповідав він критерію ефективності, встановленому його практикою. Так, засіб юридичного захисту має бути «ефективним» в теорії права та на практиці, зокрема, в тому сенсі, що можливість його використання не може бути не виправдано ускладнена діями або бездіяльністю органів влади держави-відповідача (див. рішення від 18 грудня 1996 року у справі «Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey), пункт 95, Reports of Judgments and Decisions 1996-VI).

58. Суд також наголошує, що правило вичерпання є ані абсолютним, ані таким, що застосовується автоматично. Для цілей перевірки дотримання цього правила слід брати до уваги обставини справи. Зокрема, це означає, що Суд має врахувати, виходячи з існуючих реалій, не лише існування формальних засобів юридичного захисту в правовій системі відповідної Високої Договірної Сторони, а й загальний контекст, у якому вони функціонують, а також особисті обставини самого заявника. Таким чином, Суд має з'ясувати, чи зробив заявник, з огляду на всі обставини справи,

все, що було б розумно очікувати від нього, для вичерпання національних засобів юридичного захисту (див. рішення від 16 вересня 1996 року у справі «Акдивар та інші проти Туреччини» (Akdivar and Others v. Turkey), пункт 69, Reports of Judgments and Decisions 1996-IV).

59. Суд зазначає, що ініційоване заявницею у справі, яка розглядається, провадження про відшкодування шкоди, завданої незаконним обшуком її житла, залишається на розгляді в суді першої інстанції. Хоча позов про відшкодування шкоди стосувався не припинення триваючого порушення, а отримання відшкодування за стверджене порушення, яке вже мало місце, Суд вважає, що з огляду на похилий вік заявниці оперативність розгляду справи, про яку йдеться, була важливим фактором. Суд не поділяє думку Уряду про те, що заявниці у її вісімдесят років, яка даремно чекала більше ніж сім років на розгляд її позовної заяви, слід дорікати тим, що Уряд вважає відсутністю терпіння. За цих обставин Суд вважає, що тривале неприйняття національними судами рішення щодо цивільного позову заявниці є серйозною бездіяльністю, яка зводить нанівець практичну ефективність цього засобу юридичного захисту. Таким чином, Суд встановлює, що заявниця не мала у своєму розпорядженні ефективного засобу юридичного захисту, який вона мала б за обов'язок вичерпати для того, щоб її заява могла бути розглянута Судом.

60. Таким чином, скарга за статтею 8 [Конвенції](#) не може бути визнана неприйнятною у зв'язку з невичерпанням національних засобів юридичного захисту.

69. Сторони погодились, що оскаржуваний обшук призвів до втручання у право заявниці на повагу до її житла і Суд не вбачає жодних підстав вважати інакше.

70. Суд зазначає, що обшук мав юридичну основу в національному законодавстві, ґрунтуючись на статті 177 [Кримінально-процесуального кодексу України](#) (див. вище [пункти 7 та 41](#)).

71. Суд також зазначає, що обшук, про який йдеться, був призначений в рамках кримінального розслідування крадіжки. Таким чином, обшук слугував легітимній меті, а саме запобіганню злочину. Залишається розглянути, чи було втручання «необхідним у демократичному суспільстві».

72. Суд нагадує, що коли держави вважають за необхідне вдаватися до таких заходів, як обшуки житлових приміщень, з метою отримання доказів факту вчинення правопорушень, Суд буде оцінювати, чи були підстави, наведені для виправдання таких заходів, відповідними та чи було дотримано принцип пропорційності. Суд також буде вивчати наявність у національному законодавстві ефективних гарантій від зловживань та свавілля та перевіряти, як ці гарантії працюють в окремому випадку, який розглядається. Критерії, які слід брати до уваги в цьому контексті (але не обмежуватись ними), - це спосіб та обставини, за яких було ухвалено постанову про проведення обшуку, інші докази, доступні на той час, а також зміст та обсяг постанови. При цьому особлива увага має приділятися гарантіям, застосованим з метою обмежити розумними рамками вплив цього заходу (див. вищезазначене рішення у справі «Бак проти Німеччини» (Buck v. Germany), пункти 44-45).

73. Повертаючись до справи, яка розглядається, Суд зазначає, що обшук житла заявниці був проведений на підставі постанови, прийнятої Тростянецьким судом, і, таким чином, була предметом судового контролю. Проте лише цей факт сам по собі не обов'язково призведе до наявності достатніх гарантій від зловживань (див. вищезазначену ухвалу у справі «Кронін проти Сполученого Королівства» (Cronin v. United Kingdom)). Оцінюючи, чи було втручання з боку держави пропорційним, Суд

має розглядати особливі обставини кожної справи (див., наприклад, рішення від 16 грудня 1997 року у справі «Камензінд проти Швейцарії» (Camenzind v. Switzerland), пункт 45, Reports of Judgments and Decisions 1997-VIII).

74. Оскаржуваний обшук проводився в рамках розслідування крадіжки в місцевому продуктовому магазині, у вчиненні якої міліція підозрювала дорослого сина заявниці. Суд визнає, що завдання виявлення доказів злочину може потребувати проведення обшуку в приміщеннях третьої сторони (див. для порівняння «Бак проти Німеччини» (Buck v. Germany), заява № 41604/98, пункт 48, ECHR 2005-IV). Однак, цей фактор слід враховувати при застосуванні оцінки пропорційності.

75. Суд зазначає, що для санкціонування проведення обшуку житла чи іншої власності закон вимагає, аби суди України були переконані у наявності достатніх підстав вважати, що речі, які розшукуються, можуть бути знайдені там (див. вище [пункт 41](#)).

76. Як вбачається із фактів, пов'язаних з подальшим розслідуванням кримінальної скарги заявниці стосовно обшуку, про який йдеться, Тростянецький суд мав деякі докази того, що син заявниці пан Р. міг бути причетний до розслідуваної крадіжки і що фактично він проживав, постійно або значний період часу, в будинку заявниці (див. вище [пункт 22](#)). Так, були наявні показання свідка, відповідно до яких автомобіль, схожий на автомобіль сина заявниці, був помічений поруч магазину в ніч, коли сталась крадіжка. Крім того, пан Р. був безробітним і були наявні відомості про те, що він мав дружні стосунки з крадієм, який у минулому мав судимість. Насамкінець, хоча були показання свідків про те, що син заявниці на час подій проживав в іншому місці, були також наявні фактичні докази та показання свідків, що він проживав разом із заявницею в її будинку.

77. Суд зазначає, що вищезазначені докази могли породити думку про те, що вкрадені речі могли б зберігатись у домогосподарстві заявниці. Необхідно наголосити, що факти, які породжують таку підозру, не повинні бути на однаковому рівні з тими, що необхідні для виправдання засудження чи навіть для пред'явлення обвинувачення та з'являються на подальшому етапі кримінального розслідування (див., наприклад, ухвалу щодо прийнятності у справі «Хільдебрант проти Німеччини» (Hildebrand v. Germany), заява № 31513/96, від 16 квітня 1998 року).

78. Далі Суд зазначає, що перед тим, як винести постанову про проведення обшуку, Тростянецький суд вивчив матеріали, отримані в ході оперативно-розшукових заходів, та заслухав слідчого (див. вище [пункт 7](#)). Таким чином, в нього склалась обґрунтована думка про дійсну наявність відповідних та достатніх підстав для проведення обшуку.

79. Крім того, заявник не стверджував, і це не впливало з матеріалів справи, що суддя, який розглядав це питання, діяв недобросовісно чи з будь-яких інших причин адекватно не здійснив судовий контроль.

80. Що стосується обґрунтування, наведеного в постанові про проведення обшуку Суд зазначає, що підозра, зазначена в цій постанові, базувалась на інформації, отриманій в ході оперативно-розшукових заходів. Наведення більш детальної інформації щодо цих заходів та їх результатів могло правильно вважатися не виправданим з огляду на дуже ранню стадію розслідування, та, зокрема, той факт, що деякі суттєві докази (а саме, викрадені речі) ще мали бути виявлені.

81. Суд також зазначає, що постанова про проведення обшуку була досить конкретно за змістом і містила чітко та детально описане посилання на розслідувану крадіжку із зазначенням викрадених речей та їхньої вартості (див. вище [пункт 7](#)).

82. Таким чином, Суд вважає, що обшук житла заявниці, на який вона скаржилась, ґрунтувався на відповідних та достатніх підставах і супроводжувався адекватними гарантіями від зловживань та свавілля. Таким чином, Суд не вважає його непропорційним переслідуваній меті.

83. Відповідно у цій справі не було порушення статті 8 [Конвенції](#).

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 13 [КОНВЕНЦІЇ](#)

84. Заявниця скаржилась за статтею 13 [Конвенції](#), що вона не мала у своєму розпорядженні ефективного засобу юридичного захисту стосовно стверджуваного порушення її права на повагу до її житла. Вона також скаржилась за пунктом 1 статті 6 Конвенції на тривалість провадження стосовно її відповідного цивільного позову, яку вона вважала головною причиною неефективності цього засобу юридичного захисту.

85. Суд зазначає, що стаття 13 [Конвенції](#) постійно тлумачилась ним у його практиці як така, що вимагає наявності в національному законодавстві засобу юридичного захисту лише стосовно скарг, які можуть вважатись «небезпідставними» в сенсі Конвенції (див., як класичний приклад, рішення у справі «Бойль та Райс проти Сполученого Королівства» (*Boyle and Rice v. the United Kingdom*) від 27 квітня 1988 року, пункт 54, Серія А № 131). У цьому зв'язку Суд нагадує, що існування фактичного порушення іншого положення не є передумовою для застосування статті 13 Конвенції (див., наприклад, рішення у справах «Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» (*Hatton and Others v. the United Kingdom*) [ВП], заява № 36022/97, пункти 130, 137 і 142, та «Нурі Курт проти Туреччини» (*Nuri Kurt v. Turkey*), заява № 37038/97, пункт 117, від 29 листопада 2005 року). Хоча у справі, яка розглядається, Суд зрештою дійшов висновку про відсутність порушення статті 8 Конвенції (див. вище [пункт 83](#)), він не вважає скаргу заявниці стосовно цього такою, що є *prima facie* необґрунтованою (див. вище [пункт 66](#)), та дійшов до вищезазначеного висновку, лише розглянувши її по суті. Таким чином, Суд вважає, що заявниця подала небезпідставну скаргу для цілей статті 13 Конвенції.

86. Суд зазначає, що головне питання, яке порушене заявницею, полягає в ефективності національних засобів юридичного захисту у її справі, а скарга про тривалість провадження є лише однією з його аспектів. Таким чином, Суд вважає належним розглядати цю частину заяви виключно за статтею 13 [Конвенції](#), яка передбачає таке:

«Кожен, чії права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

87. Суд зазначає, що у своїх запереченнях про вичерпання національних засобів юридичного захисту щодо скарги за статтею 8 [Конвенції](#) Уряд уже вказав на те, що у розпорядженні заявниці були ефективні засоби юридичного захисту. Оскільки Уряд, надаючи свою відповідь на скаргу за статтею 13 Конвенції, посилався на той самий довід, він так само, як і його заперечення, повинен бути відхилений на підставі, зазначеній вище у [пункті 59](#).

88. Відповідно Суд оголошує цю скаргу прийнятною та постановляє, що за обставин справи, яка розглядається, зокрема, беручи до уваги тривалість провадження, заявниця була позбавлена ефективного засобу юридичного захисту, що порушує статтю 13 [Конвенції](#).

Дело «Мосендз против Украины», жалоба № 52013/08, решение 17 января 2013 года

119. Заявитель настаивала на своей жалобе. Она утверждала, в частности, что разногласия между национальными судами в отношении того, какой суд обладает юрисдикцией в ее деле, фактически лишили ее возможности воспользоваться своим правом требовать возмещения убытков путем подачи гражданского иска против государства в связи с жестоким обращением с ее сыном и его смертью во время прохождения им срочной воинской службы.

120. Правительство не согласилось. Они отметили, что иск заявителя должен был быть рассмотрен на национальном уровне (возражения Правительства были представлены в Высший административный суд, который вынес решение 18 октября 2011 года – см. параграфы 5 и 54 выше).

121. Суд постановил, в своем прецедентном праве, что для исправления нарушения положений статей 2 и 3 Конвенции на национальном уровне необходимо принятие двух мер. Во-первых, государственные органы должны провести тщательное и эффективное расследование, способное привести к установлению и наказанию виновных. Во-вторых, в случае необходимости заявителю должна быть присуждена компенсация, или он, по крайней мере, должен иметь возможность требовать и получить компенсацию за ущерб, понесенный в результате жестокого обращения или смерти (см., например, *Gafgen v. Germany* [GC], no. 22978/05, § 116, ECHR 2010, с дальнейшими ссылками, и *Sarabulea v. Romania*, no. 45661/99, § 165, 13 July 2010).

122. Обращаясь к настоящему делу, Суд отмечает, что после осуждения сержанта К. заявитель подала гражданский иск против Министерства внутренних дел, требуя выплатить ей компенсацию за ущерб, понесенный в результате жестокого обращения с ее сыном и его смерти во время срочной воинской службы во внутренних войсках. В соответствии с указаниями Печерского суда, который отказал в возбуждении гражданского дела, она вновь подала иск в рамках административной процедуры. В то время как суд первой инстанции удовлетворил ее требования, апелляционный суд отменил это решение по процессуальным основаниям, посчитав, что дело подпадает под юрисдикцию гражданских, а не административных судов. Это решение было оставлено в силе высшей судебной инстанцией более чем через пять лет после подачи заявителем ее иска (см. параграфы 46-54 выше).

123. В результате, требование заявителя о возмещении ущерба осталось без рассмотрения, и она была лишена эффективных внутренних средств правовой защиты в отношении своих жалоб в соответствии со статьями 2 и 3 Конвенции.

124. Суд уже отмечал подобные конфликты юрисдикций между национальными судами в ряде других дел против Украины (см., в частности, *Bulanov and Kupchik v. Ukraine*, nos. 7714/06 and 23654/08, 9 December 2010, и *Andriyevska v. Ukraine*, no. 34036/06, 1 December 2011).

125. Поэтому Суд считает, что была нарушена статья 13 Конвенции в этой связи. Он также отклоняет возражения Правительства в отношении приемлемости жалобы заявителя в соответствии со статьями 2 и 3 на основании неисчерпания внутренних

средств правовой защиты, которые Суд ранее присоединил к существу ее жалобы в соответствии со статьей 13 Конвенции (см. параграф 65 выше).

Справа «Кудла проти Польщі», заява № 30210/96, рішення 26 жовтня 2000 року

151. Европейский суд при анализе статьи 13 Конвенции не выявил никаких указаний на то, что она неприменима к различным аспектам "права на судебное разбирательство", закрепленного в пункте 1 статьи 6 Конвенции. Также никаких предположений о подобном ограничении сферы применения статьи 13 Конвенции не имелось в истории ее разработки. Общеизвестно, что предоставляемая статьей 13 Конвенции защита не является абсолютной. Контекст, в котором совершается предполагаемое нарушение (либо группа нарушений), может ограничивать круг потенциальных средств правовой защиты. При данных обстоятельствах статья 13 Конвенции не считается неприменимой, а содержащееся в ней требование о наличии "эффективного средства правовой защиты" должно толковаться в том смысле, что государство-ответчик должно создавать такие "средства правовой защиты, которые являются настолько эффективными, насколько это возможно с учетом ограничений, имеющихся при обращении к этим средствам в [конкретном контексте]" (см. Постановление Европейского суда по делу "Класс и другие против Германии" (*Klass and Others v. Germany*) от 6 сентября 1978 г., Series A, N 28, p. 31, § 69). Кроме того, "Статья 13 Конвенции не сформулирована настолько широко, чтобы гарантировать какое-либо средство правовой защиты, позволяющее оспаривать законы Высоких Договаривающихся Сторон как таковые в национальном органе власти на том основании, что они не соответствуют Конвенции" (см. Постановление Европейского суда по делу "Джеймс и другие против Соединенного Королевства" (*James and Others v. the United Kingdom*) от 21 февраля 1986 г., Series A, N 98, p. 47, § 85). Таким образом, статья 13 Конвенции не может толковаться как требующая предоставления эффективного средства правовой защиты, позволяющего подать жалобу на отсутствие в национальном законодательстве права на судебное разбирательство в том виде, в каком оно содержится в пункте 1 статьи 6 Конвенции. Однако в отношении предполагаемого необеспечения судебного разбирательства в разумный срок невозможно выявить подобного ограничения сферы применения статьи 13 Конвенции.

152. Вместе с тем, место статьи 13 Конвенции в системе защиты прав человека, созданной Конвенцией, обуславливает сведение к минимуму предполагаемых ограничений ее применения. В соответствии со статьей 1 Конвенции (которая гласит: "Высокие Договаривающиеся Стороны обеспечивают каждому, находящемуся под их юрисдикцией, права и свободы, определенные в разделе I настоящей Конвенции"), основная обязанность по реализации и обеспечению гарантированных прав и свобод возложена на национальные власти. Механизм подачи жалобы в Европейский суд является по отношению к национальным системам защиты прав человека вспомогательным институтом. Об этом вспомогательном характере свидетельствуют положения статьи 13 и пункта 1 статьи 35 Конвенции. Целью пункта 1 статьи 35 Конвенции, устанавливающего правило исчерпания внутригосударственных средств правовой защиты, является предоставление Договаривающимся государствам возможности предупреждения либо исправления вменяемых им нарушений до того, как жалоба на них будет передана в Европейский суд (см., среди недавних прецедентов, Постановление Большой палаты Европейского суда по делу "Сельмуни против Франции" (*Selmouni v. France*), жалоба N 25803/94, § 74, ECHR 1999-V).

Действие пункта 1 статьи 35 Конвенции основано на отраженном в статье 13 Конвенции (эти две нормы очень похожи) предположении, что в отношении предполагаемого нарушения конвенционных прав имеется эффективное внутригосударственное средство правовой защиты (там же). Таким образом, статья 13 Конвенции, непосредственно выражая обязательство Договаривающихся государств защищать права человека, прежде всего, в рамках их собственной правовой системы, устанавливает дополнительную гарантию для частных лиц, обеспечивая эффективное пользование их правами. Целью статьи 13 Конвенции, как следует из подготовительных работ (см. Collected Edition of the "Travaux \{Preparatoires\}" of the European Convention on Human Rights, vol. II, pp. 485 and 490, and vol. III, p. 651), является обеспечение средства правовой защиты, с помощью которого частные лица могли бы получить на национальном уровне компенсацию за нарушения их конвенционных прав, прежде чем задействовать международный механизм подачи жалобы в Европейский суд. С этой стороны право частного лица на судебное разбирательство в разумный срок будет менее эффективным, если отсутствует возможность предварительного обжалования нарушения Конвенции в государственный орган; и требования статьи 13 Конвенции должны рассматриваться как усиливающие требования пункта 1 статьи 6 Конвенции, а не поглощенные закрепленным в данной статье общим обязательством не допускать чрезмерных задержек при производстве по делам.

Стаття 1 Першого протоколу до Конвенції «Захист права власності»

Справа «Серявін та інші проти України», заява № 4909/04, рішення від 10 лютого 2010 року

38. Суд повторює, що стаття 1 Першого протоколу, по суті, гарантує право власності і містить три окремі норми: перша норма, що сформульована у першому реченні частини першої та має загальний характер, проголошує принцип мирного володіння своїм майном; друга, що міститься в другому реченні частини першої цієї статті, стосується позбавлення особи її майна і певним чином це обумовлює; третя норма, зазначена в частині другій, стосується, зокрема, права держави регулювати питання користування майном. Однак ці три норми не можна розглядати як "окремі", тобто не пов'язані між собою: друга і третя норми стосуються певних випадків втручання у право на мирне володіння майном і, отже, мають тлумачитись у світлі загального принципу, проголошеного першою нормою (див., серед інших джерел, рішення у справі "Літгоу та інші проти Сполученого Королівства" (Lithgow and Others v. the United Kingdom) від 8 липня 1986 року, п. 106, серія А, N 102).

39. Будь-яке втручання органу влади у захищене право не суперечитиме загальній нормі, викладеній у першому реченні частини першої статті 1, лише якщо забезпечено "справедливий баланс" між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних прав конкретної особи. Питання стосовно того, чи було забезпечено такий справедливий баланс, стає актуальним лише після того, як встановлено, що відповідне втручання задовольнило вимогу законності і не було свавільним (див. рішення у справі "Бейлер проти Італії" (Beyeler v. Italy) [GC], N 33202/96, п. 107, ЕСЧР 2000-І).

40. Вимога законності, яка випливає з Конвенції, означає вимогу дотримання відповідних положень національного закону і принципу верховенства права (див. рішення у справі "Ентрік проти Франції" (Hentrich v. France) від 22 вересня 1994 року, серія А, N 296-А, сс. 19-20, п. 42). Хоча проблему відносно тлумачення національного законодавства мають вирішувати передусім національні органи влади, зокрема суди, завдання Суду полягає в тому, щоб з'ясувати, чи не суперечить результат такого тлумачення положенням Конвенції (див. рішення у справі "Кушоглу проти Болгарії" (Kushoglu v. Bulgaria), N 48191/99, п. 50, від 10 травня 2007 року). Отже, хоча Суд має лише обмежену компетенцію з перевірки дотримання національного законодавства, він може сформулювати відповідні висновки за Конвенцією, якщо встановить, що при застосуванні закону в тій чи іншій справі національні суди припустилися явної помилки або застосували його так, щоб ухвалити свавільне рішення (див. рішення у справах "Компанія "Анхойзер Буш" проти Португалії" (Anheuser-Busch Inc. v. Portugal) [GC], N 73049/01, п. 83, ECHR 2007-I, "Кузнецов та інші проти Росії" (Kuznetsov and Others v. Russia), N 184/02, пп. 70-74 і 84, від 11 січня 2007 року, "Педурару проти Румунії" (Paduraru v. Romania), N 63252/00, п. 98, ECHR 2005-... (витяги), "Совтрансавто-Холдинг" проти України" (Sovtransavto Holding v. Ukraine), N 48553/99, пп. 79, 97 і 98, ECHR 2002-VII, згадані вище рішення у справах "Беєлер проти Італії" (Beyeler v. Italy), п. 108, ECHR 2000-I, "Кушоглу проти Болгарії" (Kushoglu v. Bulgaria), пп. 50-52, а також, mutatis mutandis, рішення у справі "Цирліс і Кулумпас проти Греції" (Tsirlis and Kouloumpas v. Greece) від 29 травня 1997 року, Reports of Judgments and Decisions 1997-III, пп. 59-63).

с) Стверджувана незаконність позбавлення заявників їхньої частки власності на горище

46. Беручи до уваги зазначені вище висновки, що із самого початку заявники мали право на частку власності на горище, Суд вважає встановленим той факт, що після переобладнання горища під мансардний поверх, який було передано інвесторам, заявники втратили своє майно. Отже, їх позбавили їхнього майна у значенні другого речення статті 1 Першого протоколу.

47. Як свідчать документи в матеріалах справи, рішення про передачу мансардного поверху інвесторам було ухвалено районною радою одноособово на підставі закону, який уповноважує її розпоряджатись комунальним майном. 29 січня 2003 року, керуючись статтею 60 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" (див. пункт 24 вище), Святошинський суд залишив це рішення без змін, зазначивши, що будинок, про який ідеться в цій справі, є комунальною власністю.

48. Із зауважень Уряду або інших матеріалів справи не вбачається, що висновки суду за статтею 60 зазначеного вище Закону можуть узгоджуватися з посиланням суду на статтю 10 Закону України "Про приватизацію державного житлового фонду" та статтю 113 Цивільного кодексу України (див. пункти 23 і 25 вище). Зокрема, керуючись цими статтями, суд зазначив, що будинок і його горище належать на праві спільної часткової власності всім власникам квартир і тому повноваження місцевого органу щодо розпорядження горищем обмежується часткою трьох неприватизованих квартир.

49. З тексту рішення Святошинського суду не вбачається, що в певний момент після укладення інвестиційного контракту, який аналізувався з точки зору статті 113 Цивільного кодексу України, та перед передачею мансардного поверху інвесторам на підставі статті 60 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" заявники або інші власники квартир передали їх право на горище місцевому органу чи

принаймні делегували йому право розпоряджатись ним. Навпаки, у своїй апеляційній скарзі заявники наполягали, що вони вважали себе співвласниками горища до того часу, коли його було передано інвесторам.

50. Апеляційний суд м. Києва залишив рішення Святошинського суду без змін. Однак, формально не заперечуючи його обґрунтування, цей суд замість роз'яснення застосовності статті 60 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" щодо передачі горища визнав, що право власності на нього органу місцевого самоврядування ґрунтується на іншому положенні Цивільного кодексу (статті 119, див. пункт 23 вище), яке врегульовує питання збільшення розміру частки учасника у спільній власності в разі його інвестування у збільшення спільної власності. Згідно з цією статтею попередньою умовою збільшення зазначеної частки є згода співвласників на проведення відповідних робіт і проведення їх за кошти співвласника, якому передається право на відповідне майно. Апеляційний суд не пояснив, яким чином таких попередніх умов було дотримано у цій справі, де інвестиційний контракт був укладений органом влади, який заявив, що є одноосібним власником будинку (див. пункт 8 вище), а реконструкцію було здійснено коштом третьої особи.

51. Суд зазначає, що протягом певного часу після прийняття нового приватизаційного законодавства існувала неоднозначна практика судів, про що свідчать приклади судових рішень, надані заявниками (див. пункти 27-28 і 35 вище). Суд також висловлює своє розуміння того, що органи влади, зокрема національні суди, потребували певного часу для того, щоб у новій ситуації напрацювати відповідну практику з вирішення питань про експлуатацію допоміжних приміщень. Він зазначає, що труднощі тлумачення застосовного законодавства протягом перехідного періоду стали предметом розгляду Конституційного Суду України, який зрештою дав роз'яснення цього питання, визнавши наявність у власників приватизованих квартир автоматичного права часткової власності на допоміжні приміщення відповідного будинку (див. пункт 26 вище).

52. Однак, як видно з матеріалів справи, не існувало чітких законодавчих положень, які були б підставою для припинення прав часткової власності заявників на горище їхнього будинку.

53. Отже, заявників позбавили їхнього майна незаконно.

54. У зв'язку з цим було порушено статтю 1 Першого протоколу.

Справа «East/West Alliance Limited» проти України», заява № 19336/04, рішення 23 січня 2014 року

ii. Вилучення літаків 30 березня 2001 року

177. Суд також зазначає, що 30 березня 2001 року на аеродромі у м. Узин та в аеропорті м. Черкаси, де були запарковані шість літаків Ан-28 та вісім Л-410, що належали підприємству-заявнику, податкова міліція провела «огляд місця події». Внаслідок цього усі ці літаки були вилучені (див. [пункти 20 і 104](#)).

178. Тією мірою, якою це стосується вилучення літаків Л-410, Суд зауважує, що, як визнали самі національні органи, воно не здійснювалось на підставі належного процесуального документа, а це було порушенням національного законодавства (див. [пункт 106](#)).

179. Хоча національні органи не зробили такого визнання стосовно літаків Ан-28, оскільки на них було накладено арешт в рамках іншого провадження (див. [пункт 23](#)),

з матеріалів справи вбачається, що їхнє вилучення 30 березня 2001 року також не здійснювалося на підставі належного процесуального документа (див. [пункти 20, 106 і 138e](#)). Отже, видається, що вищезазначений висновок про порушення національного законодавства залишається також справедливим і стосовно вилучення літаків Ан-28.

180. Суд також зауважує, що національне законодавство вимагало присутності під час вилучення представника підприємства-заявника та надання йому можливості робити заяви з приводу слідчого заходу (див. [пункт 138](#)). Проте у цій справі податкові органи, які раніше вилучили документи, що засвідчували право власності підприємства-заявника на літаки, вважали, що власника цих літаків встановлено не було (див. [пункти 17 і 20](#)).

181. Це приводить Суд до висновку, що вилучення літаків Ан-28 та Л-410 підприємства-заявника 30 березня 2001 року не відповідало вимозі щодо законності, передбаченій [статтею 1](#) Першого протоколу.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ [СТАТТІ 13](#) КОНВЕНЦІЇ

223. Підприємство-заявник також скаржилось на те, що воно не мало ефективних засобів юридичного захисту щодо вищезазначених скарг. Воно посилалось на [статтю 13](#) Конвенції, яка передбачає таке:

«Кожен, чії права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

А. Прийнятність

224. Суд зазначає, що ця скарга не є явно необґрунтованою у розумінні [підпункту «а»](#) пункту 3 статті 35 Конвенції. Суд також зазначає, що вона не є непринятною з будь-яких інших підстав. Тому вона має бути визнана прийнятною.

В. Суть

225. Підприємство-заявник підтримало свою скаргу.

226. Уряд стверджував, що не було подано переконливої скарги. Отже, Уряд вважав, що окремо питання про порушення [статті 13](#) Конвенції не постає.

227. Суд нагадує, що [стаття 13](#) Конвенції гарантує на національному рівні доступність засобу юридичного захисту, здатного забезпечувати втілення в життя змісту конвенційних прав і свобод, незалежно від того, у якій формі вони закріплені в національному правовому порядку. Отже, дія статті 13 вимагає надання національного засобу юридичного захисту у спосіб, який забезпечує вирішення по суті поданої за Конвенцією «небезпідставної скарги» та відповідне відшкодування, хоча договірним державам надається певна свобода дій щодо вибору способу, в який вони виконуватимуть свої конвенційні зобов'язання за цим положенням. Межі обов'язків за статтею 13 різняться залежно від характеру скарги заявника відповідно до Конвенції. Незважаючи на це, засоби юридичного захисту, які вимагаються за статтею 13 Конвенції, повинні бути ефективними як у теорії, так і на практиці; використанню засобів захисту не повинні невиправдано та необґрунтовано перешкоджати дії чи бездіяльність органів влади держави-відповідача (див., серед інших джерел, вищезазначене рішення у справі «Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey), п. 95, та рішення у справі «Кудла проти Польщі» (Kudla v. Poland) [ВП], заява № 30210/96, п. 157, ECHR 2000-XI).

228. Суд вже зазначав у цій справі, що усі зусилля підприємства-заявника при зверненні до різних державних органів з метою повернення свого майна протягом дванадцяти років були безрезультатними (див., зокрема, [пункт 216](#)). Ніщо не вказує на те, що воно на практиці мало можливість звернутись до ефективних засобів юридичного захисту щодо своїх скарг - інакше кажучи, засобів юридичного захисту, які могли б запобігти вчиненню або продовженню порушень або могли б забезпечити заявнику належне відшкодування.

229. Отже, Суд доходить висновку, що було порушення [статті 13](#) Конвенції. Суд також відхиляє заперечення Уряду стосовно прийнятності скарги підприємства-заявника за [статтею 1](#) Першого протоколу на підставі невичерпання національних засобів юридичного захисту, яке попередньо об'єднав з розглядом його скарги по суті за статтею 13 Конвенції (див. [пункт 148](#)).

Справа «Андрій Руденко проти України», заява № 35041/05, рішення від 21 грудня 2010 року

38. Суд нагадує, що втручання у право на мирне володіння майном є сумісним з вимогами ст. 1 Першого протоколу, коли воно законне і не свавільне (див. рішення у справі "Ятрідіс проти Греції" (Iatridis v. Greece) [ВП], N 31107/96, п. 58, ECHR 1999-II). Зокрема, друге речення першого пункту дозволяє позбавлення майна лише "на умовах, передбачених законом", а другий пункт визнає, що держави мають право здійснювати контроль за користуванням майном шляхом введення в дію "законів" (див. згадане вище рішення у справі "Україна-Тюмень" проти України", п. 49).

39. Суд зазначає, що його юрисдикція щодо перевірки дотримання національного законодавства обмежена та що заміна національних судів не є його завданням (див. рішення у справі "Совтрансавто-Холдинг" проти України" (Sovtransavto Holding v. Ukraine) N 48553/99, п. 95, ECHR 2002-VII).

40. У цій справі Суд не повноважений ставити під сумнів рішення, винесені українськими судами. Натомість його роль полягає в тому, щоб перевірити, чи сумісні з принципами, викладеними у Конвенції, наслідки їх тлумачення та застосування національного законодавства.

41. Суд зауважує, що апеляційний суд, ухвалюючи рішення про припинення права заявника на частку у квартирі, посилався на ст.ст. 364 та 365 Цивільного кодексу України від 2003 року (див. п. 9 вище). Проте, як було підтверджено роз'ясненням Верховного Суду України, ці положення не можуть бути застосовані одночасно за тих самих обставин, оскільки вони стосуються різних юридичних питань (див. п. 18 вище). А саме, можливість припинення права особи на частку в спільному майні без її згоди передбачена статтею 365 Кодексу, тоді як стаття 364 стосується ситуації, коли співвласник бажає виділення частки зі спільної власності та не проти одержання компенсації за свою частку в спільному майні.

42. Навіть припускаючи, що, попри неоднозначність у рішенні апеляційного суду, ст. 365 Кодексу була юридичним положенням, застосованим у справі заявника, і що умову пункту першого було дотримано, Суд зауважує, що відповідно до частини другої ст. 365 протилежна сторона повинна була завчасно внести вартість частки заявника у квартирі на депозитний рахунок суду першої інстанції. Це було і залишається передумовою винесення судом рішення про припинення права на частку у спільному майні (див. пункт 15 вище). У справі заявника протилежна сторона не внесла вартість частки на рахунок. Конкретні та відповідні аргументи заявника стосовно

нездійснення протилежною стороною необхідного платежу національні суди не взяли до уваги.

43. У цьому контексті Суд зазначає, що положення Цивільного кодексу від 2003 року, про яке йдеться, є достатньо чітким і не дає підстав для суперечливого тлумачення. Крім того, це положення відображає конституційну гарантію попередньої компенсації за будь-яке позбавлення власності, за винятком умов воєнного чи надзвичайного стану (див. пункт 14 вище). Як свідчить відповідна практика національних судів - хоча йдеться про рішення, винесені у період після подій у справі, що розглядається, вимога попереднього платежу є не просто технічною складовою процедури відчуження майна, яка встановлена законом, а є основною вимогою, на якій має ґрунтуватися рішення суду про позбавлення особи майна без її згоди (див. пункти 16 і 17 вище).

44. У цій справі апеляційний суд лише зазначив, що протилежна сторона має кошти, щоб сплатити заявнику за його частку в квартирі. Беручи до уваги важливість вимоги, встановленої в національній правовій системі щодо попередньої компенсації, Суд вважає, що рішення національних судів не мали юридичної підстави, оскільки суди свавільно відхилилися від писаного права, не надавши обґрунтування.

45. У світлі вищезазначеного Суд доходить висновку, що не було задоволено вимог другого речення першого пункту ст. 1 Першого протоколу стосовно оскаржуваного позбавлення заявника його майна. 46. Відповідно мало місце порушення ст. 1 Першого протоколу.

Справа «Суханов та Ільченко проти України», заяви № 68385/10 та 71378/10, рішення від 26 червня 2014 року

34. Суд встановив, що вимоги заявників щодо надбавки до пенсії безперечно підпадають під дію [статті 1](#) Першого протоколу і що їх можна вважати «майном» у значенні цього положення. Питання полягає у тому, чи можуть вважатися майном у значенні цього положення твердження заявників про те, що вони мають право на певні суми виплат, і якщо так, чи є їх невиконання втручанням у право на мирне володіння майном.

35. Суд нагадує, що за певних обставин «законне сподівання» на отримання «активу» також може захищатися [статтею 1](#) Першого протоколу. Так, якщо суть вимоги особи пов'язана з майновим правом, особа, якій воно надане, може вважатися такою, що має «законне сподівання», якщо для такого права у національному законодавстві існує достатнє підґрунтя - наприклад, коли є усталена практика національних судів, якою підтверджується його існування (див. рішення у справі «Копецький проти Словаччини» (Korecky v. Slovakia) [ВП], заява № 44912/98, п. 52, ЄСПЛ 2004-IX). Проте не можна стверджувати про наявність законного сподівання, якщо існує спір щодо правильного тлумачення та застосування національного законодавства і вимоги заявника згодом відхиляються національними судами (див. вищенаведене рішення у справі «Копецький проти Словаччини» (Korecky v. Slovakia), п. 50; «Anheuser-Busch Inc. проти Португалії» (Anheuser-Busch Inc. v. Portugal) [ВП], заява № 73049/01, п. 65, ЄСПЛ 2007-I).

36. Перш за все слід відмітити, що у цих справах сама суть права заявників на пенсійне забезпечення не ставиться під сумнів. Що стосується конкретного розміру пенсійних виплат, Суд не погоджується з тим, що вимоги заявників стосовно отримання надбавки до пенсії у розмірі 30 % мінімальної пенсії становили «законне

сподівання» у значенні практики Суду з цього питання. Зокрема, такі вимоги не мали достатнього підґрунтя у національному законодавстві. Також немає жодних доказів усталеної практики національних судів на підтримку скарг заявників. Хоча стан національного законодавства у цій сфері був незадовільним, як про це наголошувалося у рішеннях Конституційного Суду України за 2007 та 2008 роки, національні суди розглядали скарги кожного заявника та наводили підстави для своїх рішень, що не могли вважатися свавільними або необґрунтованими (див, а contrario, рішення від 14 жовтня 2010 року у справі [«Щокін проти України»](#) (Shchokin v. Ukraine), заяви № 23759/03 та № 37943/06).

37. Дійсно, як стверджували заявники, у 2007 та 2008 роках Конституційний Суд України дійшов висновку, що зміни та доповнення до основного законодавства не могли вноситися за допомогою відповідних законів про Державний бюджет України, оскільки ці закони стосувалися радше фінансування, ніж матеріальних прав. Суд не погоджується із твердженнями заявників про те, що згідно з рішеннями Конституційного Суду України до відповідних нормативно-правових актів не можна вносити зміни. Конституційний Суд України розкритикував юридичну техніку, що використовувалася Парламентом для внесення таких конкретних змін та доповнень, проте демократично обраний Парламент зберігає право щодо виконання своїх законодавчих функцій відповідно до [Конституції](#) та зміни встановлених розмірів виплат на певний період часу. Заявники також не довели, що внаслідок ухвалення рішень Конституційного Суду України виникають сумніви щодо законності рішень національних судів.

38. Заявники, таким чином, не довели, що у них були «законні сподівання» щодо підвищеного розміру пенсії протягом вищезазначених періодів.

39. Суд вважає, що ця частина заяви має бути визнана неприйнятною як явно необґрунтована відповідно до [підпункту «а» пункту 3](#) та [пункту 4](#) статті 35 Конвенції.

Справа «Новоселецький проти України», заява № 47148/99, рішення від 22 лютого 2005 року

100. Суд нагадує, що стаття 1 Протоколу N 1, яка спрямована в основному на захист особи від будь-якого посягання держави на право володіти своїм майном, також зобов'язує державу приймати деякі необхідні заходи, спрямовані на захист права власності (див. рішення "Броньовський проти Польщі" [GC], N 31443/96, п. 143, CEDH 2004-...).

101. У кожній справі, в якій іде мова про порушення вищезгаданого права, Суд повинен перевірити дії чи бездіяльність держави з огляду на дотримання балансу між потребами загальної суспільної потреби та потребами збереження фундаментальних прав особи, особливо враховуючи те, що заінтересована особа не повинна нести непропорційний та непомірний тягар (див. рішення "Спорронг та Лонрот проти Швеції", від 23 вересня 1982 року, серія А, N 52, стор. 26, п.69).

102. Щоб оцінити поведінку держави щодо дотримання статті 1 Протоколу N 1, Суд має зробити повне дослідження різних інтересів у справі, беручи до уваги, що ціль Конвенції полягає в захисті прав, які є "очевидними та вагомими". Суд повинен встановити наявність спірної ситуації. Дійсно, коли питання суспільної користі виникає у справі, державні органи влади повинні реагувати належним чином, правильно та з великою відповідальністю (див. рішення "Васілеску проти Румунії", рішення від 22 травня 1998 року, Збірник рішень та ухвал 1998-III, стор. 1078,

параграф 51; "Бейлер проти Іспанії" [GC], N 33202/96, параграфи 110 in fine, 114 і 120 in fine, CEDH 2000-I).

103. Зокрема, якщо відповідно до положень статті 1 Протоколу N 1 держава зобов'язана вжити заходи у вигляді розслідування, то останнє повинно бути проведене об'єктивно, у розумні строки і неупереджено (див., *mutatis mutandis*, "Велікова проти Болгарії", N 41488/98, п. 80, CEDH 2000-VI). Суд нагадує, що мінімальний та ефективний критерій розслідування залежить від обставин справи, які оцінюються на основі сукупності фактів та беруться до уваги разом з реальною роботою, проведеною при розслідуванні. Неможливо передбачити всю різноманітність ситуацій в процесуальних документах розслідування (див., *mutatis mutandis*, рішення "Каїа проти Туреччини" від 19 лютого 1998 року, Збірник 1998-I, пп. 325-326, пп. 89-91, і "Гюлес проти Туреччини" від 27 липня 1998 року, Збірник 1998-IV, пп. 1732-1733, параграфи 79-81).

Справа «Юрій Миколайович Іванов проти України», заява № 40450/04, рішення від 15 жовтня 2009 року

1. Застосування процедури "пілотного" рішення

78. Суд повторює, що стаття 46 Конвенції - згідно з тлумаченням цієї статті в контексті статті 1 - покладає на державу-відповідача юридичний обов'язок здійснити під наглядом Комітету міністрів відповідні загальні та/або індивідуальні заходи для захисту прав заявника, порушення яких було встановлено Судом. Таких заходів держава-відповідач повинна вжити також стосовно інших осіб, ситуація яких аналогічна ситуації заявника - перш за все шляхом вирішення проблем, які спонукали Суд до таких висновків (див. рішення у справах "Скоццарі та Джюнта проти Італії" (*Scozzari & Giunta v. Italy*), [GC], NN 39221/98 і 41963/98, п. 249, ECHR 2000-VIII); "Крістіна Гудвін проти Сполученого Королівства" (*Christine Goodwin v. the United Kingdom*), [GC], N 28957/95, п. 120, ECHR 2002-VI; "Лукенда проти Словенії" (*Lukenda v. Slovenia*), N 23032/02, п. 94, ECHR 2005-X; та "S. і Марпер проти Сполученого Королівства" (*S. and Marper v. the United Kingdom*), [GC], NN 30562/04 і 30566/04, п. 134, ECHR 2008-...).

79. У своїй резолюції від 12 травня 2004 року стосовно рішень, які розкривають системну проблему, що лежить в основі порушень, Комітет міністрів запропонував Суду "вказувати у своїх рішеннях про порушення Конвенції на те, що, на його думку, становить системну проблему, яка лежить в основі порушення, та на першопричину цієї проблеми - зокрема у тому випадку, коли вона може спричинити зростання кількості звернень,- з метою надання допомоги державам у пошуку належного розв'язання цієї проблеми, а Комітетові міністрів - у нагляді за виконанням рішень" (див. пункт 37 рішення).

80. З метою забезпечення ефективного виконання рішень, постановлених Судом у таких справах, Суд може застосувати процедуру "пілотного" рішення, яка дає йому змогу чітко вказати у такому рішенні на існування структурних проблем, які лежать в основі порушень, а також на конкретні засоби чи заходи, за допомогою яких держава-відповідач має виправити ситуацію (див. рішення у справі "Броньовський проти Польщі" (*Broniowski v. Poland*), [GC], N 31443/96, пп. 189-194 та резолютивна частина, ECHR 2004-V, і у справі "Гуттен-Чапська проти Польщі" (*Hutten-Czapska v. Poland*), [GC], N 35014/97, пп. 231-239 і резолютивна частина, ECHR 2006-VIII).

81. Дотримуючись підходу, опрацьованого у справі Бурдова (N 2) (див. згадане вище рішення у справі Бурдова, пп. 129-130), яка стосувалася аналогічних питань невиконання рішень національних судів у Російській Федерації, Суд вважає за доцільне застосувати процедуру "пілотного" рішення у справі, що розглядається, ураховуючи передусім повторюваний і хронічний характер проблем, які лежать в основі порушень, велику кількість потерпілих від таких порушень в Україні та нагальну необхідність надання їм невідкладного й належного відшкодування на національному рівні.